

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

**TARİHSEL DEVLET DÖNÜŞÜMÜ KAPSAMINDA
HAYDUT DEVLET**

Şaduman Ceren YILMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

**TARİHSEL DEVLET DÖNÜŞÜMÜ KAPSAMINDA
HAYDUT DEVLET**

Şaduman Ceren YILMAZ

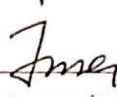
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

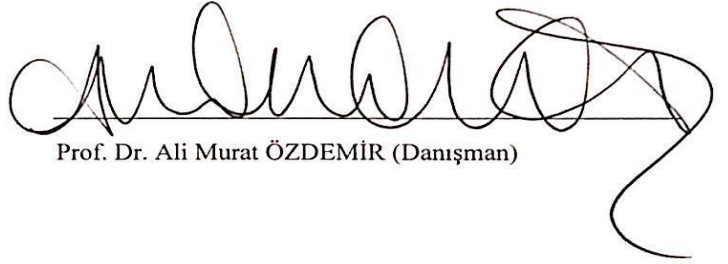
Şaduman Ceren YILMAZ tarafından hazırlanan "Tarihsel Devlet Dönüşümü Kapsamında Haydut Devlet" başlıklı bu çalışma, 26.04.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Sencer İMER (Başkan)

Prof. Dr. Örsan Ö. AKBULUT

Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

03/05/2019

Şaduman Ceren YILMAZ

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolleri çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Saduman Ceren YILMAZ

ÖZET

YILMAZ, Şaduman Ceren. *Tarihsel Devlet Dönüşümü Kapsamında “Haydut Devlet”*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Sermayenin ve devletin uluslararasılaşması sürecinde meydana gelen olayların, uluslararası hukuk nezdinde dönüştürücü etkisi oldukça önemlidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan tüketim normlarının uluslararasılaşması süreciyle başlayan yeni dönem, 1980’li yıllardan sonra neo-liberal politikalar neticesinde sermayenin uluslararasılaşmasının hızlanmasıyla giderek etkisini artırmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, uluslararası hukukun dönüşümünde Amerikan hegemonyasının etkisi zirveye ulaşmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan terör saldırıları, Amerikan dış politikasında yeni bir savaş stratejisinin doğmasına neden olmuştur. Uluslararası hukuka “önleyici/öngörücü meşru müdafaa” ve/veya insancıl hukuk çerçevesinde ortaya atılan “koruma sorumluluğu” gibi kavramlarla Amerikan çıkarlarına aykırı hareket eden devletlere müdahalelerde bulunulmuştur. Müdahalelerin meşrulaştırılması için uluslararası hukuk araç olarak kullanılmış ve bu işgaller, uluslararası hukuka eklenendirilen kavramlar neticesinde meşru bir tabana oturtulmaya çalışılmıştır.

Haydut devlet kavramı da bu amaçla ortaya çıkmış ve sermayenin uluslararasılaşması sürecine ayak uydurmak üzere gerekli devlet dönüşümlerini gerçekleştiremeyen, Batılı anlamda demokratik olmayan, ABD hegemonyasının çıkarlarına aykırı hareket eden devletleri tanımlamak için kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Haydut Devlet, Önleyici/Öngörücü Meşru Müdafaa, Terörizme Karşı Savaş, Uluslararası Hukuk, Ekonomi Politik.

ABSTRACT

Yılmaz, Şaduman Ceren. “*Rogue States*” in the Framework of the Historical State Transformation, Master’s Thesis, Ankara, 2019.

The transformative effect of the events that take place on the internationalization process of the capital and the state on the international law has a significant importance. The new era, which started with the internationalization process of the American consumption norms after the Second World War, has gradually increased its influence with the acceleration in the internationalization of capital as a result of neo-liberal policies after the 1980s. After the collapse of the Soviet Union, the influence of the American hegemony on the transformation of international law reached its peak.

The terrorist attacks on the Pentagon and the World Trade Center on September 11, 2001 led to a new war strategy in American foreign policy. The military interventions have been made to the states which act against the interests of the United States, through concepts such as preventive/pre-emptive self-defense in international law or the responsibility to protect in the framework of humanitarian law. International law is used as a tool in order to legitimize these interventions which is tried to be justified on the legitimate basis by using the concepts that is integrated into the international law.

The concept of rogue state is found for this purpose and used to describe the states that cannot realize the necessary state transformations in order to accommodate to the internationalization process of the capital, are non-democratic in Western sense, and act against the interests of US hegemony.

Key Words

Rogue State, Preventive/Pre-emptive Self Defense, War On Terrorism, International Law, Political Economy.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM HAYDUT DEVLET KAVRAMI	4
1.1. HAYDUT DEVLET KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI	5
1.2. HAYDUT DEVLET KAVRAMININ TANIMLANMASI	7
1.3. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN KÜRESEL DÜZLEMDEKİ YERİNİN HAYDUT DEVLET KAVRAMIYLA OLAN İLİŞKİSİ	12
1.4. HAYDUT DEVLETİN BELİRLEYENLERİ: ABD ÇIKARLARI	16
1.5. HAYDUT DEVLET KAVRAMININ BAŞARISIZ DEVLET KAVRAMIYLA OLAN İLİŞKİSİ	22
1.6. BÖLÜM DEĞERLENDİRME	29
2. BÖLÜM DEVLET DÖNÜŞÜMÜ	32
2.1. NEO-LİBERALİZMİN YÜKSELİŞİ	33
2.2. İDARİ REFORMDAN YAPISAL UYARLAMAYA	47
2.3. 1990 SONRASI DEVLET BİÇİMİNDE DÖNÜŞÜM	58
2.4. NEO-LİBERAL DEVLET DÖNÜŞÜMLERİ İLE HAYDUT DEVLET İLİŞKİSİ	63

2.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRME	69
3. BÖLÜM HAYDUT DEVLET KAVRAMININ ULUSLARARASI HUKUKTAKİ MEŞRULUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	73
3.1. ULUSLARARASI HUKUKUN GELİŞİMİ.....	73
3.2. ULUSLARARASI HUKUKA YENİ KAVRAMLARIN EKLENMESİ.....	83
3.3. ULUSLARARASI TERÖRİZMLE KAVRAMIN BAĞLANTISI	96
3.4. 1990 SONRASI AMERİKAN MÜDAHALELERİNİN HAYDUT DEVLET KAVRAMIYLA MEŞRULAŞTIRILMASI	104
3.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRME	118
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA	131
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	140
EK 2. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	142

GİRİŞ

“Bir haydut devlet basitçe güçlü bir devlet değil, fakat kudretlinin emirlerine karşı koyan devlettir, kudretliler ise tabi ki muafiyetten yararlanabilir.”

(Chomsky, 2002)

Son dönemlerde; siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe haydut devlet, başarısız devlet, rantiyeye devlet, düşmüş devlet gibi kavramlar kullanılarak uluslararası ilişkilerin doğasında var olan güç ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Devleti bireysel olarak kavramsallaştıran, toplumsal ilişkileri politik ve sivil olarak ikiye ayıran bu yaklaşımlar, kapitalist devletlerin son yıllarda geçirmiş olduğu siyasal dönüşümlerle birlikte dış politikadaki tutumlarını meşrulaştırmak adına oldukça önemli yapılarıdır.

Özellikle 1990’lardan sonra Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla yeni uluslararası düzeni açıklamak için yeni stratejiler geliştirilmiştir. Sistemin en etkili gücü olarak kalan Amerika Birleşik Devletleri (ABD); önceden Sovyet bloğu olarak bilinen bölgelerden gelecek tehditleri az çok öngörebilirken, söz konusu bloğun ortadan kalkmasıyla tehditlerin nereden geleceğini kestiremez olduğunu sürekli olarak uluslararası arenada ifade etmektedir. Bu tutum 11 Eylül saldırılarından sonra giderek de artmıştır. Bu kapsamda ABD; uluslararası hukuka, koruma yükümlülüğü, önleyici ve öngörücü meşru müdafaa gibi kavramlar dâhil ederek sistemi kendi istediği gibi şekillendirmeye çalışmıştır. Haydut devlet kavramı da bu doğrultuda ortaya çıkan bir söylemdir. Başta kitle imha silahları üreten veya terörü destekleyen devletlere bu lakabı takan ABD, zamanla kendi çıkarlarına aykırı hareket eden diğer ülkeleri de bu kavram içerisine dâhil etmiştir. Nihayetinde ise uluslararası düzeni bozan her devletin bu şekilde adlandırılması gerektiğini ifade ederek uluslararası hukuk altında önleyici savaş doktrini ile bu kavramın meşruluğunu iddia etmeye çalışmıştır.

Bu tezde neo-liberal politikaların ekonomi, hukuk siyasi ve sosyal olmak üzere her alanda etkisinin artmış olduğu son dönemde, devlet dönüşümlerinin arkasında yatan ekonomik nedenlerin ve bu nedenlerin siyasi ve hukuki hayata etkisinin önemi anlatılmıştır. Kapitalizmin sürekli evrim geçirdiği tarihsel düzlemde, devlet

dönüşümlerinin sistemin ilerlemesi için gerekli görüldüğünün ve bu dönüşümlerin gerçekleştirilmesi için atılan adımların haklılığının ispatlanması gerekmektedir. Haydut devlet kavramı bu politikaların ürünü olarak ortaya atılmış bir söylem olup, tarihsel düzlemde incelenerek bu tezin konusunu oluşturacaktır. Ayrıca kavramla ilintili olan başarısız devlet, önleyici/öngörücü meşru müdafaa ve koruma yükümlülüğü gibi benzer yapılar incelenecektir. Bu kavram incelenirken ABD'nin 1945-1990 yılları arasındaki küresel düzlemdeki etkisine bakılarak, bu kavrama dâhil ettiği devletleri hangi kıstaslara göre belirlediği sorgulanacaktır. Akabinde 1990 sonrası dönemde kavramın kullanım alanını genişletmesiyle ilgili olan tarihsel olaylar anlatılacaktır. Kavramın günümüz itibariyle kullanımının 11 Eylül saldırılarından sonra farklı bir boyuta ulaştığı gösterilecektir. Ayrıca, ABD'nin kendi çıkarlarının fazla zarar görmediği diğer ülkelere müdahalede bulunmadığı gösterilerek kavramın aslında hukuki olarak herhangi bir geçerliliğinin olmadığı ve yapılan müdahalelerin belirli bir politik karara göre belirlendiği ortaya konulacaktır.

Giriş kısmını takiben birinci bölümde, haydut devlet kavramı tanımlanarak kavramın ortaya çıkmasında rol oynayan uluslararası olaylara değinilecektir. Kavramla yakından ilişkili olan başarısız devlet nosyonu ile farklılıkları incelenecek, ABD'nin hangi ülkelere karşı hangi koşullarda haydut devlet etiketini kullandığı örneklerle gösterilecektir. Böylece kavramın, belirli bir tarihsel süreç sonrası olayları açıklamak için kullanıldığı ve Batı egemen bir düşünce yapısının ürünü olduğu belirtilecektir.

Tezin ikinci bölümünde, devlet kavramı sorgulanarak devlet dönüşümlerinin ulus devlet biçiminde yaratmış olduğu yeni durumlar, sömürgecilik kavramının günümüz boyutları ve emperyalizmin yeni durağı sorgulanacaktır. İlgili devlet dönüşümü sürecinden en çok etkilenen az gelişmiş ülkelerin sorunları ve bu ülkelere dayatılan koşullar anlatılacaktır. Böylece az gelişmiş ülkelerin devlet yapısında meydana gelen dönüşümlerin gerekliliklerinin nedenleri sorgulanarak Batı ve özellikle ABD kaynaklı söylemlerin az gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisinin önemi vurgulanacaktır. Sömürgecilik faaliyetlerinin Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde son bulduğunu iddia eden Batılı güçlerin, yeni sömürgecilik faaliyetlerini yürütürken uygulamış oldukları yeni politikalar gösterilecek ve İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devlet politikalarının 1970'li yılların ortasında yaşanan kriz sonucunda sekteye uğradığı

belirtilecektir. 1980’li yıllarla birlikte giderek artan oranda neo-liberal politikaların siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak hız kazanmasının, devlet dönüşümünün kapitalist üretim ilişkileri sürecine uygun olarak gerçekleştiği gösterilerek haydut devlet kavramının bu politikalar içerisindeki yeri sorgulanacaktır.

Tezin son bölümünde ise, uluslararası hukukta meydana gelen değişiklikler, daha da önemlisi uluslararası hukuka eklemlendirilen yeni kavramların uluslararası hukuktaki karşılığı ve yeri sorgulanacaktır. Uluslararası hukukta herhangi bir karşılığı olmamasına rağmen haydut devlet kavramının önleyici meşru müdafaa doktrini üzerinden kabul edildiği açıklanacaktır. Kavramının eleştirisi yapılarak ABD’nin kavramla olan yakın ilişkisi, kavramın terör ile ilişkilendirilme süreci, sözde haydut devlet olarak sayılan ülkelere yapılan uluslararası müdahalelerin nasıl meşrulaştırıldığı açıklanacaktır.

Liberal düşünce, kavramın, herkes tarafından kabul edilen değerleri barındırmayan ve objektif olarak tüm dünyada kötü olarak kabul edilen eylemleri gerçekleştiren devletler için kullanıldığını iddia etmektedir. Ancak tamamen subjektif bir unsur taşıyan haydut devlet kavramının, tek amacının devletleri etiketleyerek uluslararası düzende farklı olarak adlandırılan devletlere karşı algı yaratmak olduğu ve böylece de hegemon devletin çıkarlarının meşrulaştırılmasına hizmet ettiği tezimiz boyunca anlatılmaya çalışılacaktır.

1. BÖLÜM

HAYDUT DEVLET KAVRAMI

İlk kez Amerikan Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde yer alan haydut devlet kavramı, her ne kadar 1980’li ve 1990’lı yıllarda Amerikan dış politikasında etkin olarak kullanılmış olsa da günümüzde hala geçerliliğini koruyan ve ABD tarafından belli başlı devletleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Kavram, özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD açısından büyük bir önem arz etmeye başlamıştır.

Haydut devlet kavramı kısaca, küresel kapitalist sisteme uyum sağlamaya direnen, nükleer silah kapasitesini geliştirmeye çalışan, uluslararası terörizme destek veren ve ABD’nin hayati çıkarlarını tehdit eden devletler için kullanılmaktadır. Genellikle diğer ülkelerle diplomatik ilişki kurmaktan kaçınan bu devletler, politik veya ekonomik yaptırımlara, hatta askeri müdahalelere maruz kalma potansiyeline sahiptirler.

Haydut devlet kavramı tarihsel bir sürecin ürünüdür. Kavramın tanımlanması bir dizi tarihsel olayın gelişimi ile yakından ilgilidir. Bu kapsamda, kavramın ortaya çıkışında rol oynayan tarihsel olaylar kavramın doğru anlaşılması için oldukça önemlidir. Kavram ilk kez ABD Başkanı Bill Clinton döneminde kullanılsa da kavramın yaygın olarak kullanılması George W. Bush Başkanlığı dönemine denk düşmektedir. Kavramın daha iyi anlaşılması için öncelikle ABD’nin küresel düzlemdeki yerinin incelenmesi Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dış politika dinamiklerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Ayrıca haydut devlet kavramı, başarısız devlet kavramı ile de yakından ilişkili olarak görülmektedir. Çünkü devlet fonksiyonlarını yerine getirmekte zorlanan başarısız devletlerin haydutlaşma eğiliminin çok daha yüksek olduğu iddia edilmektedir.

Haydut devlet kavramının ele alındığı birinci bölümde, öncelikle haydut devlet kavramının ortaya çıkmasında etkili olan ulusal ve uluslararası dinamikler tarihsel düzlemde anlatılacaktır. Daha sonra haydut devlet kavramı tanımlanacaktır. ABD’nin küresel sistemdeki yerinin kavramla olan ilişkisi irdelenecek ABD’nin haydut devlet listelerini hazırlarken hangi kıstasları göz önünde bulundurduğu gösterilecektir. Son

olarak uluslararası ilişkiler literatüründe bu kavrama benzer olarak kullanılan başarısız devlet kavramı incelenerek haydut devlet kavramı ile başarısız devlet kavramının farklılıkları gösterilecektir.

1.1. HAYDUT DEVLET KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Sovyetler Birliği'nin 1990 yılında yıkılmasıyla dünya tarihinde çok büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Soğuk Savaş dönemi dinamikleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayarak tüm dünyada etkili olan düşünce yapısıyla yarım yüzyıla kadar egemen olmuştur. Bu dönemde ABD önderliğinde Batı bloğu, Sovyetler Birliği önderliğinde ise Doğu bloğu kurulmuştur. Her iki blokta da egemen olan düşünce yapıları dünya tarihini etkilemiş, uluslararası arenada meydana gelen olaylar bu bloklardaki düşünce yapısına göre şekillenmiştir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü uzun yıllar Avrupa'daki ve diğer kıtalardaki düşünce yapısını ve pratikleri yıkmıştır. Eski Sovyet bölgesi başta olmak üzere Sovyet düşünce sisteminin egemen olduğu tüm devletlerde, siyasi ve ekonomik birçok dönüşüm yaşanmıştır ve bu dönüşümler hala birçok ülkede tüm hızıyla devam etmektedir. Özellikle devlet yapısında meydana gelen bu büyük değişimler daha çok demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi gibi kavramlara olan ihtiyaçla açıklanmıştır. Batı tarafından yapılan müdahalelerle de şekillenen eski Sovyet bölgesindeki devlet dönüşümleri devlet içerisinde yer alan şiddeti ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Kendilerini, tam anlamıyla demokratik ve insan haklarına saygılı devletler olarak betimleyen büyük güçler, eski Sovyet bölgesindeki devletleri veya azgelişmiş üçüncü dünya ülkelerini kendi vatandaşlarını korumaktan yoksun, demokratik olmayan, aciz ülkeler olarak görmüştür. Bu nedenle Batı devletleri kendilerini, bu ülkelere müdahale etmek zorunda hissetmektedir ve bu ülkeleri istikrarlı yapıya kavuşturmak onların nihai hedefidir.

ABD'de yer alan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'un 2001 yılında El-Kaide olarak adlandırılan terör örgütü tarafından bombalanmasının ardından devlet olma fonksiyonlarını yerine getiremeyen devletlerin sorunlarının tüm dünyayı etkilemesinden dolayı, uluslararası bir sorun olarak kabul edilmesi gerektiği ortaya atılmıştır. Bu

kapsamda devlet olma görevini yerine getiremeyen başarısız devlet kavramının yanına haydut devlet kavramı da eklenerek yeni bir kavram yaratılmıştır.

Bu nedenle haydut devlet kavramının da aslında Sovyetler Birliğinin yıkılışından sonra etkin olarak kullanıldığı iddia edilmektedir. Çünkü Sovyetler Birliği'nin, Soğuk Savaş süresince haydut devletlerin varlığını sürdürmesine olanak sağladığı iddia edilmektedir. (Henriksen, 2001, s. 357). Gerçekten de 1945-1990 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin varlığı nedeniyle, liberal devletin birçok gerekliliği az gelişmiş ülkelerde bir şekilde göz ardı edilebilmiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin yıkılışı sonrası liberal politikaların dünyanın birçok yerinde keşfedilmeye başlamasıyla Batı ittifakının liberal devlet üzerinde daha fazla dayanışma sergilemesi gündeme gelmiştir (Özdemir, 2011, s. 289). Bu kapsamda dünyanın birçok yerinde demokratik rejimlere doğru dönüşümler başlamış, dönüşümü kabul etmeyen devletler ise haydut, kanunsuz veya başarısız devlet olarak betimlenmiştir (Lake, 1994, s. 45).

Kavramın tarihsel bir sürecin ürünü olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Yalnızca Soğuk Savaş sonrasında kavramın kullanımının artması bile bu argümana ispat olarak gösterilebilmektedir. Bununla birlikte devletlerin haydut devlet olarak tanımlanması da ilgili tarihsel olayların seyrine göre değişmiştir. Örneğin Soğuk Savaş öncesi dönemde yaşanan 1979 İran Devrimi sırasında ABD tarafından İran, "haydut devlet" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca 1960'lı yıllarda iki kutup arasında nükleer bir çatışmaya yol açabilecek kadar büyüyen Küba Krizi esnasında Küba da ABD tarafından haydut devlet olarak kabul edilmiştir. Son örnek ise Kore Savaşının yaşandığı 1950'li yıllarda Kuzey Kore'nin de haydut devlet olarak etiketlenmesi gösterilebilecektir (Hoyt, 2000, s. 299). Örnek verilen devletlerin haydut devlet olarak anılmasının tarihi dönemle olan ilişkisi oldukça açıktır. Aslında daha sonraki bölümlerde de ifade edilecek olan kavramın sürekliliğinin olmadığı hususu bu örneklerle de görülmüştür. Çünkü bu devletlerin ilgili dönemlerde haydut devlet olarak kabul edilmesinin en önemli nedeni karşı kutup olan komünist bloğu ile olan ilişkileridir.

Bu kapsamda aslında kavramın yapısının tarihsel olaylarla değiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Soğuk Savaş döneminde komünizmden yana olan devletler için kullanılan kavram, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ise kitle imha silahlarına sahip olmaya

çalışan ya da teröre destek veren ülkeler için kullanılmıştır. Kısacası kavramın tanımı konjonktüre göre belirlenmiştir.

1.2. HAYDUT DEVLET KAVRAMININ TANIMLANMASI

Sovyetler Birliği'nin 1990 yılında dağılmasının ardından bir önceki dönemin söylemlerini sona erdiren, yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bir dönem başlamıştır. Haydut devlet de bu yeni kurulan sistemin içeriğini bizlere tanıtmak için üretilmiş olan bir kavram olarak ortaya atılmıştır. Genellikle “kanunsuz devlet” (*outlaw state*) veya “haydut devlet” (*rogue state*) olarak anılan bu terim elbette ki Soğuk Savaş bitmeden önce de uluslararası ilişkiler literatüründe kullanılmaktaydı. Ancak bu terimin asıl bugünkü anlamda kullanılmaya başlaması, Soğuk Savaş sonrası döneme karşılık gelmektedir. Bu terimin uğramış olduğu değişimin Soğuk Savaş sonrasına denk gelmesi ise tesadüf değildir, aksine bu kavram Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla oluşan yeni dünya düzeninin kapsamını ortaya koyarak bu yeni düzende meydana gelecek eylemlerin meşrulaştırılması açısından oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

20. yüzyılda ilk kez Nazi rejimi haydut devlet olarak adlandırılmıştır. Ayrıca ABD tarafından Sovyetler Birliği¹, Soğuk Savaş döneminin bazı yıllarında Irak, Libya, İran gibi diktatör rejimleri desteklediği iddiasıyla haydut devlet olarak tanımlanmıştır (Henriksen, 2001, s. 352; Ambrose, 1991). 1970'li yıllarda ise devletlerin uluslararası ilişkilerdeki pozisyonuna bakılarak haydut devlet tanımlaması yapılmaya başlanmıştır. Uluslararası camiayla ilişkileri diplomatik olarak zayıf olan ve kendisini uluslararası toplumdaki dışlayan devletler bu tanımlamanın içine girmiştir (Litwak, 2000, s. 50). 1979 Amerikan İhracat Yasaları ile haydut rejimlere silah teknolojileri dâhil belirli malların ihraç edilmesi yasaklanmıştır. Ancak bu ülkelerin hangi ülkeler olduğu tek tek belirtilmemiştir² (*Amerikan İhracat Yönetimi Yasası*, 1979)

---

¹ ABD Başkanı Ronald Reagon tarafından, SSCB, şeytan imparatorluğu (*evil empire*) olarak anılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ambrose (1991, s. 315-364).

² Diğer ülkelerdeki ihracatçıların, belirli ülkelere belirli ürünleri ihraç etmesinin engellenmesine ilişkin ABD yasama politikası yaklaşımı genellikle, silah teknolojilerinin ihracatına veya haydut devletlere gerçekleştirilen ihracata karşı ABD yaptırımlarının devreye sokulabilmesi için kullanılmıştır. Ancak bu

1980'lerden sonra ise kavramın tekelleşme süreci başlamış, herhangi bir bölgede Amerikan çıkarlarına tehdit olarak görülen tüm devletler –Küba, İran, Irak, Libya, Kuzey Kore, Suriye ve Lübnan- haydut devlet olarak tasnif edilmiştir. Bu devletlerin, resmi listelerde yer alan terörist yapıları barındırması, ABD'nin onları bu şekilde adlandırmasına imkân sağlamıştır. 1990'lı yıllara doğru ise uluslararası düzene tehdit oluşturan, diğer bir deyişle, kitle imha silahlarını kullanan, geliştiren ve terör faaliyetlerine yardım ve yataklık yapan tüm ülkeler bu sınıflandırmaya dâhil edilmiştir (Caprioli ve Trumbore, 2005, s. 773).

1985 yılında ABD Başkanı Ronald Reagan Libya'daki Kaddafi rejimini "kanunsuz devlet" olarak tanımlamıştır. Ayrıca George H. W. Bush tarafından kanunsuz devlet kavramı birçok defa kullanılmıştır. Örneğin, 1992 yılında Teksas Üniversitesinde yapmış olduğu bir konuşmada Körfez Savaşı zaferinin bölgedeki ve tüm dünyadaki diğer kanunsuz devletlerin eylemlerine karşı bir gözdağı niteliği taşıdığını hatırlatmıştır.³ Ancak söz konusu kavramın ABD dış politikasına taşınması Bill Clinton döneminde olmuştur. Bu dönemin Dışişleri Bakanları Warren Christopher and Madeleine Albright, Ulusal Güvenlik Danışmanları Anthony Lake ve Sandy Berger, Savunma Bakanları, ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı yöneticileri ve basın sözcüleri tarafından çeşitli vesilelerle yapılan konuşmalarda haydut devlet terimine sıkça rastlamak mümkündür. Yapılan konuşmalarda üç nokta dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, genellikle haydut devlet olarak Libya, İran gibi devletlerin gösterilmesidir. İkinci olarak, kitle imha silahlarının geliştirilmesini sağlayan haydut devletlere karşı bir an önce önlem alınması gerektiğini ifade edilmiştir. Üçüncü olarak ise haydut devletlerin uluslararası sistemde hukukun üstünlüğüne karşı oldukları vurgulanmıştır (Hoyt, 2000, s. 299).

---

yaklaşım, kapsamlı yeni bir politika veya prosedür ortaya koymak konusunda başarısız olmuştur. 1979 Amerikan İhracat Yönetimi Yasası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.fas.org/asmp/resources/govern/crs-RL30169.pdf> (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2018).

³ George H. W. Bush'ın konuşmaları için bkz. [https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches?field_president_target_id\[40\]=40](https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches?field_president_target_id[40]=40) (Erişim Tarihi: 11.11.2018).

Clinton'ın 1994 yılında yapmış olduğu konuşmasında⁴ ise İran ve Libya'nın, kitle imha silahlarının tüm dünyaya yayılmasını desteklediğini ve bu nedenle söz konusu ülkelerin Avrupa'ya tehdit oluşturduğunu söylemiştir. 1994 yılında diğer bir deyişle, Clinton döneminde, *Foreign Affairs* yazarlarından olan ve aynı zamanda ABD Ulusal Güvenlik Danışmanlığı görevini yürüten Anthony Lake, Küba, Kuzey Kore, İran, Irak ve Libya'yı kanunsuz devlet olarak tanımlamış, bu devletlerin bazı ortak yanlarının olduğunu iddia etmiştir. Bu ortak özellikler, bir grup tarafından zora dayalı ve insan haklarına aykırı olarak, belirli bir radikal ideolojiye göre yönetilen, diğer ülkelerle ilişkiye girmekten kaçınan ve kitle imha silahlarına sahip olan ülkeler olmalarıdır (Lake, 1994, s. 45). Kısacası, haydut devlet, ABD'nin çıkarlarına aykırı olarak hareket etmektir (Caprioli ve Trumbore, 2005, s. 770).

Haydut devlet kavramı George W. Bush döneminde giderek karmaşık bir hale gelmiştir. Bush yönetimi bu devletlere önceden müdahale edilmezse ABD için sonun hiç de iyi olmayacağını söyleyerek müdahalenin çok geç kalınmadan yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Böylece haydut devletleri korkutarak ABD çıkarına aykırı hareket edecek diğer devletlere de gözdağı verilmiştir. “Ya bizdensiniz ya da Saddam Hüseyin'in kaderini yaşarsınız” şeklindeki ifadelerle açıkça haydut devletlere Bush döneminde meydan okunmuştur (Preble, 2005, s. 27).

11 Eylül saldırılarından sonra ise haydut devlet kavramı ivme kazanarak 2002 yılında Amerikan Ulusal Strateji Belgelerine girmiştir.⁵ Bu belgelerde, haydut devletler doğrudan Amerikan çıkarlarına aykırı hareket eden devletler olarak betimlenmiştir. Haydut devlet kavramı yerine şer ekseni tanımlamasının da kullanıldığı bu dönemde Irak, İran ve Kuzey Kore şer ekseni ülkeler olarak ifade edilmiştir.⁶ Ayrıca bu tür devletlerin küreselleşen

---

⁴ Bill Clinton 9 Ocak 1994 tarihinde Brüksel'de NATO Zirvesinde bu konuşmayı yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Clinton (1994)

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. The National Security Strategy of the United States of the America, September 2002.

⁶ “İran, Irak ve Kuzey Kore gibi devletler ve bu devletlerin terörist müttefikleri, dünya barışını tehdit etmek için bir şer ekseni oluşturmuşlardır. Bu rejimler, kitle imha silahlarına ulaşarak ciddi ve büyüyen bir tehlike yaratmaktadırlar. Bu silahların teröristlerin eline geçmesine imkân sağlayabilmektedirler ve teröristlerin faaliyetlerini yerine getirmesine olanak tanıyabilmektedirler. Müttefiklerimize saldırabilir veya ABD'ye

dünya düzeninin refahı için ortadan kaldırılması gerektiği belirtilmiş, bu ulvi görev de Amerika'ya bahşedilmiştir. Bu kapsamda, bu devletlerin engellenmesi için ekonomik veya askeri yaptırımlardan güç kullanmaya kadar her türlü aygıtın kullanılacağı kaydedilmiştir. Bu nedenle haydut devlet kavramının, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı sonrası ABD'nin yeni bir tehdit arayışına girmesinin sonucu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Caprioli ve Trumbore, 2005, s. 775).

George W. Bush doktrininin bir devleti, haydut devlet kapsamına almak için belirlemiş olduğu üç önemli unsur vardır. Bunlar öngörücü/önleyici meşru müdafaa, müdahale sonrası demokratikleştirme süreci ve müdahaleyi kabul etmeyen devletlere zorla dayatma hamlesidir (Preble, 2005, s. 28). ABD'nin ilk iki unsuru uygulamakta sorun yaşamadığı iddia edilmektedir. Ancak ABD'nin son unsurun uygulamasında bir hayli başarısız olduğu, Ortadoğu'da ve kendi çıkarları için müdahale etmiş olduğu diğer bölgelerdeki askeri müdahalelerinin sonucunda meydana gelen gelişmelerde görülmektedir. Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ABD'nin Irak'a müdahalesi üzerinden tekrar tartışılacaktır.

Barack Obama döneminde ise Küba'nın teröre destek veren ülkeler listesinden çıkarılması örneğinden yola çıkılarak Soğuk Savaş sonrası Amerikan dış politikası terminolojisinde yer alan haydut devlet kavramının etkisinin azaldığı söylenmektedir (The Guardian, 2015). Obama'nın ABD Başkanlığı boyunca yapmış olduğu konuşmaları incelendiğinde haydut veya kanunsuz devlet terimini kullanmadığı görülmüştür.⁷

Günümüzde ise haydut devlet kavramı hala kullanılmaktadır. Özellikle Donald Trump'ın ABD Başkanı olmasıyla kavram daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Trump yönetimi dış politikada daha sert söylemlere başvurmuş ve bu söylemler içerisinde defalarca haydut devlet ve kanunsuz devlet kavramları geçmiştir. Örneğin 2017 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapmış olduğu konuşmasında ABD Başkanı Trump, teröristlerin ve

---

şantaj yapmaya teşebbüs edebilirler. Bu durumlardan herhangi birinde kayıtsızlığın faturası felaket ile sonuçlanacaktır." Bush (2002).

⁷ Amerikan Başkanlarının yapmış olduğu konuşmalar için bkz. <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches> (Erişim Tarihi: 11.11.2018)

aşırı akımların dünyanın her bölgesinde güç kazandığı iddia etmiş, bu yapı içinde haydut devletlerin de teröristleri desteklemekle kalmayıp, bilinen en yıkıcı silahlarla diğer ulusları ve kendi halklarını tehdit ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca, günümüz dünyasının en önemli musibetinin, BM'nin temel aldığı tüm ilkeleri ihlal eden haydut devletler olduğunu ve bu devletlerin ne kendi vatandaşlarına ne de dünyadaki diğer ülkelerin vatandaşlarına saygısı olduğunu söylemiştir. Daha da önemlisi, müreffeh, zengin kültürel mirasa sahip ve köklü bir tarihi olan İran'ın, ekonomik olarak tükenmiş, en büyük ihracat kalemleri şiddet, katliam ve kaos olan haydut bir devlete dönüştüğünü öne sürmüştür.⁸ Bunun yanında 2018 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisine⁹ bakıldığında, haydut devlet kavramının kullanıldığı, hatta İran ve Kuzey Kore'nin terörizme destek vermek ve nükleer silah geliştirmekten dolayı haydut devlet olarak tanımlandığı görülmektedir. Söz konusu dokümanda bu ülkelerin, baskıyı yeni cephelere taşıyarak, egemenlik ilkesini ihlal ederek, ülke içindeki belirsizlikleri kullanarak, anlaşmazlıkları sömürerek ve kasıtlı olarak sivil ve askeri hedefler arasındaki çizgiyi belirsizleştirerek askeri çatışmalar dışındaki çabalarını da artırdıkları ifade edilmiştir. Ayrıca uzun menzilli füze yeteneklerinin yanı sıra nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silahlarının da geliştirilmeye devam edildiği ve bu silahların tehlikeli grupların eline geçmesine bu devletler tarafından izin verildiği belirtilmiştir.

Sonuç olarak, haydut devlet kavramının günümüzde, kitle imha silahları üreten, uluslararası terörizme destek veren, bölgesel veya küresel boyutta askeri tehdit teşkil eden ve uluslararası normları ihlal eden devletler için kullanıldığı görülmüştür (Hoyt, 2000, s.

⁸ Donald Trump'ın 19 Eylül 2017 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapmış olduğu konuşma için bkz. <https://www.politico.com/story/2017/09/19/trump-un-speech-2017-full-text-transcript-242879> (Erişim Tarihi: 11.11.2018). (“.....But each day also brings news of growing dangers that threaten everything we cherish and value. Terrorists and extremists have gathered strength and spread to every region of the planet. Rogue regimes represented in this body not only support terrorists but threaten other nations and their own people with the most destructive weapons known to humanity.”..... “The scourge of our planet today is a small group of rogue regimes that violate every principle on which the United Nations is based. They respect neither their own citizens nor the sovereign rights of their countries.”..... “The Iranian government masks a corrupt dictatorship behind the false guise of a democracy. It has turned a wealthy country with a rich history and culture into an economically depleted rogue state whose chief exports are violence, bloodshed, and chaos. The longest-suffering victims of Iran's leaders are, in fact, its own people.”.....)

⁹ ABD'nin 2018 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://dod.defense.gov/portals/1/documents/pubs/2018-national-defense-strategy-summary.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2018)

303). Günümüzün uluslararası konjonktüründe daha çok nükleer silah kapasitesini arttıran, terörist yapılara destek veren Kuzey Kore ve İran gibi ülkeler için haydut devlet tanımlaması yapılmaktadır. Ancak kavramın tanımlamasında kullanılan yukarıda sayılan dört unsurun hangi durumlarda devreye gireceğinin belirsiz oluşu, kavramın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Devletlerin uluslararası hukuk normlarını ihlal etmesinin uluslararası hukukta bir yaptırıma neden olacağına belirgin bir kaydı yoktur. Ayrıca tıpkı terörizmin kavramsal olarak tanımının yapılamaması gibi bir ülkede meydana gelen olayların hangi durumlarda terörist faaliyetler ile ilişkilendirileceğini saptamak her zaman kolay olmayacaktır. Bir ülkede meydana gelen askeri tehditlerin bölgesel veya küresel bir tehdit oluşturması ise iç savaşların giderek arttığı günümüz dünyasında oldukça karmaşık bir konudur. Her nükleer faaliyet gerçekleştiren devletin haydut devlet olarak tanımlanmadığı uluslararası konjonktürde, aslında haydut devlet kavramının tanımı belirsizlikler içermektedir. Bu belirsizliklerin esas nedeni ise kavramın bir şey olmaktan ziyade bir şeye karşı türetilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

1.3. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN KÜRESEL DÜZLEMDEKİ YERİNİN HAYDUT DEVLET KAVRAMIYLA OLAN İLİŞKİSİ

Haydut devlet kavramı yukarıda anlatıldığı üzere ABD’nin söylemleriyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, ABD’nin hangi devletleri ne için bu kavrama dâhil ettiği sorusu bu kavramın kapsamı açısından bize ışık tutacaktır. Ayrıca, ABD’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan ve özellikle Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla 1990 sonrası ortaya çıkan iki farklı düzendeki etkisinin sorgulanması, haydut devlet kavramının net bir şekilde anlaşılması için gereklidir. Bu doğrultuda, ABD’nin hayati çıkarlarının olduğu bölgelerde yeni kavramlar üreterek sistemi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiğine ve kendi ürettiği kavramla kendi düşmanını yarattığına yönelik yorumların ve bu süreçte uluslararası sistemde meydana gelen olayların analiz edilmesi doğru olacaktır.

ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde komünist blok ülkelerine karşı çevreleme politikası geliştirmiştir. George Kennan tarafından ortaya atılan bu çevreleme politikası

Soğuk Savaş zamanında Sovyet tehlikesine karşı ortaya atılan bir söylemdir.¹⁰ Bu kapsamda, Soğuk Savaşı kapsayan 1947 ile 1989 yılları arasında ABD, askeri harcamalarına 11,5 trilyon dolar tahsis etmiştir. Özellikle Ronald Reagan döneminde savunma harcamalarının yıllık bütçedeki payının artırılması çerçevesinde, Pentagon'un harcamaları 1980 yılında 143,9 milyar dolardan 1985 yılında 294,7 milyar dolara çıkarılmıştır.¹¹ Bu bağlamda, birçok ülkede askeri üsler ve garnizonlar kurulmuştur. Kısaca ABD dünyayı ikiye bölerek düşmanlarını ve dostlarını belirlemiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca devletler arası ilişkilerde, kıtalararası sorunlara çözüm olarak başka ülkelere yönelik askeri müdahale seçeneğinin kullanılması kabul edilebilir bir hal almıştır. Uluslararası ilişkilerde sorunlar ABD-Sovyet ilişkileri çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır. Sovyetlerin asker sayısının artması ABD'nin askeri silah kapasitesini artırmasına; Sovyetlerin silah kapasitesinin artması ise ABD'nin teknolojik gelişmeleri askeri alana yansıtmasına neden olmuştur. Askeri harcamalar yalnızca silah alımı, orduda modernleşme, teknolojik gelişmelerin artırılması veya nükleer silahlara yapılan yatırımlara aktarılmamıştır. Aynı zamanda, Amerikan düşünce kuruluşları (think-tanks) ve büyük ticari firmalar da bu süreçte desteklenmiştir (Klare, 1995).

Lake (1994, s. 46) makalesinde ifade ettiği üzere, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD hegemonyası dünyanın her yerine nüfuz etmiş; liberal değerlerin tüm kavramlarıyla dünyaya yayılmasının önündeki engellerin ortadan kalkmasıyla Amerikan müdahaleleri kendine büyük bir alan yaratmıştır. ABD'ye, tüm dünyada liberalizmle ilgili tüm normları

---

¹⁰ ABD Başkanı Harry S. Truman döneminde diplomat olan George Kennan, dış politika alanında danışmanlık yapmıştır. Sovyetler Birliği'nde görev aldığı zaman Sovyet yayılcılığı ile ilgili ABD'ye uzun bir telgraf göndermiştir. Bu telgraf daha sonra Foreign Affairs dergisinde Mr. X mahlası ile "The Sources of Soviet Union" adı verilen makale ile yayımlanmıştır. Makalede komünist rejimlerin yayılcı bir politika çerçevesinde çevrenmesi gerektiğini ifade ederek Soğuk Savaşın planlamasında özellikle Marshall Planının uygulanması çerçevesinde Almanya'nın eski haline kavuşturulması ve Avrupa'ya yapılacak girişimlerin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu politika kapsamında öncelikle Sovyetler birliğinin Avrupa ve Asya'daki etkisinin azaltılması için İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya ve Almanya'nın yenilmesiyle bozulan güç dengesinin tekrardan kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Amerikan çıkarlarının hayati olanlarının öncelik olarak belirlenmesi gerektiğini ifade ederek Sovyet tehlikesinin bertaraf edilmesi için Batı tarzı kurum yapılarının Avrupa'da oluşturulması gerektiğini söylemiştir. Bu kapsamda çevreleme politikasının iki ayak üzerinden yürüdüğünü hem coğrafi hem de politik açıdan çevreleme politikasının icra edilmesi gerektiğini savunmuştur. Gaddis (2005).

¹¹ Amerika Birleşik Devletleri tahsis ettiği bütçenin içerisinde nükleer silah imalatı, dış askeri yardımlar (yabancı ülkelere yapılan askeri yardımlar, üsler, silah yardımları ve benzeri), istihbarat toplamak için yapılan işlemler ve askeri araştırmalar yer almaktadır. Klare (1995).

ve değerleri yayma yetkisi verildiği iddia edilerek, uluslararası topluma karşı hareket eden ve “blacklash” olarak adlandırılan devletlere karşı askeri, ekonomik veya politik m¼dahaleler uygulanabilir hale gelmiştir.

ABD, Soğuk Savaş öncesi dönemde Ortadoğu’da biręok otoriter rejimin kurulmasına önc¼lük etmiştir. Bu devletleri kom¼nist bloğa karşı çevreleme politikası çerçevesinde kullanarak belirli bölgelere Sovyet etkisinin yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Bu dönemde Amerikan çıkarları için mantıklı kabul edilen politikalar Soğuk Savaş sonrasında değişikliğe uğramıştır. Otoriter olduğu halde Amerika ile iyi ilişkileri olan devletlerin artık Amerikan çıkarları için tehlike olduğu düş¼ncesi tezah¼r etmiştir. Bu kapsamda, haydut devlet olarak adlandırılan ÷lkeler dünya barışına ve demokrasiye aykırı ÷lkeler olarak tanımlanarak Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni dengelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu politika değişikliğinin arkasında yatan neden kapitalizmin gelişmemiş veya az gelişmiş bu ÷lkelerde ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bu nedenle, ortaya çıkan ÷lkeleri haydut devlet olarak etiketleme yöntemiyle sömürge sonrası oluşan devletlerdeki yapıları Amerikan sistemine uygun olarak dönüştürmek ve yeni bir kapitalist sistem oluşturmak nihai amaçtır (Bilgin ve Morton, 2000).

2017 yılında göreve başlayan Cumhuriyetçi lider Donald Trump döneminde Amerikan dış politikası büyük bir değişiklik yaşamıştır. Bir önceki ABD Başkanı Barack Obama dönemine göre bir hayli saldırgan olan yeni Amerikan dış politikası “*The United State’s security interests first*” sloganı çerçevesinde ilerlemiştir. Amerikan çıkarlarının öncelik olduğu bu yeni dönemde Amerikan güvenliği konusu dış politikanın ana hatlarından biri olmuştur. Obama yönetiminin geriden liderlik (*leading from behind*) felsefesi olarak bilinen Amerikan gücünün ve etkisinin azaltılmasını öngören düşünce sistemi tamamen değiştirilmiştir (Pompeo, 2018). Çünkü Obama’nın geriden liderlik politikasının Kuzey Kore, İran gibi ÷lkelerin Amerikan çıkarları için hiç olmadığı kadar büyük bir tehdit yarattığı iddia edilmiştir. Özellikle Obama döneminde İran ile yapılan nükleer anlaşmanın İran’a büyük bir ekonomik avantaj sağladığı, nükleer kapasitesiyle İran’ın tüm dünyaya terör yaydığı savunulmuştur (2018).

ABD Başkanı Trump’ın, Obama dönemi dış politikalarından tamamen farklı bir dış politika anlayışı gött¼ę¼n¼ düşün¼yen Amerikan Dışışleri Bakanı Michael Richard Pompeo

(2018), Obama döneminde 2015 yılında İran ile yapılan Kapsamlı Ortak Eylem Planı Anlaşması ile İran'ın nükleer aktivitelerinin yumuşak güç kullanılarak kısıtlanmaya çalışılmasının başarısızlıkla sonuçlandığını ifade etmiştir. ABD Başkanı Trump'ın anlaşmadan çekilmesiyle birlikte İran'a sert karşı bir tutum izlenmeye başlanmış ve İran, Ortadoğu'da Soğuk Savaş süresi boyunca anılan çevreleme politikası çerçevesince engellenmeye çalışılmıştır. Kuzey Kore'ye karşı izlenen sert tutum sonucunda sözde başarıya ulaşan yöntem, İran'a karşı da izlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak İran, Trump yönetimi tarafından tekrar haydut/kanunsuz devlet olarak ilan edilmiştir.

Amerikan dış politikasında meydana gelen olaylar üzerinden özetlemek gerekirse, haydut devlet kavramı yeni bir devlet biçimini betimlemek için ortaya atılan bir kavram değildir. Aksine Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan dönemde yeni bir tehdit arayışının sonucudur (Hoyt, 2000, s. 297). Bu kavram ayrıca var olan hadiseleri tekrardan gün yüzüne çıkarmak için kullanılan politik bir söylemdir. İran günümüzde de tıpkı Reagan döneminde olduğu gibi haydut devlet olarak anılmaktadır. Bunun nedeni nükleer alanda yürütmüş olduğu faaliyetlerden gereken ödünleri vermemesi, daha doğrusu ABD'nin taleplerini yerine getirmemesidir. Ancak yine Reagan döneminde haydut devlet olarak anılan Libya günümüzde haydut devlet olarak ifade edilmemektedir. Bu durum Libya'nın devlet yapısını siyasal veya ekonomik açıdan tümüyle yeniden oluşturmasından kaynaklanmamaktadır. Libya'ya gerçekleştirilen müdahale sonrasında ülke hala devlet olma fonksiyonlarını tam olarak yerine getirememektedir. Libya'nın şu an için haydut devlet olarak zikredilmemesinin sebebi ABD'nin buna siyasi açıdan ihtiyaç duymamasıdır. Ancak Libya'nın hiçbir zaman haydut devlet olarak anılmayacağını savunmak da doğru olmayacaktır. Daha önce haydut devlet sınıflandırmasında yer alsın veya almasın, Amerikan çıkarları söz konusu olduğunda tüm devletlerin haydut devlet olarak anılabileceği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrasında, Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşmasıyla ve bu uluslararasılaşmayı destekleyecek kurumsal sistemin ortaya çıkmasıyla, yeni yapıya ayak uyduramayan devletler Amerikan politika yapıcılar tarafından haydut, başarısız gibi kavramlarla etiketlenmiştir. Günümüzde ise nükleer gücünü arttırmak isteyen, devlet olma fonksiyonlarını yerine getiremeyen veya teröre destek veren Venezuela, Kuzey Kore ve İran gibi ülkeler haydut devlet olarak kabul

edilmiştir. İlerisi için haydut devlet olarak sayılabilecek ülkelerin kimler olacağını kestirmek ise oldukça güçtür.

1.4. HAYDUT DEVLETİN BELİRLEYENLERİ: ABD ÇIKARLARI

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, kapitalist ekonomik sisteme karşı duran komünist düşünce yapısının yıkıldığı ve tüm dünyada liberal ekonominin sonu olmayan bir galibiyet elde ettiği yönünde fikirler ortaya atılmıştır¹². Soğuk Savaş'ın iki önemli liderinden biri olan Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ABD hegemon bir güç olarak dünya sahnesindeki yerini pekiştirmiştir. Kendini dünyanın koruyucusu olarak ilan eden ABD bundan sonraki sürecin yürütülmesinde tek süper güç konumunu elde etmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında komünist tehlikenin bertaraf edilmesiyle bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin dönüşüm süreçlerine odaklanılmıştır. Bu kapsamda 1990'lı yıllara kadar güçlü bir devletin altında egemenliğini sürdüren bu devletler liberal ekonomik dönüşümlerini gerçekleştirirken zorlanmışlar hatta iç dinamiklerinde bir takım sorunlarla karşılaşmışlardır. ABD bu devletlerin liberal ekonomik dönüşümleri gerçekleştirememesinden en çok yakınan ülke olmuştur. Çünkü bu ülkelerden bazıları Amerikan çıkarları için oldukça büyük öneme sahiptir. Özellikle Ortadoğu'da zengin kaynaklara sahip ülkelerde meydana gelen tökezlemeler Amerikan dış politikasının bu ülkelere odaklanmasına neden olmuştur. İşte devletleri belli kavramlarla etiketleme gayesi Soğuk Savaş sonrası dünya politikasında meydana gelen gelişmeleri anlamlandırmak için yapılmıştır. Bu etiketleme sistemi ile tehditler belirlenmiş, bu

¹² Örneğin Francis Fukuyama tarafından Tarihın Sonu ve Son İnsan adlı bir makale kaleme alınmış daha sonrasında bu makale Fukuyama tarafından kitaplaştırılmıştır. Bu kitapta Fukuyama, liberalizmin Soğuk Savaş sonrasında büyük bir zafer kazandığını iddia etmiştir. İnsanlığın ideolojik evriminin son noktası olarak kabul ettiği liberalizmin, marksizme karşı kazandığı zaferin ise kalıcı olduğunu ve dünyanın geri kalan ülkelerinin liberal ekonomiye eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Temel ilke ve kurumların gelişiminde liberalizmden daha ileri bir noktanın olmadığını söyleyen Fukuyama'ya göre, Doğu-Batı çatışmasının sona ermesiyle liberal kapitalizmin insanlığın siyasi ve iktisadi gelişiminde tartışmasız bir model ve son durak olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fukuyama (1992). Yeni dünya düzeninin açıklanması ise Samuel Huntington'ın Medeniyetler Çatışması ve Dünyanın Yeniden Kurulması isimli kitabında yapılmıştır. Bu kitapta, Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen sıcak çatışmaların nedenleri kültür üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Yugoslavya'nın dağılmasıyla Balkanlarda meydana gelen etnik savaşlar, Hindistan ile Pakistan arasındaki savaşlar medeniyet çatışmalarının örneği olarak sunulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Huntington (1996).

tehditlere karşı alınacak önlemler ve uygulanacak yaptırımlar farklı kavramlarla betimlenmiştir.

Özellikle devlet dönüşümü kapsamında liberal ekonomilerin oluşturulması demokratik rejimlere bağlanmıştır. Demokratik ülkelerin daha istikrarlı bir yapı teşkil ettiği ve liberal ekonomik ilişkilerin yürütülmesi için daha elverişli bir ortam sağladığı uzun zamandır iddia edilen bir olgudur. Liberal düzene aykırı hareket eden devletlerin tüm dünya için risk oluşturması süreci ise küreselleşme kavramı üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Liberal düşünce, küreselleşme olgusunu genellikle pozitif olarak yorumlamaktadır. Ancak yine de küreselleşmenin dünya için kötü bir rolünün olduğu da kabul edilmiştir. Küreselleşme ile artık dünyanın dört bir yanında yaşayan insanların birbirleriyle iletişime geçmesi çok daha kolay hale gelmiştir. Böylece dünyanın bir ucunda patlak veren bir olay anında dünyanın diğer ucundaki bir bölgede öğrenilebilmesi mümkündür. Bu kapsamda, küreselleşmenin negatif etkisiyle bir ülkede meydana gelen çatışmaların kitle iletişim araçları vasıtasıyla dünyanın birçok yerine yayılması ABD'yi çok daha dikkatli olmaya ittiği yönündeki fikirler, liberal düşünce tarafından sürekli olarak iddia edilen bir durumdur. ABD, güçlü bir ülke olarak her zaman doğru yaptığını veya dünyayı bir melek gibi koruduğunu nasıl ifade etmektedir? İnsan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar dünyanın her yerinde genel geçer olarak doğru kabul edilen kavramlar mıdır? Bu kavramların herhangi bir ülke içerisinde yer almaması gerçekten de tüm dünya için büyük bir tehlike mi arz etmektedir? Bu soruların cevapları her ne kadar bu tezin konusu olarak gözükme de sonuç olarak varacağımız noktada bir nebze bu soruların cevabını bulabileceğimize inanmaktayız. Bu cevapların alınması adına öncelikle haydut devletler belirlenirken ABD'nin hangi unsurları dikkate aldığına incelenmesi gerekmektedir.

Caprioli ve Trumbore'ye (2005, s. 776) göre; devletlerin iç politikada vatandaşlarına olan tutumları onların dış politikadaki hareketlerini belirler. Diğer bir deyişle, iyi veya kötü alışkanlıklar iç politikadan dış politikaya yansır. Örneğin; bir devlet vatandaşlarına karşı ayrılıkçı bir tutum sergiliyorsa dış politikada sorunlarını çözerken saldırgan tutumlara başvurmaya ve kuvvet kullanmaya daha yatkındır. Ya da etnik farklılıkları olan gruplara saldırgan ve ayrılıkçı davranan bir devlet uluslararası ilişkilerinde komşu ülkelere karşı saldırgan bir tutum izleyecektir. Liberal düşüncenin önemli teorilerinden olan

“demokratik barış teorisi” bu noktada önemli bir ispat olarak gösterilmiştir. Kant’ın kalıcı barış (*perpetual peace*)¹³ olarak adlandırdığı teoriden hareketle, Micheal Doyle tarafından geliştirilen demokratik barış teorisi, demokratik devletlerin, iç politikalarında insan hakları, eşitlik gibi evrensel değerlere önem atfetmesi ve ülke politikasını bunlara uygun olarak belirlemesi, bu devletlerin dış politikada da bu değerleri benimseyerek hareket etmesini sağlayacağı düşüncesine dayandırılmıştır.¹⁴ Diğer bir deyişle, devletlerin demokratik bir sistemle yönetilmesi, bu devletlerin uluslararası alanda da demokratik ilişkiler kuracağını öngörmektedir. Dünyada barışın sağlanması için demokratik devletlerin sayısının artması gerektiği düşüncesinden hareket edilmiştir. Ancak, ABD’nin İran, Kuzey Kore, Irak gibi bazı ülkeleri haydut devlet olarak betimlemesi ve bu ülkelerin saldırgan tutumlarını değiştirmek amacıyla bu ülkelere müdahale etmesi, liberal düşüncenin iddia ettiği üzere bir anlaşma, gelecekte yeni bir savaş açılmasının koşulunu içermemeli ve devletler arasında düşmanlık dahi olsa güveni sarsacak hareketlerden kaçınılmalıdır. Ancak günümüzde yapılan anlaşmaların böyle olmadığı Irak işgali

¹³ “Ebedi Barış Üzerine Felsefi bir Deneme”, Immanuel Kant tarafından 1795 yılında yayınlanmış olup Kant’ın son felsefi eserlerinden birisidir. Deneme altı adet hazırlık mahiyetinde madde ve üç adet de nihai maddeyle beraber ve en önemlisi ebedi barışın garantisi başlığını taşıyan iki uzun ekten oluşmaktadır. Birinci ön maddede Kant, barışın tanımını yapmaktadır. Barış anlaşmalarının yeni bir savaşa vesile olabilecek şartları içermemesi gerektiğini ifade etmektedir. İkinci ön maddede ise Kant, hiçbir bağımsız devletin, diğer herhangi bir devletin hâkimiyeti altına tevarüs, mübadele, alım satım veya hibe yollarıyla geçmemesini ifade etmiştir. Üçüncü ön maddede, daimi orduların zamanla ortadan kalkması gerektiğini savunmuştur. Dördüncü ön maddede, devletin dış menfaatlerini gerçekleştirmek için borçlanmaya gitmemesi gerektiğini söylemiştir. Beşinci ön maddede, hiçbir devletin, diğer bir devletin esas teşkilatına veya hükümetine zor kullanarak karışmaması gerektiğini vurgulamıştır. Altıncı ön maddede ise, hiçbir devletin; harpte, ileride barış akdedileceği zaman devletlerin birbirine karşılıklı güven duymalarını imkânsız kılacak yola başvurmaması gerektiğini ifade etmiştir. Kant, nihai maddelerde ise barış halinin kurulabilmesi için hukuka olan ihtiyacı vurgulamış, tek esas teşkilatı cumhuriyetçi esas teşkilatı olarak kabul etmiştir. Cumhuriyetçi anayasaya sahip devletlerin savaş eğiliminin daha az olduğunu savunmuştur. Ayrıca devletler hukukunun hür devletlerden kurulu bir federasyona dayanması gerektiğini söylemiş, yeryüzünün, belirli sayıda milletlere değil, bütün insanlığa ait olduğunu (kozmpolitanizm), sömürgeciliğin kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bozkurt (2007); Teson (1998, 1-39); İmer (2019).

¹⁴ Liberaller için barış anormal bir şey değildir, Kant’ın ifadesiyle barış ebedi bir hal alabilir. Bu nedenle savaş, doğal ve rasyonel olmayandır. Liberaller, insanoğlunun akıl gücü ve iç potansiyeli ile insan tecrübesindeki bu savaş lekesinin yok edilebileceği inancındadırlar. Kant’ın bu görüşünden hareket eden Schumpeter ve Doyle; savaşların kendi çıkarları için, militarist ve demokratik olmayan hükümetler tarafından çıkarıldığını iddia etmişlerdir. Bu kişiler, savaşın yükünü taşıyacak vatandaşların hükümetlerini seçimle iş başına getirmesi durumunda savaşların yaşanmasının imkânsız hale geleceğini iddia etmişlerdir. “Demokratik Barış Teorisi” olarak adlandırılan bu teorinin, barış alanının dünya sisteminde merkezden çevreye doğru yayılacağı iddiası Fukuyama’nın komünizm-sonrası döneme dair iyimserliğinin de temelini oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Burchill (2013: 89-92).

sırasında görülmüş, Suriye'nin ve Venezüela'nın durumuna baktığımızda ikinci unsur konusunda da çok büyük zayıflıkların olduğu görülecektir. Kısacası, cumhuriyetçi rejimler yerine demokrasiye yapılan bu vurgulamalar dünyada barışı değil sömürüyü hâkim kılmaktadır. Her ne kadar uluslararası barışın, baskı ve hiyerarşinin yok edilmesiyle sağlanacağına inanan liberal düşünürler olsa da ABD'nin askeri müdahalede bulunduğu birçok ülkede müdahale sonrası yaşananlar bunun böyle olmadığını defalarca gözler önüne sermiştir.

Başlarda ABD, haydut devlet kavramını politik saiklerle kullanmamıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise kendisine ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan tehdit olabilecek ve içinde müttefiklerinin de bulunduğu bir devletler listesi hazırlamıştır. Bu devletlerin içinde Arjantin, Brezilya, Mısır, Hindistan, Irak, İran, İsrail (ki ABD'nin en önemli müttefiklerindendir), Libya, Kuzey Kore, Pakistan, Güney Kore, Suriye ve Tayvan gibi ülkeler vardır. ABD bu listeyi hazırlarken, yalnızca söz konusu devletlerin potansiyellerini hesaba katmıştır ve bu devletleri kendisi için tehlikeli olarak görmüştür (Klare, 1995). Ancak, daha sonra Ortadoğu'da meydana gelen olaylar tehlikeli devlet listesinin güncellenmesine neden olmuştur. Bu çerçevede, başlarda politik amaçlarla kullanılan haydut devlet kavramının kapsamı değiştirilmiş daha çıkar merkezli tanımlamalar yapılmaya başlanmıştır. Böylece kavram dış politikanın önemli bir sorunu olarak lanse edilmiştir.

ABD, önceleri listeyi objektif değerler atfederek oluşturmuştur. Ancak daha sonra, kendi çıkarlarına aykırı olan tüm devletleri bu sınıflandırma içerisine alarak kavramın objektifliğini tüm görüşler açısından sorgulanır hale getirmiştir. Anthony Lake 1994 yılında kaleme aldığı bir makalesinde haydut devletleri Irak, İran, Kuzey Kore ve Küba olarak belirtmiştir. İlginç olan bu makale yazıldığında Küba'nın, Lake'in haydut devlet sınırlandırması için ifade etmiş olduğu kriterlerden¹⁵ hiçbirini taşımasıdır. Diğer taraftan, söz konusu dönemde aktif olarak kitle imha silahları üretimi gerçekleştiren Suriye, Ortadoğu'da ABD'nin çıkarlarına hizmet ettiği için haydut devlet listesinde yer

¹⁵ Lake'in ifade etmiş olduğu kriterler şunlardır: Zora dayalı yönetim biçimine sahip olmak, temel insan haklarının dahi olmaması, radikal ideolojilerin teşvik edilmesi, politik katılımın hoş karşılanmaması, dış dünya ile iyi ilişkiler kurmaktan kaçınmak, kitle imha silahlarına ve maliyetli askeri programlara karşı hevesli olmak.

almamıştır, Küba ise zaten komünist rejimle yönetilen bir ülke olarak oyuna en baştan kaybederek başlamıştır (Caprioli ve Trumbore, 2003).

Hoyt (2000, s. 304) tarafından yapılan bir çalışma sonucunda ise Amerikan politik söylemlerine bakılarak ABD tarafından İran, Irak, Libya ve Kuzey Kore'nin sırasıyla en çok haydut devlet olarak tanımlanan ülkeler olduğu kanıtlanmıştır. ABD'nin haydut devlet söylemini kullanmasına neden olan devlet aktiviteleri daha çok kitle imha silahları veya balistik füze teknolojisini geliştirmek ve bunları yaymaya çalışmaktır. ABD en çok bu eylemleri gerçekleştiren ülkeleri tanımlarken haydut devlet terimini kullanmıştır. İkinci olarak küresel veya ulusal düzlemde politik veya askeri tehdit yayan ülkelere karşı bu terim tercih edilmiştir. Üçüncü olarak terörü destekleyen ülkeler için son olarak ise uluslararası normları ihlal eden devletler için haydut devlet betimlemesi kullanılmıştır. İlk iki hususu bünyesinde barındıran ülkeler diğerlerine nazaran daha çok haydut devlet olarak anılmıştır. Kısaca ilk iki unsur özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesinin hemen ardından haydut devlet tanımlamasında daha büyük önem arz etmiştir. Ancak İran, Irak, Libya ve Kuzey Kore'nin bu unsurlara göre haydut devlet kabul edilmesinde birtakım tutarsızlıklar vardır. İran ve Libya 1990'lı yıllarda haydut devlet listesinde yer almasının nedeni olarak kitle imha silahlarının geliştirmeleri gösterilmiş olmakla birlikte, anılan dönemde İran ve Libya bu faaliyetleri gerçekleştirmemektedir. Öte yanda, nükleer silah geliştiren Hindistan ile Pakistan yukarıda en önemli unsur olarak zikredilen kitle imha silahlarının geliştirilmesi hususuna aykırı hareket etmelerine rağmen haydut devlet listesinde yer almamışlardır. Ayrıca ABD, Rusya için de bu tanımlamayı kullanmaktan kaçınmıştır (Hoyt, 2000, s. 305).

Haydut devlet tanımlaması terörizme destek vermek açıklamasıyla incelendiğinde ise Suriye'nin haydut devlet tanımlaması içerisinde yer almaması şaşırtıcıdır. Aslında yukarıda sunulan unsurlar yerine ABD ile diplomatik ilişki kurmayan devletlerin haydut devlet olarak tanımlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yukarıda ABD'nin haydut devlet olarak saydığı Küba, İran, Irak ve Kuzey Kore ile diplomatik ilişkisinin olmadığı önemli bir göstergedir.

ABD'nin haydut devlet olarak tanımladığı devletlerle bazı durumlarda işbirliği yapmak zorunda da kalmıştır. Örneğin; ABD, bağımsızlığını ilan etme sürecinde Tayvan'a karşı

barışçıl olmayan yöntemlerle müdahale eden Çin ile Kuzey Kore'nin nükleer programını yatıştırmak için işbirliği içerisine girmiştir. Diğer bir örnek ise ABD'nin, Afganistan'daki Taliban rejimini ortadan kaldırmak için haydut devlet kavramını andıran ve despotik rejimler tarafından yönetilen Türkmenistan ve Özbekistan ile birlikte hareket etmiştir (Preble, 2005).

Yukarıda sürekli ifade edildiği üzere haydut devlet kavramının Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle literatürde gittikçe daha çok yer alması ABD'nin yeni tehdit anlayışının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda, ABD çıkarlarına aykırı hareket eden devletler önce tanımlanacak, bir başka deyişle, tehdit önceden belirlenecek olup, böylece de bu devletlerin dış etkilerine karşı önceden cephe alınacaktır. Bu doğrultuda, uluslararası hukuka ABD tarafından atılan önleyici, öngörücü meşru müdafaa kavramları da bu duruma yardımcı bir unsur olarak türemiştir.

ABD'nin haydut devlet kapsamını özellikle Soğuk Savaş'tan sonra genişletmesini, tek kutuplu dünya düzeninin tek koruyucusu olan hegemon bir devlet olarak kaldığına bağlayanlar bulunmaktadır (Mastanduno, 1997; Lake, 1997; Posen ve Ross, 1996). ABD, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi askeri harcamalarını devam ettirebilmek için birtakım nedenlere ihtiyaç duymaktaydı. Haydut devlet kavramı da işte bu ihtiyaçtan türemiştir. Bu ihtiyacı daha iyi anlamak adına İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada yaşanan ekonomik dönüşümleri incelemek faydalı olacaktır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının bu sürece etkisinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Haydut devlet olarak tanımlanan bazı devletlerin, Amerikan çıkarlarının söz konusu olduğu dönemler ile haydut devlet olarak tanımlandıkları dönemler farklılık arz etmektedir. Örneğin 2015 yılında Obama döneminde 54 yıl sonra yumuşamaya giden Küba-Amerikan ilişkilerinden dolayı Küba, teröre destek veren ülkeler listesinden çıkarılmıştır.

Trump yönetimi, ABD'nin artık İran ve Kuzey Kore'nin istikrarsız politikalarına göz yummayacağını açıklamıştır (Pompeo, 2018). ABD ile Kuzey Kore arasında Singapur'da yapılan zirvede Kim Jong Un, Kuzey Kore'nin nükleer silahlardan arındırılmasını kabul etmiştir. Böylece tarihte ilk kez nükleer silahlardan arındırılma konusu, iki lider arasında karşılıklı söz verme yoluyla sonuca vardırılmıştır (Haass, 2018). Tıpkı Kuzey Kore gibi

İran rejimine de büyük baskı uygulayan ABD, İran'ın Lübnan'da Hizbullah oluşumlarını, Filistin'de Hamas'ı, Suriye'de Esad rejimini, Yemen'de Husileri ve Irak'ta Şii milisleri desteklemesine son vermeye çalışmaktadır (Pompeo, 2018). Daha öncede ifade edildiği gibi Kuzey Kore ile başlatılan sürecin İran'da da uygulanması hedeflenmektedir. Ayrıca, ABD Başkanı Trump döneminde Venezuela haydut devlet olarak betimlenmiş; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda ABD'nin eski BM Daimi Temsilcisi Nikki Haley tarafından yapılan konuşmada Venezuela küresel bir tehdit olarak lanse edilmiştir. Üst düzey Venezuelalı yöneticilerden Tareck El-Aissami ve Vladimir Padrino'nun ABD'ye girişleri yasaklanmıştır.

Sonuç olarak ABD'nin haydut devlet listeleri incelendiğinde ilk başta listelerin karmaşık olduğu düşünülebilmektedir. Ancak, listelerin herhangi bir kritere göre hazırlanmadığı tamamen politik saiklerle tarihsel süreçlere göre belirlendiği göz önüne alındığında tüm karışıklıkların son bulduğu görülecektir. Bir devleti haydut olarak niteleyebilme iktidarını veya terörizm sayılacak olayın sunuluşunu, dolaşımını ve yorum yapıp kamuoyu oluşturma, bölgesel veya evrensel uluslararası örgütlerde yüksek ölçüde temsil edilip karar çıkartma iktidarına sahip devletin bugünün düşmanını da üretmeye hâsıl olduğunu unutmamak gerekmektedir (Özdemir, 2001, s. 39). Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla giderek ABD'nin eline geçen bu iktidar yapısı, sermayenin ve devletin uluslararasılaşması süreciyle belirlenmiştir.

1.5. HAYDUT DEVLET KAVRAMININ BAŞARISIZ DEVLET KAVRAMIYLA OLAN İLİŞKİSİ

Haydut devlet kavramı sorgulanırken başarısız devlet kavramına da değinmek gerekmektedir. Başarısız devletin haydutlaşması durumu olarak adlandırılan bir sürecin söz konusu olmasından dolayı haydut devlet kavramı incelenirken başarısız devlet kavramının da mutlaka sorgulanması gerekmektedir.

Başarısız devlet kavramı da tıpkı haydut devlet kavramı gibi daha çok Soğuk Savaş sonrası dönemde kullanılan bir kavramdır. Bu kavramın kullanılmasının altında haydut devlet kavramında olduğu gibi farklı bir devlet yapısının anlatılması hususu yatmaktadır.

Bilindiği üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, sömürgelerin bağımsızlaşma süreci başlamış ve dünyada devlet sayısı giderek artmıştır. 1914 yılında elli beş olan tanınmış devlet sayısı, 1950 yılında altmış dokuzaya ulaşmış, 1960'lı yıllarda ise Afrika'da sömürgeleikten kurtulan birçok devletin bağımsızlığını ilan etmesiyle sayı doksanaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemde daha çok Afrika, Asya ve Okyanus bölgesi ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle bağımsız devlet sayısı yüz doksan ikiye yükselmiştir. Ayrıca devletler, iktidar alanları ve kapasiteleri bakımından önceki zamanlara göre çok daha değişkendir. Günümüzde var olan devlet sayısı giderek artmış, devletlerin barındırdığı nüfus sayılarında da artışlar yaşanmış, en önemlisi de nüfusun yapısındaki farklılıklar giderek çoğalmıştır (Rotberg, 2003, s. 2).

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ise eski Sovyet bölgesinde politik yapısını sürdüremeyen ve devlet olma vasfını yerine getiremeyen devletler türemiştir. Başarısız devlet kavramının Soğuk Savaş sonrasında kullanım alanı bulmasının nedeni, bu devletlerin Soğuk Savaş süresi boyunca iki süper güçten biri tarafından devlet fonksiyonlarının yerine getirilmesidir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının hemen ardından, bu devletleri hala eskisi gibi kontrol etmek isteyen büyük güçler arasında bir takım güç gösterileri boy göstermiştir. Örneğin, Rusya'nın arka bahçesi olarak adlandırdığı Kafkasya ve Orta Asya'da Amerikan oluşumlarının artmaya başlaması Rusya'yı rahatsız etmiştir. Rusya, her ne kadar Soğuk Savaş bitse de eski Sovyet bölgesi olarak geçen bu bölgelerdeki etkinliğini kaybetmek istememiştir. Eskiden süper güçlerin yardımıyla ekonomik veya siyasi ilişkilerini sürdüren yeni bağımsızlığını kazanan devletler boşluğa düşmüş, belli bir süre eski alışkanlıklarını sürdürmeye çalışmıştır. Büyük güçler de bu ülkelerin kendi egemenliklerini kurma süreçlerinde yaşamış oldukları sorunlarla pek fazla ilgilenmemiş, daha çok bu ülkelerin kendilerine bağlılıklarını sürdürmesi için çabalar sarf etmiştir (Helman ve Ratner, 1992-1993, s. 4; Ayoob, 1996, s. 67-86). Bağımsızlığına yeni kavuşan bazı ülkeler gerek ekonomik gerek siyasi açıdan liberal devlete geçiş sürecinde birtakım sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunları çözemeyen devletlerin bazıları başarısız devlet olarak adlandırılmıştır.

Başarısız devletler derecelendirilerek zaman zaman düşük devlet, zayıf devlet gibi kavramlarla eş değer olarak kullanılmaktadır. Ancak, bunların tamamen birbirinin aynısı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu kavramların birbiri yerine kullanılmasının

nedeni başarısız devletin kavram olarak güçlü devletin karşıtı olarak kullanılmasıdır (Carment, 2003, s. 409). Bu bakış açısıyla, güçlü devlet kendi sınırlarını kontrol edebilen, vatandaşlarına karşı her türlü kamusal hakkı tanıyan devlettir. Güçlü devletin zıttı olan zayıf devlet ise etnik köken, din, dil gibi unsurların ülke içerisinde karışıklığa neden olduğu devletlerdir. Bu devletlerin kişi başına düşen milli gelirleri oldukça düşüktür ve bu ülkelerde kurumsallaşmanın ve sivil toplum yapılarının oluşmadığı gözlemlenmektedir. Sonuç olarak başarısız devlet demokrasinin ve politik yapıların eksik olduğu ülkelerdir (Rotberg, 2012, s. 133). Düşkün devletler ise başarısız devletlerin daha kötü bir versiyonu olup kurumsal yapının çok daha az olduğu, yasalaşma süreçlerinin olmadığı, halkın ihtiyaçlarının karşılanmasının mümkün olmadığı devletlerdir (2003, s. 414).

Özetlemek gerekirse başarısız devletin önemli özellikleri şunlardır; devlet dönüşümünü sağlayacak olan politik kurumların eksikliği, suç ve politik şiddet oranlarının yüksekliği, etnik, din, dil ve kültürel düşmanlıkların sebep olduğu iç savaşlar, kendi vatandaşlarına karşı terör uygulanması, kamu kurumlarının zayıflığı, altyapının yetersizliği, yüksek seviyelerde yolsuzluk, zora dayalı olarak vergi toplama sistemi, düşük yaşam standartları; yüksek bebek ölüm oranları, ortalama yaşam süresinin kısalığı, düşük seviyelerdeki kişi başına düşen gelir, yüksek enflasyon ve temel gıdalara erişim kısıtıdır (Rotberg, 2002, s. 132). Başarısız devletin özelliklerinin daha iyi anlaşılması için Rotberg (2002) tarafından ifade edilen hususlar kısaca anlatılacaktır.

Devletlerin dönüşümünde, kapitalizm öncesi dönemden kapitalist döneme geçiş sürecinde politik kurum ve kuruluşların oldukça önemli bir payı vardır. Devlet dönüşümünü sağlayacak olan yapılar bu kurum veya kuruluşlardır. Başarısız devletlerde sosyal dönüşümü sağlayacak bu kurum veya kuruluşların yetersizliği, dönüşümün önünde en büyük engeldir ve bu durum başarısız devletin en önemli özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü dönüşümü gerçekleştirecek yapıların başarısız olması durumunda, devletin başarısızlığı da gündeme gelecektir (Kahn, 2002). Örneğin; liberal market ekonomisinin başarısız devletlerde kurulamaması rantçı bir ekonomiye neden olmaktadır. Rantçı ekonomik tutumlar ise zayıf bir bürokrasi ile birleşince yolsuzluklar ortaya çıkmaktadır.

Başarısız devletlerde şiddet olaylarının yaygın olması ikinci önemli husustur. Şiddet olayları hem hükümete karşı hem de güç elde etmek için kullanılmaktadır. Şiddet olaylarının yaygın olmasının nedeni devletin vatandaşlarına karşı temel görevlerini bile yerine getirememesidir. Örneğin; devlet, vatandaşların güvenliklerini sağlayamamakta, insan güvenliğine tehdit yaratan unsurları bertaraf edememektedir (Rotberg, 2003).

Üçüncü önemli unsur, başarısız devletlerde merkezi bir otoritenin olmayışıdır. Bu tarz ülkelerde merkezi otorite yalnızca belli bir bölgede egemendir. Bu bölgeler de genellikle ülkenin başkenti veya en büyük kenti olarak karşımıza çıkmaktadır (Rotberg, 2003).

Dördüncü unsur, devlet tarafından sağlanması gereken güvenlik, eğitim, sağlık gibi hususların sağlanmasında çok büyük eksikliklerin olmasıdır. Bu imkânlar her ne kadar bazı bölgelerde vatandaşlara sağlanıyor gözükse de bu imkânlardan daha çok belli gruptaki insanların faydalanabildiği görülmüştür (Rotberg, 2003).

Zayıf bürokrasi, beşinci unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin tüm gücünün veya kapasitesinin her alanda etkisini gösterememesinden kaynaklanan bu sorun, başarısız devletlerde modern devletlerin en önemli üç kuvveti olarak kabul edilen yasama, yürütme ve yargı erklerinin eksik olmasına neden olmaktadır. Devletler bu ülkelerde kısmen yürütme yetkilerini kullanmakta olup bu yetkilerini ise yalnızca kendi vatandaşlarını bastırmak için etkin bir şekilde kullanmaktadır. Diğer iki kuvvet olan yasama ve yargı süreçleri ise etkin bir şekilde yürütülememektedir (Rotberg, 2003).

Altıncı unsur, devletin, vatandaşlarının gözünde meşruluğunu sağlayamamasıdır. Yukarıda anlatılan unsurla bu durum birleşince devlete karşı ayaklanmalar artmaktadır. Bu kapsamda, otonom gruplar hükümeti ele geçirmek için ülke içerisinde isyanlar çıkarmaktadır (Rotberg, 2003).

Yedinci unsur, başarısız devletlerin hem içerde hem de dışarda tehdit salgılamasıdır. Uluslararası düzene aykırı hareket eden bu ülkelerin uluslararası sistemdeki diğer devletlerin de başına sorunlar doğuracağı iddia edilmektedir. Lambach (2006, s. 407) konuya güvenlik üzerinden bakarak bu devletlerin uluslararası sistemdeki diğer devletlerin güvenliğini tehlikeye attığını iddia etmiştir. Konuya güvenlik açısından bakan

düşünürler politik ekonomik dengeleri göz ardı etmektedir. Başarısız devlet olarak etiketlenen ülkelerin az gelişmişlik seviyelerinin önemi çok fazla sorgulanmamıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra terörist oluşumların, başarısız devletlerin yapılarında önemli sorunlara yol açtığı iddia edilmiş, bu ülkelerde vatandaşların en temel gıda maddelerine bile erişememesi güvenlik konusu üzerinden tartışılmıştır (Rotberg, 2003).

Başarısız devletlerin devlet olma fonksiyonlarını yerine getirememesi, ülkede salgın hastalıkların ortaya çıkması, açlık yaşanması gibi sorunlara sebep olmaktadır. Bu nedenle, başarısız ülkenin vatandaşları çevre ülkelere göç ederek gittikleri yerlerde problemlere yol açmaktadırlar (Carment, 2003, s. 409). Bu devletlerde uzun süren iç savaşlar devlet otoritesinin bozulmasına neden olmakta ve bu istikrarsızlık, bölgedeki diğer ülkelere hatta bazen daha uzak coğrafyalara kadar sirayet etmektedir (Ignatief, 2012). Devlet otoritesinin yok olması ise terörist faaliyetlerin bu devletlerde vücut bulmasına yol açmaktadır (Khor, 2002). Bu sebeple, başarısız devletlerin varlığı kendi bölgeleri hatta tüm dünya için tehlike olarak görülmektedir.

Devletler uluslararası sistemin temel aktörü olarak kabul edildiğinden devletlerin kendi iç dinamiklerinde meydana gelen çatışmalar uluslararası düzeni de etkilemektedir. Bu nedenle, devletlerin başarısız olması uluslararası sistemin de bozulmasına sebebiyet verecektir (Rotberg, 2002, s. 130). Buradan yola çıkılarak, başarısız devletlerin, uluslararası toplumun üyesi olmaktan yoksun olduğu iddia edilmektedir (Helman, 1993, s. 3).

Başarısız devletlerin son unsuru ise zayıf ekonomik performansa sahip olmaları ve dünya ekonomisi ile bütünleşememeleridir (Carmen, 2003, s. 409). Dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi başaramayan ve ülkesine yabancı yatırım çekemeyen bu devletlerin büyüme oranları da oldukça düşüktür. Düşük yaşam standartlarının var olduğu bu ülkelerde belli bir zümre veya grup, ülke gelirinin büyük çoğunluğuna el koymuştur. Ekonomik gücü elinde bulunduran söz konusu gruplar kendi mal varlıklarını korumak için hareket etmektedir. Kendilerine ait özel silahlı güçleri bulunan bu zümrenin, halkı korumak için gerekli yapıların eksikliğinin giderilmesine yönelik herhangi bir çabası yoktur. Bu nedenle orta sınıfta bulunan halk veya serbest girişimciler kendini

koruyamamakta, politik olarak da güvenli olmayan bir ortam içerisinde yaşamını sürdürmektedir (Rajan, 2004).

Gros'a göre (1996) yukarıda anlatılan özelliklere göre beş tip başarısız devlet vardır. İlki herhangi bir merkezi otoritenin olmadığı anarşik devlettir. İkincisi, sınırlı otoritenin olduğu hayali devlettir. Üçüncüsü, karşıt bir grup tarafından otoritenin ele geçirilmeye çalışıldığı güçsüz devlettir. Dördüncüsü, devlet mekanizmasının emniyetsiz kişilerce ele geçirildiği çökmüş devletlerdir. Sonuncusu ise devlet oluşumundan önce bile başarısız olan düşkün devlettir. Başarısız devletlerin de derecelerinin olması güçlü devletlerin bu ülkelere müdahale etmesinin unsurlarını etkilemektedir. Genellikle başarısız devletlere yapılan müdahaleler insani müdahale kapsamında yürütülmektedir.

Devletin başarısızlığının nedeninin iç dinamiklerden kaynaklandığı ifade eden Gros'a göre (1996) kötü işleyen bir ekonomi, otoriter veya askeri rejim gibi unsurların hepsi devletlerin iç meseleleriyle ilgilidir ve bu iç dinamikler devletlerin başarısız devlet olarak adlandırılmasına neden olmaktadır. Oryantalist düşünceye göre ise devletin başarısızlığının nedeni o devletin kültürel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Demokrasinin gerekliliklerini kabul etmeyen başarısız devletler, daha çok otoriter ve rasyonel olmayan kişilerin yönetimde söz sahibi olduğu ülkelerdir. Devletlerin kültürel yapılarının ve otoriter rejimlerinin başarısız devlete yol açtığını ifade eden oryantalist görüş, sınıflı toplum yapılarını göz ardı etmektedir (Rotberg, 2003, s. 21-22). Başarısız devletlerde yer alan insanların serbest piyasanın etkinliğinden yeteri kadar yararlanamaması da başarısız devletlere karşı diğer bir suçlamadır. Bu durumların yok edilebilmesi için kesinlikle dışarıdan müdahale şart olarak görülmüştür. Ancak, kolonileşme sürecinin etkisinin bu devletler için önemli olduğunu savunan düşünürler de vardır. Örneğin; Hamilton, kolonileşme sürecinin başarısız devlet sürecine etkisini ifade ederek, tarihsel süreçte kolonileşme evresinden geçen devletlerin günümüzde başarısız devlet olarak tanımlanmasında önemli bir etken olduğunu belirtmiştir (Hamilton, 2012). Böylece bu devletlerde yalnızca iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunların etkili olmadığını, aynı zamanda bu devletlerin tarihsel süreçte yaşamış olduğu sorunların da başarısız devlet olarak anılmasında önemli bir neden teşkil ettiğini kaydetmiştir.

Yukarıda anlatıldığı üzere, haydut veya başarısız devletlerdeki sorun, devlet-sivil toplum karşıtlığı üzerinden incelenmektedir. Ancak, ne haydut devletlerde ne de başarısız devletlerde demokratik kurumları oluşturacak herhangi bir sivil toplum yapısı vardır. Bu bağlamda, uluslararası camianın müdahalesini haklı kılacak bir sivil toplum talebi söz konusu değildir. Bu talep olmadığından bu ülkelere yapılacak olan müdahalelerin yasal sayılması adına ahlaki bir görev tanımlaması yapılarak müdahalelerin yasallığı sağlanmaya çalışılmıştır (Lake, 1994, s. 46).

Haydut devletlerin disiplin altına alınması gerektiği düşüncesi Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra ortaya atılmıştır. 11 Eylül saldırıları ile haydut devlet kavramının Batı'nın ana gündemi haline geldiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, başarısız devletler bir uluslararası güvenlik konusu olarak görülmeye başlayınca, haydut devletlere olan algı da değişmiştir. Başarısız devletlerin haydutlaşmaya başlamasıyla, eskiden gözetim ve sivil destekli şiddet ile disiplin edilen haydut devletler artık politik kurumların esaslı değişimi ile disipline edilmeye çalışılmıştır. İşte bu noktada Batılı ülkeler tarafından bu devletlerde demokrasinin tesis edilmesine yönelik çabalar başlamıştır.

Haydut devletin bu sıfatı haiz olmasının, dünya sistemi ve hegemon devlet ile bağlantılarını koparması arasında bir bağlantının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu kapsamda, başarısız devletlere de “çökmüş”, “kriz halinde”, “altyapı problemleri içerisinde olan” gibi tanımlamalar yerine “başarısız” tanımlamasının konulması oldukça önemlidir (Richardson, 1996). Çünkü liberal düşünce sistemi, yoksulluğun sebebini yoksulda bulur. Burada da bu düşünce yapısını destekleyici bir şekilde, başarısız devlet kendi ihmalinden sorumlu tutulmuş, küresel ölçekli güç ve üretim ilişkilerinin ya da sınıf ittifakları gibi unsurların devletlerin dönüşümlerinde herhangi bir etki doğurmayacağı kabul görmüştür (Özdemir, 2011).

Sonuç olarak uluslararası toplumdaki devletlerden farklı olarak kendi egemenliğini sürdürmekten aciz olan devletler, başarısız devlet olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Helman ve Ratner, 1993). Haydut devlet tanımı ise başarısız devlet tanımına göre daha yeni bir kavramdır. Haydut devlet kavramında teorik düşünce yapısından ziyade politik bir düşünce yapısı söz konusudur. Başarısız devletler kurtarılmaya muhtaç varlıklar

olarak betimlenirken, haydut devlet disiplin altına sokulması gereken yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Özdemir, 2011; Simpson, 2001).

1.6. BÖLÜM DEĞERLENDİRME

Yukarıda anlatılan haydut devlet kavramının tarihsel bir dönemi açıklamak için mi yoksa ideolojik bir düşüncenin ürünü olmasından dolayı mı kullanıldığı sorusu aklımıza gelmektedir. Bir devlet stratejisi olarak kullanılmasından ziyade daha çok slogan olarak kullanılan haydut devlet kavramı, sırasıyla Ronald Reagan, George H.W. Bush, Bill Clinton, George Bush ve Donald Trump gibi son dönem ABD Başkanlarının söylemlerinde sık sık yer almıştır.

Devlet yapısını anlatan bu kavramın, belirli bir tarihsel süreci açıklamak için şekillendiği, kavramın ortaya çıkışında görülmüştür. Ayrıca kavram, Batı düşüncesinin egemen olduğu ve Batı'nın kendisini üstün saydığı demokrasi, insan hakları gibi unsurların var olmadığı ülkeleri betimlemek adına kullanılmıştır. Haydut devlet kavramı, ideolojik olsun veya olmasın belirli bir düşünce yapısının ürünü olarak kullanılmıştır. Bu düşünce yapısı da liberal düşünce yapısının argümanları ile paralel ilerlemektedir.

Haydut devlet kavramının, her ne kadar Sovyetler Birliği dönemi öncesinde de kullanıldığı görüle de esas anlamı itibariyle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan dönemde ABD tarafından belirli bölgelerdeki müdahalelerin meşrulaştırılması için kullanıldığı açıktır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra kullanımı artan kavramın, Amerikan çıkarlarına aykırı hareket eden tüm devletler için kullanıldığı görülmüştür. 1990'lı yıllardan sonra ise Clinton döneminde, uluslararası sisteme tehdit oluşturan, kitle imha silahlarının geliştirilmesini ve bunların yayılmasını sağlayan, terörist yapılar için güvenli liman görevi gören veren veya terörist yapılara yardım eden ülkeler için kullanılmıştır.

Ayrıca, Soğuk Savaş sonrasında komünist tehlikenin bertaraf edildiğini düşünen ABD yeni bir tehdit arayışına girmiştir. Bu kapsamda, haydut devlet olarak tanımlanan ülkeler ABD'nin karşı karşıya olduğu yeni tehdit unsuru olarak Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde yerini almıştır.

Günümüzde de sık sık kullanılan haydut devlet deyimini, ABD Başkanı Trump tarafından daha çok İran ve Kuzey Kore'yi betimlemek için kullanılmaktadır. Kanunsuz olarak da adlandırılan bu devletlerle yüzleşme politikasının diplomatik uzlaşmayla sonuçlanacağı düşünülmektedir. Ahlaki yüzleşmenin diplomatik bir uzlaşya neden olduğu kabul edilmekte, Kuzey Kore ile gerçekleştirilen ikili görüşmeler ve başlatılan süreç sonucu gelinen nokta ise diplomatik bir başarı olarak gösterilmektedir. Aynı başarının İran'a karşı yürütülen politika çerçevesinde sağlanacağı umut edilmektedir. İran konusunda yapılmak istenenler ABD Dışişleri Bakanı'nın Foreign Affairs dergisinde yazmış olduğu son makalesinde göz önüne serilmiştir (Pompeo, 2018).

Kavram daha çok ABD Başkanları veya üst düzey yetkilileri tarafından kullanılsa da zaman zaman Batılı diğer liderler tarafından da kullanılmıştır. Örneğin, 2003 yılında Birleşik Krallık Savunma Bakanı Jack Straw, tezin ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, Irak'ı ABD gibi haydut bir devlet olarak tanımlamıştır.

Hukuki, siyasi ve ekonomik olarak başarısız olan devletlerle haydut devletler arasında yakın bir ilişki vardır. Dost olmayan başarısız devletler haydut devlet olarak tanımlanmıştır. Çünkü başarısız devletlerin iç politik dinamikleri diğer ülke sınırlarına etki etmediği sürece sorun yoktur. Ancak haydut devletler, doğrudan uluslararası düzene tehdit olarak görülmektedir. Öbür taraftan başarısız devletin haydutlaşması endişesi vardır. Bunun nedeni ise başarısız devletlerin terörist gruplara olanak sağlamasından kaynaklanmaktadır. Başarısız devletteki otorite boşluğu ve istikrarsızlık terörist faaliyetlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Örneğin Afganistan'da olduğu gibi ülkedeki karışıklıktan yararlanan terörist yapıların giderek artan oranda ülkede konuşlanmaya başlaması Afganistan'ın haydutlaşmasına yol açmıştır. Haydut ile başarısız ayrımını genelde "friends" ve "foes" ayrımı üzerinde yapılmaktadır. Aslında bu iki kavram politik olarak birbirlerinin yerine kullanılmıştır, ancak unutulmamalıdır ki başarısız devletin kendi içinde yaşamış olduğu sorunların bölge ülkelere yansımaları halinde başarısız devlete de müdahalenin gündeme geleceği görülmüştür.

2. BÖLÜM

DEVLET DÖNÜŞÜMÜ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında az gelişmiş ülkelerde ulusal kalkınma stratejileri egemen olmuştur. 1945 ile 1980 arası döneme tekabül eden bu süreçte, ekonomik kalkınma her şeyin başı olarak görülmüş, kalkınmanın gerçekleşmesi durumunda kültürel, kurumsal siyasal Batılılaşmanın da başarılacağı iddia edilmiştir. Ancak 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik kriz sonrasında kalkınma kavramı yerine demokrasi kavramı ön plana çıkarılmıştır. Böylece özellikle 1990'lı yıllarda artan bir şekilde küreselleşme, yerelleşme ve özelleştirme politikalarıyla birlikte hareket eden bu süreç, neo-liberal politikaların etkisi altında tüm dünyada yayılmıştır. Devlet dönüşümünü gündeme getiren bu politikalar, neo-liberal devlet düzenine geçiş sürecine direnen ülkelere ise askeri, ekonomik veya diplomatik müdahalelerin yapılabileceğini göstermiştir. Bu müdahalelerin meşruluğunu sağlamak adına uluslararası hukuka yeni kavramlar eklenilirmeye çalışılmıştır.

Sovyet sonrası dönemde devlet dönüşümünü gerçekleştirmekte direnen ülkelere 1. Bölümde anlatıldığı üzere haydut, başarısız devlet gibi isimler verilmiştir. Bu tür etiketlemelerin yapılmasının nedeni bu şekilde adlandırılan devletlerin Batı tipi devlet biçimlerinden farklılık arz etmesidir. Bu devletlerde, liberal demokrasilerden farklı olarak devlet-sivil toplum karşıtlığının var olmaması ve politik alan ile sivil alan arasındaki ayrımın kurulamaması kapitalist üretim ilişkilerinin ilgili ülkelerde yapılandırılmasında engel olarak görülmüştür.

Bu bölümde, öncelikle neo-liberal politikaların devlet biçimi üzerindeki siyasi, ideolojik ve toplumsal etkileri sorgulanacaktır. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı sonrasında yükselişe geçen kalkınma stratejilerine değinilerek 1970'lerde yaşanan ekonomik krizden sonra kalkınma kuramlarında yaşanan dönüşümler irdelenecektir. Böylece 1980'lerle birlikte gündemi belirleyen neo-liberal politikalar çerçevesinde öncelikle merkez ve yarı çevre ülkelerde başlayan yapısal uyarılama (*structural adjustments*) politikaları

anlatılacaktır. Sonucunda, haydut devlet kavramının ortaya atılmasının arkasında yatan neo-liberal politikaların önemi gösterilecektir.

2.1. NEO-LİBERALİZMİN YÜKSELİŞİ

Liberalizm, Batı aydınlanmasında en etkili ve en kalıcı felsefi geleneklerin başında gelmektedir. Bilimsel rasyonalizm, özgürlük ve hümanizm gibi kavramların önemine vurgu yapan liberalizm; insan hakları, anayasacılık, demokrasi ve devletin gücünün sınırlandırılması gibi birçok kavramın da ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

18. yüzyıl Batı Avrupa'sında, feodal devlet ilişkilerinin çözülmesi ve kapitalizmin İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi ile hız kazanan kapitalist üretim ilişkileri, 1873-1896 krizleri, 1929 Büyük Buhran veya 1970'lerde yaşanan petrol krizi gibi önemli kırılma noktalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Kapitalist üretim ilişkileri bu krizler ertesinde kendini yenilemiş, devletlerin kurumsal yapılarında gerçekleşen dönüşümlerle yeni yapısını kurmaya çalışmıştır (Bonefeld ve Holloway, 2007, s. 19; Akbulut, 2005, s. 208-210). Liberal politikalar gerek siyasi gerekse de ekonomik olarak tüm kapitalist üretim ilişkilerine nüfuz etmiş, devlet dönüşümü noktasında kapitalist üretim süreçlerinin sürdürülmesinde en önemli araçlardan biri olmuştur (Arın, 2013, s. 34).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle gücüne güç katan liberalizm, kendini demokrasinin yayılması ve dünya ekonomisinin küreselleşmesine adanmıştır. Komünist tehlikenin bertaraf edilmesiyle liberal demokrasinin ciddi bir rakibinin kalmaması ve liberalizmin insanlığın ideolojik evriminin son noktası olarak görülmesi (Fukuyama, 1992; Huntington, 1996) tüm dünyada liberal politikaların hız kazanmasına neden olmuştur. Siyasi ve iktisadi olarak tartışmasız en iyi model olarak sunulan liberalizmin tüm dünyada uygulanamaması ve günümüzde piyasa kapitalizmi ile parlamenter demokrasiyi reddeden devletlerin hala var olması liberal politikaların eleştirilmesine de neden olmaktadır. Ayrıca sermayenin uluslararasılaşması sürecinde oldukça büyük öneme sahip finansal sermayenin 2007 yılından itibaren küresel bir krize neden oluşu, liberal politikalara gelen eleştirileri artırmıştır. Bununla birlikte, dün olduğu gibi bugün de günümüz merkez kapitalist devletleriyle uyumlu ve iyi ön ekini hak eden yönetişimi/yönetimi imkân dâhiline sokabilecek belirli sosyal formları/biçimleri küreselleştirme görevinde birincil

rol oynayan Batı devletleri, neo-liberal politikaların yayılmasında önemli görevler üstlenmiştir (Özdemir, 2011, s. 49).

Neo-liberal politikalar ile yeni sağ hareketi (*neo-conservative*) olarak adlandırılan politik oluşumlar 1990 sonrası uluslararası düzenin belirleyici unsurları olmuştur. Neo-liberal politikaların siyasi ayağı olan yeni sağ hareketinin daha iyi anlaşılması için öncelikle neo-liberal politikaların teorik altyapısının sorgulanması gerekmektedir. Neo-liberal dönemde merkez ülkelerde hâkim olan üretim ve tüketim normlarının ve buna bağlı devlet biçiminin uluslararasılaşmasıyla ABD politikaları yeniden biçimlenmiştir. ABD, devletin yalnızca ekonomik alanda dönüşümü için değil, toplumsal olarak dönüşmesi için de gereken çabayı sarf etmiştir. Bu kapsamda, tüm dünyaya yayılan neo-liberal politikaların devlet biçimi üzerindeki etkilerinin hem ekonomik hem siyasi hem de toplumsal olarak araştırılması gerekmektedir.¹⁶

2.1.1. İdeolojik Liberalizm

Liberal uluslararasıcılığın temelleri 18. ve 19. yüzyıllarda barışçıl bir dünyanın nasıl kurgulanacağı sorusuyla ortaya atılmıştır. Genel bir ifadeyle, başlarda liberaller, demokrasinin aristokrasiye, serbest ticaretin ise merkantilist ekonomiye tercih edilmesinin savaş ihtimaline son vereceği düşüncesinden hareket etmiştir. Barış kavramının en önemli unsur olduğu liberalizm kuramında, savaşın insan doğasına aykırı suni bir yapı olduğu kabul görmüştür. İnsan aklının gücüne ve insanoğlunun potansiyeline sonsuz güvenen liberal yaklaşımlar, savaş tehlikesinin de tüm dünyadan silinebileceğine yürekten inanmıştır (Hoffman, 1995; Zacher ve Matthew, 1995).

Liberal demokrasilerde şiddet içeren güdülerin azaldığı ve böylelikle çatışmaların önlenmesinin daha kolay olacağı, bu akımda olan düşünürler tarafından sürekli olarak ifade edilmiştir. Neo-Kantçı görüş çerçevesinde ilerleyen bu bakış açısıyla, liberal

---

¹⁶ Liberalizme ilişkin bu ayrımın, 1950 sonrasında modernleşme kuramıyla ortaya çıktığını, ideolojik, siyasi ve ekonomik olarak liberalizmin tasnif edilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Bu ayrım liberalizmin tüm boyutlarını daha kolay anlamak için takip edilmiş olup ideolojik, siyasi ve ekonomik olarak ayrı ayrı ifade edilen tüm fikirlerin birbiriyle iç içe geçtiğini hatırlatmak doğru olacaktır.

demokrasilerin tüm dünyaya yayılmasının uluslararası barışı getireceği savunulmuştur (Fukuyama, 1992). Ancak, günümüzde yaşanan savaşların liberal demokrasilerin kurulmasıyla önlenemeyeceği oldukça açıktır. Örneğin; Irak savaşını salt liberal demokrasinin Irak'ta kurulamamasına bağlamak ve gerekli toplumsal yapıların iyileştirilememesi sürecini yalnızca liberal politikalar ile ilişkilendirmek Irak'ın tarihsel düzlemde yaşamış olduğu ekonomik, siyasi ve toplumsal ilişkilerinin göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir.

Liberalizm, patolojik olarak tanımladığı savaşın, iki adet ilacının olduğunu ifade etmiştir. Bunlar serbest ticaret ve demokrasidir. Çünkü demokratik süreçlerin veya kurumların, yönetimdeki elitlerin iktidarını ve şiddete olan eğilimlerini azaltacağı düşüncesi hâkimdir. Serbest ticaretle de bireylerin arasındaki engellerin kalkacağı ve tek bir siyasi topluluğun oluşturulacağı yönünde bir inanç vardır. Hukuk önünde eşitlik, ifade özgürlüğü ve sivil özgürlükler gibi kavramları temel edinen liberal devletlerin, savaş ve çatışma konusunda istekli olmayacağı savunulmaktadır. Özetle, hukukun üstünlüğü, bireysel haklar, hukuk önünde eşitlik ve halkın rızasına dayalı temsili hükümete bağlılık gibi nosyonların, devletler arasında karşılıklı olarak kabul edilmesiyle devletler arasındaki çatışmaların ve savaşın önleneneğine inanılmaktadır. (Doyle, 1986, s. 1161). Bu kapsamda, dünya üzerinde var olan çatışmaların sebebi demokrasinin eksikliğine bağlanmış; demokrasinin yanına eklenen insan hakları, (cinsiyet, ırk, din, dil olmak üzere toplumsal yapıdaki tüm eşitlikleri kapsayan) eşitlik, ifade özgürlüğü gibi kavramların yokluğu en büyük eksiklik olarak görülmüştür. Ekonomik alanda dahi Dünya Bankası olarak anılan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası¹⁷ ve Uluslararası Para Fonu'nun¹⁸ (IMF) yanı sıra birçok

¹⁷ 1944 yılında Bretton Woods Antlaşması ile IMF ile birlikte kurulan Dünya Bankası, İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkelerin yeniden yapılanmalarına ve kalkınmalarına destek olmak üzere kurulmuştur. Aslında Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ve Uluslararası Kalkınma Birliği olmak üzere iki kurumu içeren Dünya Bankası'nın esas amacı gelişmiş ülkelerdeki kaynakların dünyanın tamamının yaşam standardının artırılması için kullanılmasıdır. Azgelişmiş ülkelere uzun vadeli krediler vasıtasıyla plan ve program geliştirmeleri için destek sağlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gilpin (2001); Heywood (2013, s. 444).

¹⁸ 1930'lu yıllarda uygulanan komşuyu zarara sokma politikası (*beggar-thy-neighbor*) olarak bilinen birçok ülkede ekonomik sorunlara neden olan politikaların önlenmesi için İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası para sisteminde faiz oranlarının sabitlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. O dönemde yaratılan Uluslararası Para Fonu (IMF) bu amaca ulaşmak ve üye devletlerin kendi para birimleri için döviz kurlarını önceden belirlenen değerlerde tutmasını sağlamak için yeterli parasal rezervler sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca IMF, ödemeler dengesinde sorun yaşayan ülkelere finansal destek sağlayan bir yapıdır. Ayrıca küresel çapta yaşanan enflasyon ve devalüasyonları önlemeyi amaçlayan IMF, para sisteminin istikrarlaştırılması için her para biriminin bir parasal varlığa endekslenmesini (ki bu varlık altın olarak öngörülmüş), ulusal para politikalarının koordine edilmesini ve geçmişteki politikalarının gelecekte

kuruluş pazar dostu bir insan hakları anlayışını benimsemiştir. Askeri müdahale, ekonomik yeniden yapılanma ve toplumsal dönüşüm gibi kavramlarla ilintili insan hakları kavramı bu yeni hegemonik rol sayesinde tamamlayıcı bir söylem olarak görülmeye başlanmıştır (Rajagopal, 2006, s. 770).

Rawls (1999, s. 49), liberal devletlerin, aşırıya kaçan insan hakları ihlalleri nedeniyle başvurdukları askeri müdahaleler dışında, savaşa başvurma eğilimlerinin liberal olmayan devletlere nazaran daha az olduğunu iddia etmiştir. Yazar ayrıca, liberal devletlerin aşırıya kaçan insan hakları ihlalleri nedeniyle askeri müdahalelere başvurduğunu öne sürerek ABD tarafından Irak ve Afganistan'da yürütülen savaşların demokrasinin inşası için gerekli olduğunu belirtmiştir (1999, s. 49). Ancak, 1990'lı yıllardan sonra özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından Balkanlarda, Ortadoğu'da ve Orta Asya'da yaşanan ve büyük güçlerin de dâhil olduğu sıcak çatışmalar, savaşın uluslararası sahada etkinliğini yeniden arttırdığını göstermiştir. Her ne kadar söz konusu bölgelerdeki devletler, Batılı güçler tarafından tam anlamıyla demokratik devlet olarak sayılmasa da sözde dünya düzeninin kurulmasında bilhassa kapitalist üretim ilişkilerinin tatbik edilmesinde bu devletlerin önemini inkâr etmek doğru olmayacaktır.

Sonuç olarak liberalizm, yeni dünya görüşünün altında, geçmişin akıl dışı olarak görülen tüm artıklarından dünyayı temizlemeyi, tüm toplumsal kurumları dönüştürerek akılcı bir şekilde reformculuğa girişmenin önemini vurgulamıştır (Wallerstein, 2009, s. 77-80). Bu kapsamda, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi yapıların önemini savunan liberal düşünce yapısı, savaşın demokratik kurumların oluşturulmasıyla önlenebileceğini iddia etmiştir. Bu düşünce yapısı, liberal siyasal demokrasi olmadan veya siyasal ve yönetsel roller birbirinden ayrılmadan modern bir toplum olarak kabul edilmenin mümkün olmayacağını iddia etmiştir (Akbulut, 2005, s. 163). Böylece kapitalist üretim ilişkileri kapsamında sonsuz bir sermaye birikiminin gerçekleşebileceği çatıyı sağlayan

---

ekonomik istikrara neden olacağı tahmin edilen bir liderin takip edilmesini önermektedir. ABD dolarının rezerv para ve uluslararası ödemelere aracılık etmesi ile tam konvertibil bir para olmasının önü açılmıştır. Ancak uluslararası para sisteminde sabit döviz kurları 1970'li yıllara kadar uygulanmış, 1973 yılında esnek döviz kuru sistemine geçilmiştir. Gilpin (2001 s. 235-242); Arrighi (2010, s. 110-128).

devletler, sistemin temel dayanağı olarak görülmüştür (Wallerstein, 2009, s. 165). Bu konuda eksiklikleri olan devletler ise dönüştürülmeye çalışılmıştır.

2.1.2. Siyasi Liberalizm

Avrupa'nın icadı olan liberalizmin, tüm dünyada nasıl başat siyasi birim olarak boy gösterdiğini anlamak için modern devletin köküne yönelik araştırmalar yapmak ve bu araştırmalar için de tarihsel sosyolojiden yararlanmak gerekecektir. Batı'ya karşı koyabilmek için Batı dışındaki devletlerin modern devlet yapılarını taklit etmesi veya taklit etmeye zorlanması hususu günümüz kapitalist üretim ilişkilerinin anlaşılmasında oldukça önemli bir durak olarak karşımıza çıkmaktadır (Blaut, 1992). Modern yapıların taklit edilmesi yalnızca siyasi olarak kurum veya kuruluşların modernize edilmesi yoluyla değil, aynı zamanda baskın olan Amerikan tüketim normlarının ülkelerin toplumsal yapısında da etkili olmasıyla mümkün olmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası yükselen idealist akımların devamı olan liberal politikalar, her ne kadar Soğuk Savaş döneminde realist kuramın saldırısı karşısında etkinliğini yitirse de 1970'lerde kapitalist üretim ilişkilerinde meydana gelen kriz sonrası kendini yenileyerek tekrar yükselişe geçmiştir. Bu dönemde “yeni sağ hareketi” ile birlikte ilerleyen neo-liberal politikalar, 1990 sonrası dönemde ABD'nin tek kutuplu dünyadaki eşsiz güç ve konumunun avantajlarından yararlanabilmesine hizmet etmiştir (Arın, 2013; Güler, 2016). ABD tarafından temsil edilen iyinin, kitle imha silahlarına sahip haydut devletler veya terörist gruplarca temsil edilen kötüye karşı olduğu bir sistemi ortaya atan bu yaklaşım çerçevesinde ABD, küresel anlamda mücadele edilemeyecek bir güç olarak uluslararası arenada yerini almıştır. Bu katı Wilsonculuk, gerektiğinde askeri yöntemler de kullanarak Amerikan tarzı demokrasiyi, rejim değişikliği süreciyle tüm dünyaya yaymayı amaçlamıştır (Heywood, 2013, s. 276). Bu rejim değişikliğinin gerçekleştirilmesi için ülkelere askeri müdahalelerde bulunan ABD, insan, hakları, hukukun üstünlüğü gibi kavramların önemine dikkat çekmiştir. Bu kavramların uygulanamadığı ülkelerin kötü olarak sunulması yoluyla yapılan müdahaleler liberalizmin nihai amacı olarak görülmüş, tüm dünyanın bu müdahalelerden kazançlı çıkacağı iddia edilmiştir.

Liberal perspektiften yürütülen uluslararası hukuk ve politika alanındaki çalışmalar farklı dönemlerde farklı şekillerde ilerlemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 1990 sonrası dönemde, değişime uğrayan liberal perspektif, devletlerin iç meşruiyetini sağlaması için vatandaşlarının insan haklarına saygılı davranması ve hukukun üstünlüğü ilkesini gerçekleştirmesini şart koşmuştur. Diğer taraftan liberaller için nihai hedef olarak görülen ve evrensel anlamda kabul görecekt ahlaki standartların geliştirilmesi süreci, uluslararası örgütler yoluyla -BM İnsan Hakları Beyannamesi (1948), Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, (1966) ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi- İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra icraata geçirilmeye çalışılmıştır. Hatta Uluslararası Adalet Divanı soykırım davalarında vermiş olduğu kararlarla insan haklarının korunmasında önemli roller üstlenmiştir.

Batı modeli geliştirilen süreçler merkez ve kısmen yarı çevre ülkelerinde etkili olabilmişse de az gelişmiş ülkeler, ilgili dönüşümlerin geliştirilmesinde geride kalmıştır. Örneğin; Marksist perspektiften yorum üreten Mandel (2011) tarafından ifade edildiği üzere devletin, burjuvazinin elindeki bir araç olarak algılandığının tipik bir örneği olan Avrupa Birliği, büyük Avrupa burjuvazisinin kurulmasına hizmet etmiştir. Bu kapsamda, Avrupa vatandaşlığı, Schengen vizesi gibi Avrupa toplumuna has yapılanmalar sayesinde toplumsal olarak Avrupa vatandaşları, diğer ülkelerin vatandaşlarından ayrı bir yerde konumlandırılmıştır. Avrupa'dan uzak kalan toplumsal yapıların ise dışlanması, devletlerarası ilişkilerin yürütülmesinde liberal perspektiften doğan dönüşümlerin gerçekleştirilmesi için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri harekete geçmeye zorlamıştır. Bu zorlama yalnızca dışarıdan değil, yükselişe geçen ülke içindeki sermaye gruplarının baskısıyla da pekiştirilmiştir. Esasında, uluslararası kurum/kuruluşların büyümesi, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik kalkınmanın bir sonucu olarak Üçüncü Dünya nüfusunu yönetmek için bir araç olarak kullanılsa da günümüzde de uluslararası kurum/kuruluşlar bu işlevleri artan karmaşıklık düzeylerinde gerçekleştirmeye devam etmektedir (Rajagopal, 2006, s. 778).

Liberal ilke ve hedeflere ulaşmada kurumların rolünü sürekli olarak ifade eden liberalizm, 1980'lerden sonra uluslararası örgütler vasıtasıyla artan işbirliği ve bütünleşme ile kapitalist üretim süreçlerinin geliştirilmesine yönelik vurgusunu artırmıştır. Liberalizm temelinde bütünleşme ve işbirliği, bireysel çıkarla eş güdümlü olarak yürütülmeye

çalışılmıştır. Böylece kurum/kuruluşlar ortak çıkar konularında devletler arasındaki işbirliğini kolaylaştıran arabulucular olarak ortaya çıkmıştır. Kurumları yalnızca yerleşik resmi yapılar olarak değil, içerisinde etkinlik gösterenler tarafından içselleştirilen normlar, kurallar ve standart işleyiş prosedürleri olarak tanımlayan yeni kuramsalcılık kapsamında, uluslararası rejimlerin, uluslararası ilişkilerin yürütülmesindeki etkisi oldukça önemli görülmüştür (Heywood, 2013, s. 99).

Daha önce de vurgulandığı gibi, 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla tüm dünyada liberal politikaların etkinliği artmıştır. Tüm bunlara ek olarak devlet yapısında meydana gelen değişikliklerin açıklanmasında küreselleşme¹⁹ terimi kullanılmaya başlanmıştır. Çok boyutlu olan küreselleşme terimi her ne kadar ekonomik terimlerle bağdaştırılsa da küreselleşmenin toplumsal ve kültürel sonuçları da olduğu bir gerçektir. Küreselleşme teriminin ulus devlet yapısında yaratmış olduğu değişiklikler, ulus devletin gücünün azaldığı noktasındaki görüşleri beraberinde getirmiştir. Hobsbawm'ın (2008) ifade ettiği üzere, küreselleşmenin devletin güç ve iktidarını dönüştürdüğü üç temel alan söz konusudur. Birincisi, kitle imha silahlarına ulaşma kapasitesi artan devlet-dışı aktörlerin, devletin güç kullanma tekeli kırmasıdır. İkincisi, kitle iletişim araçlarının artmasıyla internet ortamında yapılan suçların kontrolünde, devletin etkin bir mekanizma kuramaması ve böylece devletin kanunlara uymaya zorlama gücünün azalması sorunudur. Üçüncüsü ise, piyasa güçlerinin, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve sermaye piyasalarının de-regülasyonu sonucu yeni imkânlar elde etmesi ve devletlerin sunduğu hakemlik, adalet ve düzen, kişisel güvenlik gibi kamu hizmetlerinin aksamaya başlaması hususudur. Böylece liberal demokrasinin temel aktörü devletin, güç kaybettiği düşünülmektedir. Bu kapsamda Held (1995) tarafından ortaya atılan kozmopolitan

---

¹⁹ Küreselleşme dört temel ögeyi içermektedir. Birincisi, ticari sermayenin, diğer bir deyişle, mal akımlarının uluslararasılaşması dışında, hizmet akımlarının ve mali ve üretken sermayenin uluslararasılaşmasının artmasıdır. İkinci olarak sermayenin uluslararasılaşması eğilimlerine karşı duran engellerin, özellikle de ulusal devlet sınırlamalarının uluslararası serbestleşme (liberizasyon) ile azaltılmasıdır. Üçüncüsü ise, söz konusu sürecin uluslararasılaşma ötesinde uluslararasılaşması, başka bir deyişle, ulusal sermayelerin birbiriyle iç içe geçerek birleşmeleri ve ulusal kimliklerinin bulanıklaşması, bunun yerine uluslararası olma kimliklerinin ağır basmaya başlaması, faaliyet alanlarının uluslar-ötesi olması bunun yanında farklı sermaye türlerinin aynı sermaye grubu içinde iç içe geçmesidir. Son olarak dördüncüsü ise, uluslararası çapta sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşme derecesinin giderek daha da yükselmesidir. Kısacası küreselleşme, tekel sermayeleri çok büyük firmalar şeklinde örgütlenerek farklı ulusal sermayeleri ve sermaye türlerini içinde bir arada barındırması ve faaliyet alanının bütün dünya çapında olmasıdır. Arın (2013, s. 134-135).

demokrasi kavramı çerçevesinde, bölgesel parlamentoların kurulması ve Avrupa Birliği'nde olduğu gibi egemenliğin bölgesel birimlere kaydırılması, ulusal yargı sistemlerine yerleştirilecek ve uluslararası mahkemelerce gözetim altında tutulacak evrensel insan hakları ölçütlerinin belirlenmesi ve küresel sivil toplumun desteklenmesi gibi öneriler demokratik siyasetin yaygınlaştırılmasına ve batılı anlamda modernizasyonun sağlanmasında oldukça etkili olmuştur. Böylelikle devletin çekildiği alanları uluslararası örgütlerin doldurmaya çalıştığı görülmüştür.

Batı'nın kendini her zaman iyi kategorisinde tanımlaması ve iyi olarak görülen değerlerin diğer toplumlar tarafından kabul edilmeye zorlanması, liberal düşünce altında kendine bir yer bulmuştur. Ancak birçok toplum Batı tarafından empoze edilen demokrasi, insan hakları gibi yapıları kabul etmemekte hatta Batı'nın bu zorlayıcı tavrını, egemenliklerine müdahale olarak görmektedir. Önceleri komünist daha sonra ise Doğu Asya devletlerince gündeme getirilen iktisadi, sosyal ve kültürel hakların sivil ve siyasi haklardan önce geldiği iddiası, konuyu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Yoksulluğun azaltılması ve iktisadi yapının geliştirilmesinin insan hakları ve demokrasi kavramlarının uygulanması ile mümkün olacağı düşüncesi Batılı liberal devletler tarafından sürekli olarak ortaya atılmıştır. Ancak Asyalı birçok siyasi lider batılı değerlerin yozlaştığını buna karşılık kendi kültürlerinin ve ahlaki yapılarının korunması gerektiğini karşı tez olarak sunmuştur. İslam dünyasındaki devletlerin de gerek siyasi gerekse de kültürel anlamda Batı'nın izinden gitmek konusunda istekli olmadığı oldukça açıktır (Burchill, 2013, s. 104).

Hem bağımsız devletlerin egemenlik hakkını savunan hem de ciddi insani kriz zamanında dış müdahaleyi gündeme getiren liberaller, bu iki uluslararası normu uygulama konusunda büyük bir çelişki içine düşmüştür. Ayrıca kapitalist üretim ilişkilerinin neden olduğu sınıf merkezli sömürünün doğasına cevap vermekte yetersiz kalan neo-liberal politikalar, sömürüyü gerçekleştiren devletlerin, eylemlerini meşrulaştırmaktan başka bir şeye hizmet etmemektedir. Sonuç olarak neo-liberal politikalar toplumun tamamının kazanacağını iddia etse de sonucun hiç de böyle olmadığı ortadadır.

2.2.3. İktisadi Liberalizm

Liberal ekonomik politikaların değerlendirilmesi için öncelikle merkantilist ekonomi politikalarını değerlendirmek yerinde olacaktır. Ekonomik gücün, devletin gücünü arttıracakı düşüncesi çerçevesinde ilerleyen merkantilizm, ekonomiyi politikanın bir unsuru olarak görmüştür. Ekonomiyi ikincil gören bu yaklaşım dışı kapalı bir ekonomik model kabul etmiştir. Sanayi devrimine kadar hâkim olan merkantilist ekonomi politikaları, sonra yerini liberal ekonomi politikalara bırakmıştır (Burchill, 2013, s. 95).

18. ve 19. yüzyıldan itibaren ticaret ve savaşın birbiriyle çeliştiğini ifade eden ve savaşta merkantilizme hizmet eden bir olgu olarak gören liberal ekonomik politikalar, Adam Smith (1723-1790) tarafından yazılan “Ulusların Zenginliği” adlı eserde gün yüzüne çıkmıştır (Wallerstein, 2009, s. 108). Napolyon savaşlarına kadar zenginlik, işgal yoluyla elde edilen altın külçeleri olarak tanımlanırken, ihraç piyasaları, genişleme ihtimali olmayan durağan bir yapı olarak kabul edilmiştir. Bir milletin ancak savaş yoluyla zenginliğinin artırılabilceğine olan merkantilist inanç yerini, liberal politikaların etkisinin artmasıyla; market ekonomisi, serbest ticaret, karşılıklı bağımlılık gibi olgulara bırakmıştır (Heywood, 2013; Burchill, 2013).

Klasik liberal kuramda, serbest ticaretle toplumların birbirini anlamasının kolaylaşacağına inanılmış, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması yoluyla ise devletler arasındaki çatışmaların önleneyeceği düşünülmüştür. John Stuart Mill, David Ricardo gibi klasik iktisatçılar, ticaretin küresel çapta gerçekleşmesi halinde savaş sisteminin büyük darbe alacağını ve serbest ticaretle elde edilen kazancın, sömürgecilik faaliyetleri yoluyla yeni toprakların elde edilmesi sayesinde kazanılandan daha fazla olacağını iddia etmişlerdir (Burchill, 2013, s. 95-96). Ancak günün sonunda serbest ticareten daha kazançlı çıkan zamanında sömürge ve işgal yoluyla toprak kazanan Batılı devletler olmuştur. Serbest ticaret ve ona hizmet eden birçok düzenlemeden yine Üçüncü Dünya ülkeleri zararlı çıkmıştır.

Piyasa ekonomisinin kendi kendine gelişiminin bireysel refahı, bu bireysel refahın ise tüm ülkenin çıkarını maksimize edeceği düşüncesi çerçevesinde ilerleyen liberal politikaların kapsamı giderek değişime uğramıştır (Burchill, 2013, s. 96; Heywood, 2013,

s. 95-96). Refaha giden yolun serbest piyasa ekonomisinden geçtiğini savunan klasik liberal ekonomik iktisatçılar, devletin ekonomideki rolünün kısıtlanması gerektiğini savunmuşlardır. Devletin ekonomik alandan soyutlanması üzerine kurulu liberal ekonomik düzen, 1929 Büyük Ekonomik Buhranı sonrasında devlet müdahalesini imkân dâhiline sokan ve John Maynard Keynes tarafından ortaya atılan politikalar neticesinde yeniden üretilmiştir. Büyük Buhran'ın etkisiyle devletin ekonomik hayata müdahale etmesi gerektiğine karar verilmiş, klasik liberal ekonomik düşünce yazını dönüştürülmüştür (Jackson and Sorenson, 2007, s. 185-186; bkz. Arın, 2013, s. 185-225).

Ancak 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi, ABD'nin Vietnam Savaşı sebebiyle uğramış olduğu büyük ekonomik kayıp, Bretton Woods sistemi ile kurulan doların altın karşısındaki konvertibl oluşunun sona ermesi, Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürge sonrası dönemde hala politik ve ekonomik olarak zayıf kalması, 1979 Avrupa Para Sistemi'nin kurulması klasik ekonomi politikalarının yeniden ilk dönem klasik liberal politikalara dönüşümüne neden olmuştur (Arın, 2013, s. 105; Işıklı, 2011, s. 48; Arrighi, 2010, s. 163). 1970'li yılların ekonomi politikaları "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" adı verilen BM Genel Kurul kararları neticesinde ortaya atılmıştır. Neo-liberalizm olarak adlandırılan yeni dönem liberal ekonomik politikalar, yeni sağ denilen siyasi hareketle birlikte ilerlemiş, ABD Başkanı Ronald Reagon ve İngiliz Başbakanı Margaret Thatcher ile özdeşleştirilmiştir. Bireyi özgürleştiren yeni sağ hareketi gelişmişlik-azgelişmişlik sorununu da modernizme ait bir sorun olarak ilan etmiştir (Wallerstein, 2009). Emperyalizmin ortadan kalktığını iddia eden bu görüş, devletlerin ulusal bağımsızlık gayelerine de gerek olmadığını belirtmiştir. Küreselleşme denilen kavram çerçevesinde, tüm dünya devletlerini, gelişmiş ülkelerin standartlarına dayalı olarak gelişmeye çağıran bu düşünce yapısı ayrıca tüm devletleri küresel düzene de davet etmiştir. Ulus devletlerin bünyesinde barındırdığı özel sektörün veya sermayenin küresel düzleme ayak uydurması gerektiğini söyleyerek devletleri ulusal kalkınma yerine ulus aşırı kalkınma stratejilerine çağırmıştır (Işıklı, 2011; Arın, 2013). Bu gelişmelerle devlet yapısında da önemli değişiklikler olmuş; devlet-özel sektör, devlet-yurttaş, devlet-toplum ilişkileri ile devlet mekanizması içindeki siyaset-bürokrasi dengesi de değişime zorlanmıştır (Özdemir, 2014). Tüm bu yapılanmalar daha sonraki başlıkta anlatılacak olan serbest ticaret alanında, liberal düşüncenin temel aktörlerinden sayılan, Dünya Bankası, Uluslararası

Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası örgütler yoluyla icraata geçirilmeye çalışılmıştır.

1970’li yıllarda Bretton Woods sisteminin çökmesi, devasa miktarda sermayenin başıboş kalması ve devletler ile piyasa arasındaki ilişkilerin değişime uğramasına neden olmuştur. Hisse senedi ve borçlardan oluşan kredilerin, doğrudan yabancı yatırımların ve paranın dünya piyasalarında, üretilen metallerden daha serbest bir şekilde hareket etmesi, ulus aşırı sermayenin güçlenmesine neden olmuştur (Gilpin, 2001). Strange (1996; 2016) tarafından ifade edildiği üzere ulus aşırı sermayelerin güçlenmesi ve ulusal devletlerin iktisadi egemenliğinin zayıflaması, neo-liberal düşüncelerin hız kazanmasında büyük rol oynamıştır. Birçok ülkenin dış yatırımları ülkelerine çekmek için gerekli ekonomik yapıları ülke içinde kurmaya çalışması, devletlerin iktisadi gelişmelerini finanse edebilmek için dışarıya bağlı olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu durum ise dış yatırımcılara, devletlerin politikalarını şekillendirmede önemli bir olanak sağlamıştır.

Modern dönemde ulus aşırı finans sermayesinin öneminin artması, ana finans merkezlerinde gerçekleştirilen ve günlük 1,5 trilyon ABD Doları olarak tahmin edilen döviz ticareti, uluslararası ticaret hacminin en az 60 katına karşılık gelmektedir. BM istatistikleri, 5 trilyon ABD Doları’nı aşan sermayeleri ile dünyanın en büyük 100 ulus aşırı şirketinin, buldukları ülkelerin toplam doğrudan dış yatırımlarının üçte birini gerçekleştirdiğini ve bu şirketlere ev sahipliği yapan ülkelerin ekonomileri üzerinde her geçen gün artan bir etkide bulduklarını ortaya koymaktadır (Burchill, 2013, s. 114).

Wall Street ve Tokyo’daki borsacılar, Moody’s ve Standard and Poor’s gibi kredi derecelendirme kuruluşları, ülkelerin ekonomilerinin yönetimine ilişkin değerlendirmeler yapmakta, dünya finans sektörü temsilcileri için en iyi kâr fırsatlarının hangi ülkelerde bulunduğunu bildirmektedir. Hükümetlerin ekonomiye müdahaleleri anında ülkenin kredi notunu düşürmüş, ayrıca müdahalede bulunan ülke yatırım boykotu uygulanmak suretiyle cezalandırılmıştır. Yatırımcıların yatırımlarını sonlandırıp ülkeden çekilme tehditleri, piyasaların hükümetleri istedikleri gibi yönlendirmelerine yol açmıştır. Liberallere göre bu durum devletlerin keyfi davranmasının önüne geçilmesini sağlarken Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları (*Multilateral Agreement on Investments- MAI*) ile gelişmekte olan ülkeler liberal tavsiyelere ayak uydurmuştur. Bu kapsamda, ulus

devletler yalnızca para birimlerinin değeri ve sermayenin dünya piyasalarındaki hareketliliği üzerindeki kontrolleri kaybetmekle kalmamış aynı zamanda ulus devletlerin, sermaye piyasalarının işlem gördüğü kurumsal yapı üzerindeki rolleri de buharlaşmıştır. Neo-liberaller, kaynakların dağıtım meselesinde piyasaların insanlar için iyi olanı daha iyi bildiğini iddia ederek devletin rolünün kısıtlanmasını olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir²⁰ (Burchill, 2013, s. 115). Büyük bankalar veya finans kuruluşlarınca yönlendirilen hükümetler dış politikalarını da kişisel ticari kazançlar çerçevesinden yürütmüştür.

Tüm gelişmelere binaen her ne kadar ulus devletin etkinliğinin azaldığı iddia edilse de hükümetlerin, finans şebekesi için yapmış olduğu düzenlemelerde hala kilit rol oynadığı gerçeği değişmemiştir. Çünkü uluslararasılaşan sermayeler açısından, ulusal mekânlardaki sınıfsal ilişkiler ve bu ilişkilerin sürdürülmesinde devletin pozisyonu hala oldukça önemlidir. Liberal kuram tarafından her ne kadar devletin ekonomik işlevleri ile siyasi ilişkileri birbirinden ayrılrsa ve devletin ekonomik alana müdahalesinin önüne geçilmeye çalışılsa da serbest ticaret, piyasa mekanizması gibi liberal kavramların icraatında hala ulus devletlerin rolü birincildir. Bununla birlikte, devletin rolü yalnızca uluslararası kapitalist rekabetin engel tanımayan mantığını kendi nüfuz alanlarında içselleştirmek değil, aynı zamanda bu mantığa bağlı kalınması noktasında farklı kesimler arasında arabuluculuk yapmaktır (Panitch and Gindin, 2004). Sonuçta küreselleşme ile iç içe ilerleyen liberal iktisadi dönüşümler devletlerin ekonomideki etkinliğini kısıtlarken aslında ulus devletlerin rolünü giderek pekiştirmiştir. Dünya ekonomisinde, küreselleşmenin etkisiyle, iktisadi rekabetin güvenliğinin sağlanması noktasında ulus devletlere önemli görevler düşmüştür (Burchill, 2013, s. 117).

Devletin, iş dünyasını çalışır hale getirmek, toplumsal eşitlik ve güvenlik sağlamak amacıyla ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunan Keynesyencilğin aksine, piyasa güçlerinin serbest hareket etmesini ve devletin iktisadi yaşamda asgari rol

---

²⁰ Neo-liberaller, bir yandan devletin makro düzeyde istikrarı sağlayamadığını, bir yandan da vergiler, harcamalar ve sınırlamalar yoluyla yapılan müdahalelerin kaynak dağılımı, iktisadi uyarıcılar, tüketici tercihleri ve bireysel özgürlükler üzerinde yıkıcı etkileri olduğunu, diğer bir deyişle, işgücü arzı, istihdam, tasarruf, yatırım, büyüme üzerindeki olumsuz etkileriyle mikro işleyişi, işgücü ve sermaye piyasalarının işleyişini bozduğunu savunmuştur. Arın (2013, s. 380).

oynaması gerektiğini savunan neo-liberaller, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen refah devletini²¹ geride bırakmak istemişlerdir. Batılı devletler refah ve sosyal adaleti daha az sorun etmeye başlamış, etkinlik ve üretkenliğe yönelik eğilimlere odaklanmıştır. Ayrıca yeni dönemde, devletin piyasayı düzenleme görevi, para piyasalarının ve döviz piyasalarının de-regülasyonu tarafından sekteye uğramıştır. Genel olarak kâr hadleri düşen sermaye, dünyanın her yerinde kârlı alanlar aramaya ve alan açmaya çabalamıştır (Arın, 2013, s. 139; Arrighi, 2010, s. 112-113). Tüm bunlara ek olarak geleneksel birçok sektörün ortadan kalkması, teknolojik gelişmelerin etkisi, yatırım ve üretim konusunda artan rekabet ve sermayenin hareketliliği emeğin pazarlık gücünü yerle bir etmiştir. Böylece sermayenin hareketliliği hem devletin müdahil eylemleri hem de organize çalışanların kolektif gücü üzerinde inanılmaz bir hâkimiyet kurmuştur (Burchill, 2013, s. 107-108). Özellikle, 1960-70 yılları arasında neo-liberal saldırılar neticesinde iş yerlerinin daha küçük birimlere bölünmesi, kişi bazlı veya saat bazlı ücret tarifesinin belirlenmesi, dünya emek piyasasında rekabetin yoğunlaşması gibi durumlar meydana gelmiştir (Mandel, 2011, s. 85-87). Üretimin nesnel olarak toplumsallaşması ile karşılıklı bağımlılık ağı oluşmuştur. Bir sektördeki bunalımın diğer sektörlerle etkisi oldukça önemli bir hal almıştır. Kadınların toplumsal artı değer üzerindeki etkisi yoğunlaşmıştır. (Özdemir, 2014).

Dünya ekonomisinin küreselleşmesi, birçok imalat sektörünün gelişmekte olan ülkelere akmasına buna karşılık; ulus aşırı imalat merkezlerinin, emeğin ucuz ve organize emekçi sınıfın baskı altına alındığı ya da organize olmalarının illegal olduğu, düşük sağlık ve güvenlik standartlarına sahip bölgelere kaydırılmasına neden olmuştur. Sermayenin uluslararasılaşmasıyla ulus aşırı şirketler, ucuz iş gücü ve doğal kaynaklara ulaşmak için kendi ulus devletlerini de aşan bir imkâna sahip olmuşlardır (Burchill, 2013, s. 111). Yeni sömürgeciliğin bu hali, liberaller tarafından dünya ticaret sisteminin oluşturulması ve

---

²¹ Refah devletindeki, üç temel ilke serbest piyasa liberal ekonomisinden farkını ortaya koymaktadır. İktisadi faaliyetlerin sosyal veya kolektif olarak sosyal refahın maksimizasyonu amacıyla düzenlenmesi; vatandaşların bazı temel ihtiyaçlarının toplumsal olarak karşılanması haklarının olması ve piyasa mekanizmasının başaramadığı durumlarda devletin bu gereksinimleri karşılama yükümlülüğünün olmaması; daha keyfi ve kişiselleştirilmiş kararlara ve daha çok zora dayanan itaat ettirme biçimlerinin tersine, formel eşitlik ve objektif kuralların varlığı. Sonuç olarak refah devleti genellikle sosyal ihtiyaç, sosyal adalet ve eşitlik temelinde değerlendirilmektedir. Arın (2013, s. 247).

gelişmekte olan ülkelerin bu şekilde sisteme entegre edilmesi için elzem olarak görülmüştür (Bonefeld, 2007, s. 113).

Neo-liberalizm tarafından savunulan piyasa kapitalizmi, kıt kaynakların en etkin biçimde bölüşülmesi ve herkesin refahının sağlanması üzerine kurulmuş bir sözde düzeni ifade etmektedir. Liberal düşünce yazınının iddia ettiği gibi liberal düzen herkesin kazandığı bir sistem olma potansiyelini bünyesinde barındırmamaktadır. Ekonominin sınıf mücadelesi ile ilişkisini reddeden bu yapı, ekonomiyi politik alandan ayıştırmaya çalışmaktadır. Özellikle günümüzde Arap yarımadasında yaşanan etnik savaşların, terör eylemlerinin nedenini kültür, etnik yapı, kimlik gibi olgulara bağlama gayesi tıpkı liberal politikalarda olduğu gibi ekonomik sınıf ilişkilerinin göz ardı edilmesi için yapılan bir sürecin devamı niteliğindedir. Sürekli genişleyen ve kendine yeni pazar bulma gayesinde olan kapitalist sistemi sınıf ilişkilerinden bağımsız olarak salt kültürel, dinsel, dilsel olgulara bağlamak gerçeğin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Kapitalizmin yeni pazar arayışı, nasıl ki 18. ve 19. yüzyıl boyunca sömürgecilik faaliyetleri kapsamında ilerlediyse günümüzde de sermayenin uluslararasılaşması sürecinde kolektif emperyalizm çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektedir (Özdemir, 2014).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan Amerikan tüketim normlarının uluslararasılaşması ve özellikle Asya'da yeni sanayileşen ülkelerin ortaya çıkmasıyla sermayenin değerlendirme sürecine tek bir noktadan girdiğini söylemek mümkün değildir. Emperyalizmin klasik döneminde, az gelişmiş ya da gelişmeye yeni başlamış ülkelerin sınırları içerisinde dinamikleri, erken kapitalistleşmiş merkez ülkelerin sermaye dolaşım sürecine dayalı, dışsal bir sürecin yerel uzantısı şeklinde ilerlemekteydi (Özdemir, 2014, s. 42). Bu kapsamda üretken sermayenin uluslararasılaşmasının iki anlamı vardır. Bunlardan ilki, yabancı sermayenin doğrudan doğruya bir başka ulusal mekânda üretim yapması, ikincisi ise üretim süreçlerinin uluslararasılaşması, başka bir deyişle, üretim sürecinin farklı parçalarının farklı devletlerin sınırları içinde yer alması ve böylece farklı ülkelerin üretim süreçlerinin birbiri ile iç içe geçmesidir (Arın, 2013, s. 136). Bu iç içelik yalnızca üretim süreçlerini değil aynı zamanda siyasi ve toplumsal olarak devletlerin yapısının dönüştürülmesine neden olmuştur.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği ve Dünya Ticaret Örgütü gibi serbest ticaret antlaşmaları ile G-8, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin Soğuk Savaş sonrası dönemde giderek etkinliğinin artmasıyla neo-liberal politikaların hızlandığını söyleyebiliriz. Bu yapılar vasıtasıyla gelişmekte olan ülkelere özellikle 1990 sonrası dönemde piyasa ekonomisi yapıları zorla dayatılmaktadır (Burchill, 2013; Heywood, 2013). Bu uluslararası yapıların önemi bir sonraki başlıkta daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

Görüldüğü üzere neo-liberalizm; politik etkisiyle devletlerdeki siyasi kurumların dönüşmesine, ideolojik etkisiyle üretimin değerindeki söylemlerin dönüşmesine ve bu kapsamda egemenlik kavramının yeni bir yapıya bürünmesine, son olarak ekonomik etkisiyle ise sermayenin uluslararasılaşması sürecinde gerekli olacak kurumsal yapılanmanın oluşturulmasına neden olmuştur.

2.2. İDARİ REFORMDAN YAPISAL UYARLAMAYA

Neo-liberal politika setlerinin yayılmasıyla devlet yapılarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Devlet yapısındaki oluşumlar ekonomik ve buna bağlı olarak gelişen siyasi ve toplumsal düzende yaşanan gelişmelere uygun olarak dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sermayenin uluslararasılaşması süreçleri de göz önünde bulundurularak yaşanan ekonomik temelli gelişmelerin incelenmesi gerekmektedir. İlk dönem sömürgeciliğin kısaca incelenmesiyle başlayacak olan bu alt başlıkta, 1945 sonrası ulusal kalkınma ve idari reform süreçleri ile yeni sömürgecilik aşamaları; yeni sağ ve demokratikleşme yaklaşımı çerçevesinde ilerleyen yapısal uyarlama politikaları tarihsel olarak sorgulanacaktır.

Yeni düzen olarak adlandırılan dönemin politikalarının anlaşılması için Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olan sömürgecilik döneminin faaliyetlerinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Sömürgecilik dönemi, kapitalist üretim ilişkilerinin baskın hale geldiği döneme karşılık gelmektedir. Bu dönemde; toprağa sahip köylülerin işçilere, diğer bir deyişle üreticilerin ücretli emekçilere, üretim araçları ve paranın sermayeye, Avrupa bölgesi dışından gelen diğer materyalin de yine sermayeye dönüştüğü zamana karşılık gelmektedir. Devletlerarası ilişkilerin uluslararası hukuk yoluyla düzenlendiği

ilgili dönemde devletin yapısal/kurumsal dönüşümü de gündeme gelmiştir. Ancak bu dönüşüm, daha çok sömürgecilik faaliyetlerini gerçekleştiren Avrupalı devletlerin deniz aşırı bölgelerde yürütmüş oldukları eylemlerin düzenlemesi üzerine kurgulanmıştır. (Özdemir, 2014).

Her ne kadar Chimni (1993), sömürgecilik dönemini, çok daha eskilerde başlatsa da esas olarak Sanayi devrimi ile örtüşen, Avrupa'nın üretici kapasitesinin Asya karşısında güçlendiği 1800'ler sonrası dönem tezimiz kapsamında değerlendirilecektir. Güler'e göre; (2016, s.35) ilk dönem sömürgecilik 1870-1930 yılları arasında başlamıştır ve bu yıllar tarihte "klasik sömürgecilik dönemi" olarak adlandırılmıştır. Açık askeri işgallere dayanan klasik sömürgecilik sistemi İkinci Dünya Savaşı sonrasında çökmüş ve yeni bir uluslararası sistem doğmuştur. Yeni sömürgecilik dönemi olarak adlandırılan bu yeni sistem ise 1930-1970 yılları arasında vuku bulmuştur. 1970'li yıllarda Bretton Woods Sistemi'nin yıkılmasıyla açıkça değişime uğrayan ikinci dönem sömürgecilik yerini "küresel sömürgecilik" olarak adlandırılan üçüncü dönem sömürgeciliğe bırakmıştır. Küresel sömürgecilik yanında Özdemir (2014) tarafından kullanılan "kolektif emperyalizm" ifadesinin de tezimiz boyunca kullanılacağını hatırlatmak da fayda vardır.

Bilindiği üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsız devletlerin sayısı giderek artmıştır. Eski klasik sömürgecilik sisteminin uygulanması güçleşmiş, ülkeler arası ilişkiler egemen eşit devletler arası ilişkiler şeklinde ilerlemeye başlamıştır. Bu durum ülkeler arası diplomatik kanalların artmasına neden olurken ilişkilerin yürütülmesinde işgal yolu yerine diplomasi yolunun seçilmesine imkân sağlamıştır. Yeni oluşum, iktisadi yaşamda da bazı değişikliklere sebep olmuş, yeni kavramlar çerçevesinde ülkeler arasındaki iktisadi ilişkiler; "dış yardım", "doğrudan yabancı yatırım", "karma ortaklıklar" şeklinde ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerce

oluşturulan Marshall Planı²², Truman Doktrini²³ veya Colombo Planı²⁴ gibi planlar yeni sömürgecilik döneminin önemli girişimleri olmuştur (Güler, 2016, s. 35-36; Mandel, 2011).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, merkezin endüstriyel mal üretme konusundaki üstünlüğü, yeni endüstrilerin olduğu az gelişmiş ülkelerin merkez ülkelerle rekabetini olanaksız kılmıştır. Bu kapsamda, çevre ve yarı çevre ülkelerinin ithalat bağımlılığını ve ihracat ihtiyacını azaltmak ve iç endüstriyel üretimleri geliştirmek adına “ithal ikameci politikalar” önerilmiştir. İthal ikameci politikalar çerçevesinde ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek isteyen az gelişmiş ülkelere, finansal destek sağlayan IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler, aynı zamanda kapitalist toplumsal düzeni sağlayacak gerekli düzenlemelerin ilgili ülkelerde yapılmasında ve denetlenmesinde etkili olmuşlardır. Bunlara paralel olarak idari reform kavramıyla İkinci Dünya Savaşı

---

²² Truman doktrini ile başlayan Soğuk Savaş iki ideolojik düşüncenin birbiriyle mücadelesi üzerinden ilerlemiştir. Komünist tehlikeye karşı gelmek için İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek daha kötüye giden Avrupalı devletlerin ekonomik durumunun düzeltilmesi gerektiğini düşünen ABD, Batı Avrupa için ekonomik yardım paketi hazırlamıştır. Avrupa'nın yeniden imarı için odaklanan bu yardım stratejileri 23 Mayıs 1947 tarihinde dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a sunulmuştur. Marshall Planı olarak adlandırılan rapora göre; ilk olarak Avrupa'nın ekonomik dar boğazdan kurtarılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca ekonominin genel tamiri için uzun vadeli programlar da önerilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Brands (1994).

²³ İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra ABD Başkanı Harry Truman 12 Mart 1947 tarihinde ABD Kongresinde bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bu konuşmada dünyanın ideolojik olarak ikiye bölündüğünü ifade eden Truman, Soğuk Savaş'ın gelişini tüm dünyaya duyurmuştur. Liberalizm ve komünizm olarak iki ideoloji üzerinden yaşanan bölünme dünya ülkelerini iki bloktan birini seçmeye zorlamıştır. Bu kapsamda ABD, kendi ile aynı ideolojiye sahip başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Batı bloğu içerisinde yer alan devletlere İkinci Dünya Savaşı sonrası bozulan ekonomilerini düzeltmek adına birçok askeri yardımda bulunmuştur. ABD yöneticileri daha çok Uluslararası Para Fonu ve Birleşmiş Milletler ile Dünya Bankası tarafından finanse edilen projelerle bu yardımları sürdürmeyi kararlaştırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Brands (1994).

²⁴ Çevreleme Politikasının Asya ayağı olarak gündeme gelen Colombo Planı, 1950 yılında İngiliz Milletler Topluluğunun ekonomi, bölgesel ilişkiler ve uluslararası politika konusunda toplanmasıyla gündeme gelmiştir. İlgili toplantıya Birleşik Krallık, Yeni Zelanda, Kanada, Güney Afrika, Güney Rodezya, Hindistan, Pakistan, Seylan Adası (bugünkü adıyla Sri Lanka) ve Avustralya katılmıştır. Asya'da Çin'in komünist bir tehlike olduğu belirtilmiş, İngiliz Milletler Topluluğu ülkeleri arasında komünist tehlikeye karşı birlikte hareket edilmesi gerektiğine karar kılınmıştır. Asya bölgesinin istikrara kavuşturulması ve ekonomik yapısının güçlendirilmesi için ekonomik kalkınma programları çerçevesinde hammadde ve gıda üretiminin artırılması ve özellikle İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin bölgeye ekonomik açıdan yardım etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan (IBRD), gelişmekte olan ülkelere mal ve üretim teşvikleri finansmanı için kredi teminatı verilmiştir. İkinci olarak ise hükümetlerin üretken kalkınma için planlar hazırlamalarını ve uygulamalarını sağlayacak idari ve teknik bilginin sağlanması yolunda danışmanlık hizmetinin verileceği ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Auletta (2000).

sonrasında devleti yeniden yapılandırma süreci başlamış; modernleşme ve kalkınma düşüncesi çerçevesinde gelişen bu düşünce yapısı, az gelişmiş dünyada ulusal bağımsızlık, ulusal egemenlik ve sanayileşme üzerinden yürütülmüştür.²⁵ 1980’li yıllarda bu düşünceler iflas etmiş, ulusal kalkınma ideolojileri yerine kalkınmayı gerçekleştirecek bürokrasiyi yaratma eğilimine gidilmiştir (Güler, 2016, s. 34).

1970’lerden sonra, az gelişmiş ülkelerde, sermaye kıtlığının aşılammaması, sanayileşme sürecini engellemiş, sermaye kıtlığının aşılamadığı bu ülkelere tekrardan dış yardım yapılması fikri ön plana çıkmıştır. Ancak buradaki önemli bir mesele dış yardımın kalkınmayı nasıl harekete geçireceği ile ilgili olmuştur (Arın, 2013). Dış yardımın öncü bir sektörde mi kullanılacağı yoksa tüm sektörlerle eşit olarak mı dağıtılacağı konusu önemli bir soru işareti olarak kalmıştır. Az gelişmiş ülkelere yapılan yardımın esas amacı sermaye ihracı için gereken altyapıyı kurmak olmuştur. Böylece az gelişmiş ülkelere daha fazla Amerikan yatırımının gelmesi teşvik edilmiştir (Güler, 2016). Çok uluslu şirketler zamanla kendilerine tehdit oluşturan az gelişmiş ülkelerdeki hükümetlerin devrilmesinde de rol oynamışlardır. Öte yandan bu şirketler, kendi ülkelerinde de ekonomik ve siyasi politikaların şekillenmesinde etkin olmuşlardır. Uluslararası hukukun araç olarak kullanıldığı bu süreçlerde sermayenin uluslararasılaşmasında gerekli kurumsal yapıların devletler bünyesinde oluşturulması amaçlanmıştır.

1950’li ve 1960’lı yıllarda ithal ikameci politikalar, birçok ülkede ekonomik olarak büyük atılımların gerçekleşmesine neden olmuştur. Ancak, birincil üretimin merkezi olan Kuzey ülkeleri ile hammadde ve gıda maddesi sağlamanın merkezi olan Güney ülkeleri arasındaki uçurum bir türlü kapanmamıştır (Arrighi, 2010, s. 162). Birçok gelişmekte olan ülke tek bir malın ihracatına yönelik faaliyet gösterirken gelişmiş ülkelerin ihracatında ürün çeşitlilikleri teknolojinin de giderek artmasıyla üst seviyelere taşınmıştır. Bununla birlikte, az gelişmiş ülkelerin petrol krizinin etkisiyle, Batılı bankalardan (petrodolarla dolu) yüksek miktarda borç almasının üzerine yüksek orandaki faiz oranları da eklenince gelişmekte olan ülkelere ekonomik durgunluklar meydana gelmiştir. Birçok gelişmekte olan ülke ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri kapatmak için IMF’den, kalkınma projelerini finanse etmek için ise Dünya Bankası’ndan borç almıştır (Arın,

²⁵ Ulusal kalkınma politikalarına ilişkin ayrıca bkz. Wallerstein (2009, s. 108-120).

2013). 1980’li yıllarda artan borç talebi karşısında, IMF ve Dünya Bankası gelecekte verecekleri krediler için koşulluluk politikası (*conditionality*)²⁶ gütmeğe başlamıştır. Ülkelerin ekonomilerindeki yapısal yetersizliklerin ve hükümetleri tarafından yürütülen yanlış politikaların ekonomik durgunluğa neden olduğu iddia edilirken, krizden çıkışın neo-liberal politikaların izlenmesiyle mümkün olacağı savunulmuştur (Heywood, 2013, s. 440-450; Gilpin, 2001, s. 313-316). Böylece IMF ve Dünya Bankası tarafından az gelişmekte ve gelişmekte olan ülkelere verilen yardımların belirli bir koşula bağlanmasıyla yapısal uyarlama politikaları gündeme gelmiştir.

Daha öncede ifade edildiği gibi piyasanın işleyişini, toplumsal varoluş için en temel konu olarak gören neo-liberalizm, 1970’li yıllarda kâr oranlarının düşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. 1980’li yıllarda neo-liberalizmin hegemonik bir hale bürünmesi ise Vaşington ve Post-Vaşington Uzlaşlarıyla mümkün olmuştur. Vaşington Uzlaşısı, neo-liberal politikaların geç kapitalistleşen ülkelere aktarımı konusunda en önemli mekanizma olarak karşımıza çıkmıştır. Yapısal uyum politikaları, IMF’in stand-by anlaşmaları²⁷ ve Dünya Bankası’nın şartlı yapısal uyum kredileri ile Üçüncü Dünya ülkelerinin devlet dönüşümleri sağlanmaya çalışılmıştır. Mali disiplin, vergi reformu, faiz oranlarının

---

²⁶ 1982 yılında Meksika finansal krizi ile başlayan uluslararası borç krizi, gelişmekte ve az gelişmekte olan ülkelerde en büyük problemlerin başında gelmiştir. 1973 Petrol Kriziyle, petrol fiyatlarının yükselmesi gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi açığının artmasına neden olmuştur. Krizin etkisiyle uluslararası bankalardan alınan kredilerin faiz ödemeleri az gelişmiş ülkelerin borç batağı ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Kısa dönemli verilen kredilerle ülkelerin ekonomilerinin düzeltilemeyeceği anlaşılmış, temel sıkıntıların üstesinden gelebilmek için ekonominin tümünde uzun dönem makro ve mikro politikaların icraata geçirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu kapsamda yapısal uyarlama politikaları önerilmiş, böylece devletin ekonomideki rolü kısıtlanmış, kamusal reformların yapılmasının önü açılmıştır. İhracata dayalı büyüme politikası, ithal ikame politikalarının yerine geçmiştir. Yapısal uyarlama politikaları ile borçlu ülkelerin IMF veya Dünya Bankasından finansal yardım istemesi belli başlı ekonomik ve yapısal reformların yapılmasına dayandırılmıştır. Bu reformlarla ödemeler dengesinin uzun vadede gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Vaşington Uzlaşısı ile başlatılan bu politikalarla devletin ekonomideki rolünün azaltılmasına karşılık serbest pazar, ticaretin serbestleştirilmesi gibi yapıların önemi vurgulanmış, tedbirli para ve maliye politikalarının uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Birçok kesim tarafından bu politikalar emperyalizmin yeni formu olarak görülse de az gelişmiş ülkelerin finansal yardım alabilmeleri için bu politikaları kabul etmekten başka çareleri kalmamıştır. Böylece IMF ve Dünya Bankası’nın az gelişmiş ülkelerin ekonomi politikalarındaki etkisi oldukça artmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gilpin (2001, s. 133-135)

²⁷ Doğu Asya ülkelerinin döviz kurları, mali piyasaları ve büyüme süreci çöküntüye gittikçe, Eylül 1997’den itibaren ülkelerin liderlerine bir Asya para fonu kurulması fikri çok cazip gelmiştir. Bu fona finansman işbirliği veya acil destek fonu (*stand-by fonu*) denmektedir. Bu fonun krizde daha çok fon sağlayacağı ve bunu Asya yöntemi ile yapabileceği düşünülmüştür. Arın (2013, s. 174).

serbestleştirilmesi, rekabetçi döviz kuru politikalarıyla ulusal ekonomiler birbirlerine yakınlştırılmaya çalışılmıştır (Harvey, 2006). Böylece ticari serbestleşme önündeki engeller kalkacak, doğrudan yabancı yatırımcıların ulus devlet içindeki yapılanmaları kolaylaşacaktır. Özelleştirme²⁸, ve kuralsızlaştırma politikaları ile sermayenin yeniden üretimi için gerekli olan kaynaklar yeniden değerlendirilecektir (Özdemir, 2014). Böylece Vaşington Uzlaşısı ile erken kapitalistleşen ülkelerin sosyal refah politikaları ve geç kapitalistleşen ülkelerin ise ithal ikameci politikaları sonlandırılmıştır (Jessop, 2002, s. 454).

Vaşington Uzlaşısı ile uygulanan politikalar 1990'lı yıllarda Arjantin, Rusya, Türkiye gibi ülkelerde ekonomik krizlere sebep olmuştur. Bu kapsamda, Vaşington Uzlaşısı ile koyulan reformlar, piyasa dışı faktörleri de içerecek şekilde genişletilmiştir. Post-Vaşington Uzlaşısı olarak bilenen bu yeni yapıyla devlet ve piyasa birbirinin karşısı değil tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Dünya Bankası tarafından 1987 yılında “Yapısal Uyumun Sosyal Boyutları” ve 1989 yılında yönetim kavramı ile ilgili girişimler ortaya atılmıştır. Devlet yönlendiriciliği adı altında devlet, büyümeyi hızlandırıcı bir katalizör olarak görülmüş, devletin mülkiyet haklarını koruması, hukukun üstünlüğü ile yargı sistemini güçlendirmesi gerektiği savunulmuştur. Devletler bu bağlamda, piyasanın işleyişi için gerekli olan kurumsal temellerin atılmasını sağlayan yapılar olarak görülmüştür. Diğer taraftan, devletin ekonomideki rolü halâ kısıtlı kalacak, devlet yalnızca yönlendirme ve etkileme kapasitesi bağlamında rol oynayacaktır (Heywood, 2013, s. 128). Böylece Post-Vaşington Uzlaşısı ile aşırı piyasacı çözümlerlerin toplumsal bütünlüğe vermiş olduğu zararlar kabul edilmiş, Vaşington Uzlaşısı ile getirilen minimum devlet anlayışı yerine devletin yönlendiriciliği kabul görmüştür.

1980'li yıllarda devletin yeniden yapılandırılmasında biçimlenen yapısal uyarlama politikaları ile ulus aşırı şirketlerin tüm dünyada faaliyetlerinin artmasıyla, piyasaya endekli yeni düzen kapsamında politikalar üretilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, yeni

---

²⁸ Devlet hizmetlerinin özelleştirilmesi akımının doğuşu ile 1970'lerde ortaya çıkan iktisadi kriz birbiriyle yakından ilişkilidir. Özelleştirme terimi devlet ile özel kesim arasındaki ilişkileri değiştirmenin farklı, çeşitli ve muhtemelen alması kapsamak üzere kullanılmaktadır. Bu terim devlet kesimi aleyhine piyasanın güçlenmesine, piyasa mekanizmasının işleyişini iktisadi işleyişe hakim kılmaya hizmet edecek çeşitli politikaları kapsayan bir anlam taşımaktadır. Arın (2013, s. 381).

sağ ideoloji doğrultusunda ilerleyen bu politikalar, küreselleşme kavramının vermiş olduğu özerklikle de az gelişmiş ülkelerde sermaye girişine ağırlık verilmesine neden olmuştur. Artık yeni amaç piyasa ekonomisi üzerindeki tüm engelleri yıkmak olmuştur. Küreselleşme olgusunun ise bu engellerin yıkılmasında büyük yardımı dokunmuştur. Böylece küreselleşme olgusu refah devletinden neo-liberal devlete geçişi hızlandırmıştır (Bonefeld ve Holloway, 2007, s. 164-165). Yönetim reformu altında entelektüel ve ahlaki temeli sağlayan iyi yönetim (*good governance*) kavramı gündeme gelmiş, Üçüncü Dünya devletlerinde demokrasinin, serbest piyasaların ve hukukun üstünlüğünün geliştirilerek devlet dönüşümlerinin sağlanması için bu kavram sık sık uluslararası örgütlerce kullanılmıştır (Anghie, 2004, s. 247-254)

Chimni (1993) tarafından küreselleşme; sermaye birikiminin gerçekleştirdiği ölçeğin, ulus devletten küresel arenaya kayması süreci olarak değerlendirilmektedir. Küreselleşme için iki önemli koşul vardır. Bunlardan ilki, merkez sermayesinin bir parçasına dönüştürülmesi yoluyla yerel sermayenin kaldırılarak sermaye hâkimiyetini derinleştirmek için yapılan düzenlemeler iken; ikincisi, piyasalara müdahale içeren evrensel bölüşüm politikalarının ortadan kaldırılmasıdır. Bu bağlamda birincisinin içerisine, gelişmiş ülkelerde kamusal mülkiyetin özelleştirme yoluyla uluslararası kapitalizmin konusu olması durumu girmektedir. Bu kapsamda oluşturulan IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü²⁹ gibi uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla dayatılan koşullar sayesinde ilgili düzenlemeler yapılmaktadır. Ayrıca bu düzenlemeler, sermayenin meta formunun dolaşımını, edilen kârların transferini, fikri mülkiyet hukukunu, yatırımların korunmasını, tahkim uygulamalarını, kamu hizmeti üretiminin dönüşümünü sağlayan anlaşmaları, yeni uluslararası örgütlerin kuruluşunu, küresel şiddetin yeni tarzlarını biçimlendiren güvenlik düzenlemelerini kapsamaktadır (Özdemir, 2011, s. 238). Özellikle bu kapsamdaki dönüşümler 1980 sonrası döneme tekabül etmektedir. İkinci olarak ifade edilen piyasalara müdahale içeren evrensel bölüşüm politikalarının ortadan kaldırılması doğrultusundaki düzenlemeler kapsamında ise

---

²⁹ Uruguay Oturumu, uluslararası kurum yapısının tamamlanmasındaki en büyük etkiyi yaratarak 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasını sağlamıştır. DTÖ, selefi olan GATT'dan farklı olarak dünya ticaretinin yönetiminde, çok daha fazla ve ayrıntılı kurallarıyla büyük bir rol üstlenmiştir. Aslında bir Amerikan icadı olan DTÖ, ABD'nin solmakta olan kitlesel üretim teknolojisine iyi hizmet ederken gelişmekte olan ekonomilere aynı hizmeti sağlayamamıştır. Gilpin (2001, s. 222-233).

gelişmekte olan ülkelere istisna tanınmayacağını içeren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'ın 1994 tarihinde sonuçlanan Uruguay Round³⁰,unda ortaya atılmıştır (Gilpin; 2001). Böylece Post-Vaşington Uzlaşısı ile başlayan süreçte merkez ve yarı çevre ülkelerinin kurtarılması için çaba harcanırken çevre ülkelerin durumları geri plana itilmiştir.

Yapısal uyum programları, beklenildiğinin aksine, fakirliğin azaltılmasından çok artırılmasına zemin hazırlamıştır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde hükümet harcamalarının azaltılması refah, eğitim ve sağlık bütçelerinde kesintilere neden olmuş, ilgili ülkelerde dezavantajlı gruplar üzerinde çok daha kalıcı sorunlara yol açmıştır. Emek piyasası esnekliği yüzünden ücretler aşağı çekilmiş, çalışma koşulları gittikçe kötüleşmiştir. Ekonomileri gelişmiş ülkelerle rekabet edemez hale gelen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işsizlik artmıştır. Dış yatırımlar; okul, hastane, yol inşa etmek yerine gelişmekte olan ülkelere veya dünya piyasasına tüketim malları üretmek için harcanmıştır. Daha çok, yatırımlarını ve ticari olanaklarını artırmak isteyen ABD lehine işleyen bir mekanizma halini almıştır (Stiglitz, 2004, 2007). Yapısal uyum projeleriyle açık ekonomi, kalkınmanın sonucu değil önkoşulu olarak kabul edilmiştir. Böylece, Almanya, Japonya, Çin gibi ülkelerin endüstri sektörlerini rekabet edecek kadar güçleninceye dek dış ithalata karşı korumaları neticesinde elde ettikleri ekonomik faydaların diğer ülkeler tarafından uygulanmasının önü kesilmiştir (Arın, 2013).

Kısacası yeni ekonomik düzen, mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali sermayenin ulusal engellerden kurtulması ve üretken sermayenin dünyanın şu ya da bu yöresinde en kârlı alanların devlet tekelinden arındırılarak kendisine açılması üzerine yükselmiştir. Az gelişmiş ülkelerde bu hedeflere, IMF'nin "istikrar programları" ve Dünya Bankası'nın

---

³⁰ 1980'li yıllarda yeni bölgesellik kapsamında Avrupa bütünleşmesinin giderek artması dünya ticaretinin küresel bütünleşmesine ket vurmuştur. Bu kapsamda ABD, Batı Avrupa ülkelerine baskı yaparak küresel ticareti düzenlemek için ticari görüşmelerin Uruguay oturumu 1986 yılında başlatılmıştır. İlgili görüşmeler 1993 yılında sonuca ulaşmış, 1 Ocak 1995 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Uruguay oturumlarında mamul mallara uygulanan tarifeler indirilmiş, birçok alanda ticaret engelleri kısıtlanmıştır. Ayrıca ticari mallar üzerindeki resmi engeller düşük seviyelere çekilmiş, ithalat kotaları ve sübvansiyonlar ise azaltılmış veya tamamen ortadan kaldırılmıştır. Diğer taraftan, anlaşmanın yirmi dokuz ayrı anlaşması aynı zamanda ticaret engellerini de azalttı ve ilk kez ticaret kurallarını tarım, tekstil, hizmetler, fikri mülkiyet hakları ve yabancı yatırımları içeren bir dizi alana genişletti. Her ne kadar anlaşmanın dünya refahını yüksek oranda arttırdığı iddia edilse de John Jackson'ın da ifade ettiği gibi şeytan ayrıntıda gizliydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gilpin (2001, s. 221-222).

koşullu “yapısal uyarılma kredileri” aracılığıyla ulaşılmıştır. Bu program ve krediler ile açılan dönem, az gelişmiş ülkelerde “dünya ile bütünleşme”, “ulus ötesi kalkınma”, “modern dünyanın değerlerine bağlanma” ve elbette “demokratikleşme” süreci olarak “küreselleşme dönemi” adıyla yüceltilmiştir.

Bu sistemde devlet yapısı, liberal düstur uyarınca dönüştürülen ve az gelişmiş ülkelerde artan metalaşma süreçleri, kamusal kaynakların küresel sermayenin içine girmesine neden olmuş; ekonomide devlet tekelinin çökmesiyle bağımsızlık ilkesi darbe almıştır. Az gelişmiş ülkelerin sermaye ihtiyacı sorunu aynı zamanda gelişmiş ülkelerin bu ülkelerde çok kolay kendi tasarruflarını yönetmesine sebep olmuştur. Özelleştirme politikaları gibi bu politikalarla aslında az gelişmişlik yeniden üretilmiştir (Güler, 2016, s. 93-94). Haydut devlet kavramı tam da bu noktada yeni bir işlevle gündeme gelmiştir.

İktisadi benzeşim ve yakınsaklığın (*convergence*)³¹piyasa eliyle gerçekleştirilmesi sürecinin yeteri kadar gerçekleştirilememesi, ABD tarafından 1990’lı yıllarda zorla uyum stratejilerinin (*forced harmonization*) başlatılmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, ister gelişmiş bir ekonomi isterse de az gelişmiş bir ülke olsun, ABD ticari ortaklarını piyasa ilişkilerini destekleyecek kurumsal değişikliklere zorlayacak, ilgili devletlerin kabul etmediği durumda ise başta korumacılık olmak üzere bir seri yaptırımlar gündeme getirecektir. Japonya’ya yapılan Yapısal Engeller Girişimi (*Structural Impediments Initiative*) bu müeyyidelere verilebilecek en güzel örnektir. ABD bu girişim ile Japon ekonomisinin küresel kapitalist ekonomiye eklenendirilmesi için büyük çabalar harcamıştır (Gilpin, 2001, s. 184; Arrighi, 2010, s. 118-119). Görüldüğü üzere, ABD tarafından yapılan politikalar her zaman az gelişmiş ülkelere karşı yapılmamakta yeri geldiği zaman gelişmiş kapitalist toplumlar da ilgili politikalardan etkilenmektedir.

---

³¹ Ulusal ekonomiler arasındaki farklılığın yok edilmesi amacıyla, küresel ekonominin ulusal ekonomilerin kurucu özelliklerinin birbirleriyle benzerliğinin sağlanması için adımlar atması gerektiği ifade edilmiştir. Böylece, küresel ekonomik rekabetin yoğunlaşması, ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımların artırılması ve ulus toplumların iç içe geçmesi toplumları benzer yerel kurumları ve ekonomik uygulamaları benimsemelerini zorunlu kılmaktadır. Neo-liberal görüşteki yazarlar bu yakınsaklaşma politikalarının Doğu Asya’da başarılı olduğunu iddia ederken gelişmemiş ülkeler ile gelişmiş ülkelerdeki uçurumun giderek arttığını görmezden gelmişlerdir. Çünkü birçok fakir ülke bu politikaları yakalayabilecek politik, sosyal ve ekonomik kurumlardan mahrumdur. İnsan sermayesi olarak da gelişmiş ülkelere geride olan az gelişmiş ülkeler. Gilpin (2001, s. 183-185).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist birikim, ulus-devlet imparatorlukları ekseninden çıkarak Batı Bloku içerisinde yapılan ortak düzenlemelere dayanan ve liberal korporatist olarak adlandırılabilen yeni bir aşamaya gelmiştir. Amerikan hegemonyasına denk gelen bu süreçte, sermayenin uluslararasılaşmasına paralel olarak kendi ulusal sermayeleri için diğer ulus devletlere ve sermaye gruplarına karşı siyasi ve iktisadi müdahalelerde bulunan devlet politikalarını üreten düzeneğin dolayısıyla bu politikaları imkân dâhiline sokan devlet biçiminin yerini, yabancı yatırımların kendi ülkesi içerisinde hem faaliyet hem de temsil imkânı bulması için gerekli anayasal dönüşümleri yapan bir başka devlet biçimine terk ettiğini söyleyebiliriz (Özdemir, 2011, s. 165).

Ulus devlet imparatorluklarının sona ermesine binaen yeni bir uluslararası ilişkiler sistemi ve uluslararası hukuk sistemi geliştirilmiştir. Bu sistem eski sisteme göre oldukça farklıdır. 1870-1945 arası savaş merkezli olan uluslararası hukuk sistemi 1945 ile 1990 yılları arasında bir önceki döneme göre daha barışçıl olmuştur. Bu barış sürecinin arkasında 1990'lı yıllara kadar süren Soğuk Savaş ve sermayenin uluslararasılaşma sürecinin etkisi yatmaktadır. Bu barışçı dönüşümün sonucu olarak savaş açma hakkının kullanımı Birleşmiş Milletler Şartı'nın 8. bölümü gereğince Güvenlik Konseyi'ne bırakılmıştır. Böylece klasik emperyalist dönem bitmiş yeni emperyalist dönem başlamıştır. Tüm bunlara ek olarak bu dönemde uluslararası örgütler gibi devletlerden gayri hak süjelerinin önemi giderek artmıştır. Söz konusu dönüşüm zamanında Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya'yı imkân dâhiline sokacak küresel bir güç olarak ortaya çıkması, Üçüncü Dünya'nın da gündeme gelmesine ön ayak olmuştur. Bu kapsamda küresel güç eşitsizliklerinin de ifade edilmiş tarzı dönüşüme uğramış, bu ikinci bloğun etkisiyle birçok hak kategorisi uluslararası hukuk metinleri içerisinde yerini almıştır (Özdemir, 2017). İktisadi ve sosyal haklar, kendi kaderini tayin hakkı ve bütün halklar için kalkınma hakkının savunulduğu 1970 öncesi dönemde ulusal kalkınma uluslararası hukukun ana konusu haline getirilmeye çalışılmıştır. “Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen”³²

³² 1 Mart 1974 yılında BM Genel Kurul toplantısında kabul edilen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (*New International Economic Order*), dünya devletlerinin karşılaşmış olduğu sorunlardan hammadde ve ekonomik kalkınma konusuna büyük önem veren bir eylem planıdır. Azgelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farkın giderek açılması, devletlerin tekrar 1929 Büyük Buhranın yaşanmasına neden olacağı konusunda endişelere kapılmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda, gelişmekte olan ülkelerin de serbest piyasa ekonomisine geçmesi gerektiği ve gelişmiş ülkelerle aynı şartlara tabi tutulması gerektiği ifade edilmiş bu süreçte önderliğin ise ABD tarafından yürütülmesi gerektiği kabul edilmiştir. Ticaret hadlerinin

ekseninde gelişen G-77³³ olarak adlandırılan koalisyon, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda çıkarmış olduğu kararla kendi doğal hakları üzerinde egemenlik ve denetim kurmaya çalışmıştır.

Ancak, İkinci bloğun yıkılmasıyla Sovyetler Birliği ortadan kalmış, birden çok ulus devletin Amerikan İmparatorluğu ile kurmuş olduğu karmaşık ilişkiler gündemi daha çok belirgin hale gelmiştir. Bu durum yalnızca merkez kapitalist ülkelerini değil, Üçüncü Dünya ülkelerini de derinden etkilemiştir. Geç kapitalistleşen ülkelerde burjuvazinin belli kesimleri uluslararasılaştıkları takdirde giderek uluslararası birikim koşulları ile entegre olmaya başlamış ve artık uluslararası sermaye kesimlerinin çıkarlarını savunur hale gelmiştir (Chimni, 1993). Uluslararası hukukun öznesi olarak devletin rolü de karmaşıklaşmıştır. Çünkü uluslararasılaşmanın krizlerini çözmek adına uluslararası hukuka başvurma ihtimali giderek artmıştır. Bu yenilikler ekseninde oluşan yeni uluslararası hukuk, meşru tabanını biçimsel demokrasilerin dışarıdan dayatılmasıyla oluşturmuştur. Bu dışarıdan dayatma sürecini uygularken de çoğu kez insan hakları, haydut devlet, önleyici meşru müdafaa, başarısız devlet gibi kavramlara başvurulmuş devletlerin iç işlerine müdahale edilmiştir (Özdemir, 2011).

Sonuç olarak, az gelişmiş ülkelerin Batı kapitalizminden kaynaklanan taleplere direnme kapasitelerindeki azalış bugünün dünyasını anlamak adına oldukça önemlidir (Özdemir, 2014; Arın, 2013). Yeni haliyle emperyalizm hegemon devlet başta olmak üzere bir seri devlet içerisinde aynı anda temsil edilen küresel sermayenin yeniden üretimi için gerekli tüm hukuki, siyasi, ideolojik ve iktisadi düzenlemelerin etkisine verilecek bir addır (Özdemir, 2011, s. 171; 2014). Bu tanımla bizlere gösteriyor ki haydut devlet, önleyici-öngörücü meşru müdafaa, koruma sorumluluğu, insani müdahale gibi kavramlar bu dönüşümün peşi sıra ortaya atılan bir dizi düzenlemenin sebep olduğu olgulardır. Bu kapsamda, ABD, Latin Amerika'da kendi ekonomik çıkarının bulunmadığı bölgelerdeki

---

değiştirilmesi, yapılan düzenlemelerin güçlendirilmesi ve yabancı şirketlerin millileştirilmesi gibi yollarla gelişmekte olan ülkelerin daha iyi korunmasını sağlama amacıyla dünya ekonomisinde reform yapılması önerilmiştir.

³³ 1964 yılında gelişmekte olan ülkelerin ekonomik açıdan çıkarlarının korunması için oluşturulan bir platform olan G-77, Cenevre'de Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) sonucu yayınlanan 77 ülke ortak deklarasyonu ile kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Toye (2014).

devletlerin liberalizm karşıtı politikalarına müdahale etmezken, Afganistan, Irak gibi hayati çıkarlarının olduğu bölgelere müdahalede bulunmakta gecikmemiştir. Bunun arkasında yatan nedenler ise kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesidir.

2.3. 1990 SONRASI DEVLET BİÇİMİNDE DÖNÜŞÜM

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist üretim ilişkilerinde yaşanan gelişmeler devletlerin dönüşümlerini gündeme getirmiştir. Amerikan hegemonyasının 1990 sonrası dönemde etki alanını arttırmasıyla, kapitalist üretim ilişkilerinin küresel ölçekte sürdürebilmesi için ulus devletlerin kurumsal yapılarında değişikliklere gidilmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde küresel ve bölgesel uluslararası örgütlerin vasıtasıyla devletlerin, kapitalist üretim ilişkilerini sürdürebilmek için dönüştüğünü görmekteyiz. Bu alt başlıkta, sermayenin uluslararasılaşması sürecinde etkin yapılar sorgulanarak neo-liberal devlet dönüşümlerini gerçekleştirmek için yapılan kurumsal değişikliklerin devlet mekanizmasında yol açtığı etkiler tartışılacaktır.

1945-1980 arasında Üçüncü Dünya ülkelerine uluslararası kuruluşlarca önerilen kalkınma planları söz konusu ülkelerde idarenin reform sürecini³⁴ de hızlandırmıştır. İdari reform yoluyla güçlü bir bürokrasi yaratılması konusu oldukça önemli olmuştur. Kalkınmanın hedefler doğrultusunda uygulanmasının en etkili yolu ise idari kapasitenin arttırılması ve bürokrasinin modernleşmesi yoluyla mümkün görülmüştür. Çünkü az gelişmiş ülkelerde özel sektörün zayıf olması, bu politikaların devlet mekanizması vasıtasıyla gerçekleştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda, gelişmiş ülkelere gelen dış yardımlar devlet eliyle düzenlenmiştir. Bu yardımların yönetilmesi için de bu ülkelerde Batı tipi rasyonel bürokratik yapıların kurulması gerektiği gündeme gelmiştir. Böylece sermaye ihracının gerçekleşmesi için teknik altyapı ne kadar önemliyse siyasal mekanizma da o kadar önemli olmuştur (Güler, 2016, s. 37-39).

³⁴ 1945 ile 1980 arası dönemde uluslararası örgütler yoluyla Üçüncü Dünya ülkelerine önerilen kalkınma stratejileri merkezi planlama kavramına odaklanmıştır. Kalkınma ve yeniden yapılandırma sürecinde ulus-devletlere doğrudan müdahale hakkı verilmiştir. Bu sistemde devletin etkinliği planlama, doğrudan denetim ve bu işleri yürütecek bürokrasiyi geliştirmek olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güler (2016, s. 54-58).

Kalkınma yönetimi disiplini, gelişmiş ülkelerin artan uluslararası ve ikili teknik ve askeri yardımlarının meşruluğunu sağlamak için oluşturulmuş bir yapıdır. Özellikle ABD'nin dış politika gerekleri çerçevesinde bilhassa Soğuk Savaş döneminde uyguladığı politikalarda bu görülebilir. Ancak, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeni yeni esaslara doğru değişmeye başlayınca kalkınma yönetimi yaklaşımı terk edilmiştir (Güler, 2016, s. 47-48). Kalkınma stratejilerine gelen eleştirilere baktığımızda Batı icatı olan bu kavrama Sovyet bloğundan büyük eleştiriler geldiğini görmekteyiz. Azgelişmişliğin asıl olarak dış faktörlerden diğer bir deyişle, emperyalizmden kaynaklandığını ve çözümün içsel dinamiklerle çözüleceği görüşünde olan Sovyet ideolojisi azgelişmiş ülkelerin kapitalist blokta yer aldığı sürece sorunlarını çözemeyeceğini iddia etmiştir (Arın, 2013).

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yılların ortasına kadar, idari reform anlayışı kapsamında; “modernleşme”, “ulusal kalkınma”, “öncü devlet”, “lokomotif bürokrasi” kavramları yardımıyla iktisadi-toplumsal-kültürel yaşamı destekleyen devlet, modernleşmenin güvencesi olarak görülmüştür. Azgelişmiş ülkelerde ise planlı devlet aracılığıyla kendi kaynaklarını sanayileşmek için kullanmak ve bunu yaparken de bürokrasiden destek almak oldukça önemli bir husus olmuştur. Buna karşın 1980'li yıllarda devletin aşırı ve gereksiz büyüdüğü iddia edilerek yukarıda ifade edilen kavramlar “hantal”, “kaynakları yutan”, “beceriksiz” devlet kavramları ile yer değiştirmiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde “demokratikleşme”, “ulus ötesi kalkınma”, “artçı devlet”, “sanal bürokrasi” kavramları ortaya çıkmıştır. Azgelişmişlikten kurtulmak demokratikleşme ve ulus ötesi kalkınmayı sağlamak için devletin toplumsal-kültürel-iktisadi hayattan ayrılması gerektiği sıkça ifade edilmiştir (Güler, 2016, s. 29-30).

Her ne kadar 1955 Bandung Konferansıyla Üçüncü Dünya olarak adlandırılan ülkeler siyasi bağımsızlıklarını kazanma sürecinde, ekonomik olarak da kalkınmaya ihtiyaç duyduklarını ifade etseler de genelde yapısal dönüşümlerin devlet yardımıyla gerçekleştirildiği bu ülkelerde emek gücünün büyük bir kısmı tarım sektöründe çalışmaktadır. Kalkınma projeleriyle emek gücünün endüstriyel alanlara kaydırılması desteklenmiştir. Ancak gelişmiş metropol ülkelerde işgücünün giderek artan oranda ileri teknolojiyi ve bilgiyi kullanması, azgelişmiş ülkelerdeki emek gücünün yarı nitelikli veya niteliksiz kalmasına neden olmuştur. Ayrıca 1960'larla birlikte ithal ikameci politikalarla biçimsel egemenliklerini kurmaya çalışan azgelişmiş ülkeler Sovyetler Birliği'nin

yıkılmasının ardından dışarının menfaatini içeriye aktarmaya başlayan yapılar haline dönüşmüştür. Kolektif emperyalist bloğun taleplerini uygulamaya çalışan az gelişmiş devletler, 1990 sonrası dönemde uluslararası düzenlemelerde etkin rol oynayamamışlardır (Özdemir, 2011; Angie, 2004; Amin, 2006).

Bir önceki başlıkta belirtilen neo-liberal politika setlerinin yayılışı, devlet biçimindeki dönüşüm ile hayata geçirilmiştir. 1945 sonrasında Amerikan tüketim normlarının uluslararasılaşması olarak tanımlanabilecek ilk uluslararasılaşma dalgası, esas olarak 1980'lerle başlayarak dünyaya yayılan "belirli bir devlet biçiminin uluslararasılaşması" ile hız kazanmıştır. Devletin uluslararasılaşması (*internationalization of the state*) ile neo-liberal politika setlerini uygulayacak devlet, merkez kapitalist ülkelerde dönemin hükümetlerince (ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher hükümetleri) veya yapısal uyum antlaşmaları yoluyla (Japonya ve Almanya)³⁵ yerleştirilmiştir (Özdemir, 2011).

Devlet dönüşümlerinin meydana gelmesinin arkasında yatan nedenlerin anlaşılması için öncelikle sermayenin uluslararasılaşma sürecinin sorgulanması gerekmektedir. Bu kapsamda da uluslararasılaşma sürecinin iki önemli nesnesinin olduğunu belirtmek de fayda vardır. Sermaye ilişkisi ile devlet uluslararasılaşma sürecinin iki temel nesnesini oluşturmaktadır (Özdemir, 2011, s. 296). Uluslararasılaşma sürecinin anlaşılması için öncelikle devlet denen kavramın tanımlanmasıyla işe başlamak daha uygun olacaktır.³⁶ Özdemir, devleti tanımlamak için öncelikle devletin ne olmadığını sorgulanması gerektiğini ifade etmiş ve devletin öncelikle, kendi verili menfaatini koruyan zaman ve

³⁵ Reagan hükümeti, ABD'nin mali sermayesini güçlendirmek amacıyla 1985 yılında Plaza Antlaşmasıyla, doları devalüe etmeye karar vermiştir. Diğer ülkelerin haksız ticaret uygulamalarının reddiyle, ABD pazarı birçok Doğu Asyalı yabancı şirketlere kapatılmıştır. Korumacı önlemlerle hareket eden Reagan hükümetinin uygulamış olduğu politikalarla doların mark ve yen karşısında değer kaybetmesiyle ABD, ihracatında büyük artışlar olmuştur. Öte yandan Almanya ve Japonya sanayileri ise büyük bir krize girmiştir. Ancak 1995 yılında dolar karşısında en yüksek değerine ulaşan yen'in (1 yen=79 dolar) uluslararası finansal sistem üzerindeki etkisini göze alarak Clinton hükümeti Meksika'daki çöküşün Japonya'da vuku bulmaması için yen'in çıkış doların ise düşüş trendini tersine çevirmeye çalışmıştır. Ters Plaza Antlaşması olarak bilinen bu antlaşma ile Japonya'daki faiz oranlarının ABD'deki faiz oranlarına oranla daha aşağı indirilmesine ve Japonların ABD hazine bonoları gibi dolar cinsinden enstrümanları satın almalarını arttırmak suretiyle Japon ekonomisi kurtarılmaya çalışılmıştır. Böylece 1980'lerin ilk yarısında krize giren ABD imalat sanayisini kurtarmak adına Almanya ve Japonya Plaza Antlaşmasını nasıl kabul ettiyse, 1990'lı yılların ortasında da ABD, Japon ve Alman ekonomisini krize sürüklememek için Ters Plaza Antlaşmasını yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arrighi (2010, s. 118-120).

³⁶ Ayrıca bkz. Jessop (2002); Poulantzas (2000).

mekandan bağımsız bir organizma olmadığını belirtmiştir. İkinci olarak devlet; burjuva devlet ideolojisinin iddia ettiği gibi sivil toplum-politik toplum karşılığında sıkışmış olan bir yapı değildir. Üçüncü olarak devlet sınıflardan ve bu sınıflar arasında mevcut gerilimlerden azade bir varlık biçimi değildir. Dördüncü olarak devlet, çok kaynaklı ve çok eksenli kuvvetlerin tesadüfi bir bileşkesi de değildir. Bu bağlamda, sermayenin yeniden üretimini gerçekleştirecek koşullara odaklanmamış ve bu koşulları kendi bünyesinde kurmaya çalışmaktan aciz bir devlet tasavvur edilemez. Beşinci olarak devlet, zamandan ve mekândan bağımsız değildir. Kapitalist üretim ilişkilerinin giderek artan oranda baskın hale geldiği bir dönemde devlet, kapitalist sistem tarafından şekillendirilir. Son olarak ise devlet, kapitalizmin ihtiyaçlarına göre kendi enerjisini kendi başına üreterek işleyen düzenleyici bir makine değildir. Devlet, sistemin ilerleyişi için, yalnızca iktisat ekseninde işleyen politikalara değil, gerektiğinde şiddet içeren ideolojik, hukuki ve siyasi müdahalelere de ihtiyaç duyacaktır (Özdemir, 2011, s. 269-287; 2014, s. 47-61).

Sonuç olarak, devlet kendisi içerisinde temsil bulan çeşitli sınıfların güçlerinin kesiştiği noktada iktidarını kullanabilen yapılaşmış bir ilişkiler setidir diyebiliriz (Poulantzas, 2000, s. 13). Ancak unutulmaması gerekir ki, devlet yalnızca düzenleyen değil kendisi de düzenlenmeye muhtaç bir yapılar bütünlüğünü bir araya getiren sistemdir. Diğer bir deyişle, bazı talepler direk sisteme girerken, bazı talepler hiç içeri alınmaz veya bazıları içeri girmek için dönüşmek durumunda kalır (Özdemir, 2014; Özdemir, 2011).

Devlet iktidarı devletin bütünü tarafından kullanılmaz. Yapısal biçimler içerisine giren talepler bu biçimleri oluşturan örgütler içerisinde mevcut sınıfsal temsil oranları ile bağlantılı olarak değişip devlet iktidarına tahvil olurlar. Sisteme giren talepler yapısal bir belirlenime tabidirler. Bu nedenle devletin biçimi, kendisini oluşturan sınıflı toplumsal yapı üzerinde etki doğurur. Devlet denildiğinde biçim belirlenimli bir ilişkiler seti ile karşı karşıya bulunmakta olduğumuzu devleti oluşturan aygıtların tümünün aynı düzeyde iktidar üretmediğini saptayabiliriz (Özdemir, 2014, s. 59).

Sermayenin uluslararasılaşması sürecinde, ulusal mekânın önemsizleştiğine veya anlamsızlaştığına dair düşünceler ortaya çıkmıştır. Ancak ulus devlet hala sermayenin uluslararasılaşması sürecinde en temel aktördür. Çünkü sermayenin toplam sosyal döngüsünün tamamlanması için gerekli olan realizasyon süreci devlet tarafından yapılan yasalarla garantiye alınmaktadır (Barrow, 2005). Bununla birlikte sermayenin

realizasyonu ve yeniden üretimi süreçlerinde devlet, yalnızca sürecin biçimlendirdiği bir konumda değil aynı zamanda süreci biçimlendiren bir işleve de sahiptir. Ancak devletin birikim sürecine ilişkin konumunun sabit olmaması ve tarihsel olarak devletin konumunda farklılaşmaların meydana gelmesi dikkat edilmesi gereken husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Birikim ilişkilerinin ülkesel ve mekânsal olduğunu da unutmamak gerekmektedir (Bonefeld ve Holloway, 2007). Sonuç olarak devlet biçiminde dönüşme olmaksızın sermayenin uluslararasılaşması süreci yürümez. Bu nedenle küreselleşmeden menfaati olanlar için devlet biçiminin reformlar başlığı altında sürekli olarak dönüştürülmesi gerekmektedir. Haydut devlet kavramı da ilgili reformlara direnen devletlere müeyyide uygulanması için üretilmiş olan bir kavramdır.

Bu noktada sermayenin üç şekilde genişlediğini ifade etmemiz gerekmektedir. Sermaye birinci olarak gelecekte üretilecek olan artı değere yönelerek genişlemektedir. Bu demektir ki sermaye kriz evrelerinde devlet iktidarını da kullanarak genişleme sürecine girmektedir. Bu süreç de P-M-P'-M' süreciyle artı değer kavramıyla açıklanmıştır. Bu süreç merkez kapitalist ülkelerde başlamakta ve artı değer bu ülkelerde veya sömürülen ülkelerde realize edilmektedir. İkinci olarak sermayenin geçmişte üretilen artı değere yönelmesi durumu söz konusudur. Bunlar özelleştirme hareketleri olarak 1990 sonrası dönemde tüm dünyada giderek etkisini artıran eylemlerdir. Son olarak ise sermayenin, daha önce metalaşmamış olan varlıklara yönelmesidir. Bunlar ise tatlı su kaynakları petrol kaynakları gibi bir ülkenin devlet mülkiyetinde olan varlıkları ile yakından ilişkilidir. Üçüncü unsurun az gelişmiş ülkelerde uygulanabilmesi için mutlaka devlet dönüşümüne ihtiyaç vardır. Çünkü bu dönüşümleri gerçekleştirmekte direnen ülkelere gelişmiş ülkeler tarafından belli başlı kavramlar üretilerek (haydut devlet, kanunsuz devlet, rantiyeye devlet gibi) müdahale edilmektedir (Özdemir, 2014). Bu kapsamda, tezimiz itibarıyla üçüncü unsurun haydut devlet kavramının türetilmesiyle ilişkili olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren sermayenin uluslararasılaşma sürecine paralel olarak küresel düzlemde geçerli kabul edilen üstün hukuk ilkeleri ortaya çıkmıştır. ABD hegemonyasına denk gelen bu süreçte, devletlerden insan hakları, eşitlik, demokrasi, mülkiyetin kutsallığı gibi kavramlara uyması beklenirken devletlerin esaslı dönüşümleri gerçekleşmiştir. Sermaye faaliyetlerinin sınırlarını artıran bir dizi olay meydana gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve Japonya'ya dayatılan koşullar, 1970'lerde sanayileşen devletlere önerilen politikalar, Uluslararası Para Fonu'nun ekonomik kriz yaşayan ülkelere koşullu yardımları, Avrupa Birliği'nin, Sovyet bloğunun çökmesiyle Doğu Avrupa'daki devletleri Birliğe dâhil etme süreçleri ve daha niceleri bunlara örnek olarak verilebilir (Özdemir, 2011). Ayrıca, 1990 tarihinden itibaren biçimsel demokrasilerin evrensel bir değer kazanma süreci başlamış, bu değerler de uluslararası hukuk normlarıyla dayatılmıştır (Chimni, 2008:58-59). Bu dönüşümlerin tek aktörleri az gelişmiş ülkeler olmayıp, Almanya, Japonya gibi gelişmiş kapitalist toplumlar da ABD'nin zorla uyum stratejilerinden nasibini almıştır³⁷ (Özdemir, 2011; Gilpin, 2001).

2.4. NEO-LİBERAL DEVLET DÖNÜŞÜMLERİ İLE HAYDUT DEVLET İLİŞKİSİ

1945 sonrası dönemde, Amerikan tüketim normlarının uluslararasılaşması süreci, liberal korporatist devlet yapısı³⁸ altında gerçekleşmiştir. Ancak 1980 sonrası dönemde darbeler (ve iç savaşlar), ekonomik yaptırımlar ve karşılıklı antlaşmalar yoluyla gerçekleştirilen belirli bir devlet formunun uluslararasılaşması süreci başlamış, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ise savaşa başvurma olasılığı git gide artmış, savaş yoluyla devlet yapısındaki dönüşümler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Batı kapitalizmine karşı direnme ihtimali ortadan kalkmış, piyasa ekonomisine geçmekten başka çare kalmamıştır (Özdemir, 2011; Chimni, 1993; Anghie, 2004). Bu yeni dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrası Üçüncü Dünya'da hâkim olan ulusal kalkınmacılık politikalarının terk edildiği zamana denk düşmüştür. Bu başlıkta, neo-

---

³⁷ 1980'li yılların ilk yıllarından itibaren bütün dünyayı ve özellikle ABD'yi sarsan iktisadi kriz esnasında ABD Reagon hükümeti, mali genişleme stratejisi uygulayarak krizden çıkmaya çalışmıştır. Mali genişleme stratejisinin dış ticaret ve bütçe açığına neden olmasıyla dışarıdan borç almaya başlayan ABD'nin dış borç hanesi giderek kabarmıştır. Buna karşılık Almanya ve Japonya'nın dış ticaret fazlası vermesi güç dengelerini Japonya ve Almanya lehine ilerlemesine neden olmuştur. Japonya, ABD'ye kredi veren bir ülke haline gelmiş, dünya ekonomisine ihraç edebilecek en büyük sermayenin Japonya'da olduğu gerçeğiyle karşılaşmıştır. Arın (2013, s. 103-115); Arrighi (2010, s. 111). Japonya ve Almanya'ya karşı yapılan zorla uyum stratejilerinin arkasında yatan esas neden ABD hegemonyası karşısında, Japonya ve Almanya'nın ekonomik olarak güçlenmesi yatmaktadır.

³⁸ Korporatizm gelir bölüşümü konusunda toplumsal uzlaşma sağlamayı hedefleyen kurumsal çerçevenin adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arın (2013, s. 247-249).

liberal devlet formunun tüm dünyaya yayılması sürecinde haydut devlet kavramının önemi vurgulanacaktır.

Sovyetler Birliği'nin 1990 yılında çözülmesiyle, alternatifsiz bir yöntem olarak düşünülen neo-liberal devlet politikaları evrensel doğru olarak tüm dünyada kabul edilmiş, böylece liberal devlet politikalarının zaferi ilan edilmiştir. Bu kapsamda yalnızca Batı bloku altındaki devletler bünyesinde değil Sovyetler Birliği'nden ayrılan tüm otonom devletlerin yapısında neo-liberal dönüşümler başlamış ve piyasa ekonomisine geçiş süreci hızlanmıştır. 1990'lı yılların başlarında IMF önderliğinde, Doğu Avrupa ülkelerine “Şok Terapisi” adı altında yapılan piyasa ekonomisine geçiş sürecini hızlandıran uygulamalar bu dönüşümlerin birer parçası olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak kapitalistleşme sürecinin dönüştürücü etkisi ve neo-liberal müdahaleciliğin kaçınılmaz sonu kapsamında, bu politikalar, 1990'lı yıllarda söz konusu devletlerde yüksek enflasyona ve düşük üretime sebep olmuştur. Böylece, liberal devlet-toplum ilişkisinin ülke ekonomisinin kalkınması için oldukça önemli olduğu düşüncesi başarısız olmuş, ilgili ülkelerde yolsuzluk, otoriterleşme, organize suç gibi konuların artış gösterdiği gözlenmiştir (Bedirhanoglu, 2002).

Devletlerin neo-liberal politikalar çerçevesinde yaşamış olduğu başarısızlıklar, ilgili devletlerde sivil toplum yapılarının eksikliğine bağlanmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkelerde, sivil toplum yapılarının oluşmamasının ve gerekli yapıların güçlenmeden dönüşüm sürecinin başlatılmasının, neo-liberal politikaların uygulanabilirliğini azalttığı düşüncesi destek görmüştür (Bedirhanoglu, 2002). Neo-liberal düşünce yapısının, politik alan ile sivil alan arasında keskin bir ayırım yapması ve bu çerçevede, devletin politik alanı temsil eden bir yapı olarak tam anlamıyla bahse konu ülkelerde örgütlenememesi ile devlete karşı özgürlüklerini ve bireyselliklerini sürdüren vatandaşlardan oluşan bir sivil alanın eksikliği, dönüşümlerin başarısızlığı olarak görülmüştür. Ancak, tarihsellikten uzak olarak idealleştirilen bir Batı demokrasisi ve piyasa ekonomisi modeli kurgulanması ve bunun sonucunda, başarısızlıkla biten devlet dönüşümlerinin yalnızca devletlerin iç dinamiklerinden kaynaklı sorunlardan meydana geldiğinin iddia edilmesi, neo-liberal politikaların yanlılığını göstermiştir. Devlet dönüşümlerini gerçekleştirmekte yetersiz olan devletlere, dünya kapitalist sistemine tehlike arz ettikleri düşüncesiyle, başarısız, rantiyeye, haydut, çökmüş devlet gibi sıfatların verilmesi, söz konusu devletlerin tarihsel

süreçlerde yaşamış oldukları dış dinamiklerin inkâr edilmesiyle yakından ilişkilidir. Bu çerçevede, neo-liberal devlet dönüşümlerinin, bahse konu devletlerin haydut olarak anılmasındaki etkisinin gösterilmesi için öncelikle haydut devletlerde var olan devlet yapılarının neo-liberal devlet yapılarından farkının ortaya konulması gerekmektedir.

Haydut devlet olarak adlandırılan devletlerde vatandaşların devlet otoritesinden özgürleştirilmesi hususunda büyük sıkıntılar yaşandığı, liberal topluma geçişte bu hususta devletlerin başarısız olduğu kabul görmüştür. Sivil toplum yapısının güçsüz kaldığı ve biçimsel demokrasinin güncel formunun tatbik edilebilmesi için gerekli kurumların bulunmadığı haydut devletlerde, liberal dönüşümlerin kendi iç dinamikleriyle gerçekleşmeyeceği, bu kapsamda da Batı müdahalesinin elzem olduğu düşüncesi hâkimdir. Çünkü haydut devletler, Batı tarzı kurum yapılarını kendi ülkelerinde kurmaktan aciz devletler olarak görülmüştür. Bu devletlerde insan hakları, demokrasi, serbest ticaret gibi kavramların var olmayışı, tam anlamıyla modern bir devlete kendi imkânlarıyla dönüşmelerinin önündeki engeller olarak görülmüştür. Bu kapsamda, haydut devletlerin modern topluma dönüşmeleri için dışarıdan müdahaleye ihtiyaç duyulduğu düşüncesi iddia edilmiştir (Rajagopal, 2002). 3. Bölümde anlatılacak olan uluslararası hukukun dönüştürülmesi yoluyla birçok kavramın uluslararası hukuka eklemlendirilmesi ve böylece müdahalelerin meşru tabanının elde edilmesi için birtakım stratejiler üretilmiştir. Hegemonik devletin küresel düzeni tatbik edebilmesi için üretilen haydut devlet kavramı, işte bu noktada devlet biçimindeki dönüşüme, ulus devletten gelen muhalefeti kırmaya çalışmak için ortaya atılan bir söylemdir. Amerikan hegemonyasının 11 Eylül saldırılarından sonra başlatmış olduğu terörizme karşı savaş stratejisi bu bakış açısının dayanağını oluşturmuştur. Hitler'in iktidara gelişine neden olan ve aslında Naziler tarafından çıkarılan ancak suçun komünistlere atıldığı Reichstag yangını veya ABD'nin kendi kamuoyunu ikna ederek İkinci Dünya Savaşına girmesine olanak sağlayan Pearl Harbor baskınına benzeyen 11 Eylül saldırıları, hegemon devletin eylemlerini serbestleştirecek gerekli düşmanı sağlamıştır (İmer, 2012, s. 132-133; Işıklı, 2011, s. 89-90). Böylece çöken komünizm tehlikesinin yerine "İslami terör tehlikesi" koyulmuştur (Işıklı, 2011, s. 86).

Diğer taraftan karizmatik liderler tarafından yönetildiği iddia edilen haydut devletlerin iç dinamiklerinde birçok gücün bileşiminin politik alan içerisinde yer almadığı görülmüştür

(O'Reilly, 2007, s. 297). Liberal düşünceye göre rejim değişikliğinin gerçekleşmesi veya demokratik unsurların toplumlara yerleşmesini sağlayan en önemli unsur, politik alan içerisinde gücünü göstererek değişimleri tetikleyecek olan sivil toplum yapısıdır (Fukuyama, 2010). Haydut devletlerde yer alan otoriter liderler bu sivil toplum yapısının oluşmasını engelleyerek devletlerin batılı anlamda demokratik ülkelere dönüşmesini engellemektedir. Devletlerin dönüşüm talebini seslendirecek sivil toplum olgusu oluşmadığından, söz konusu devletlerde değişim için devlet içinde herhangi bir baskı unsuru oluşmamaktadır. Bu noktada uluslararası sistemde hegemon güce büyük bir görev düşmekte olduğu kabul görmüştür.

Liberal düşünceye göre, tüm düşüncelerin özgürce ifade edildiği bir yapının tüm dünyada kurulması gerekmektedir. Ancak liberal düşünce, herkesin düşüncesine saygı göstereceği, özgürlüklerin tümüyle var olacağı bir mekanizma olmak yerine dünyayı ötekileştiren bir teori olarak varlığını sürdürmektedir. Batılı devletler kendinden farklı ülkeleri haydut devlet olarak etiketlerken aslında farklı olana karşı cephe almaktadır. Farklı olan Batı tarafından doğru olarak görüldüğü takdirde saygı görmüştür. Eğer bu farklılıklar bir bakımdan Batı toplumları ile özdeş düşünce yapılarını paylaşıyorsa kabul edilebilir olacaktır. Kısacası, farklı olan eğer ki Batılı anlamda demokrasinin gereklilikleri ile örtüşüyorsa, insan haklarına saygılıysa veya serbest piyasa ekonomi ile ilişkili ise Batı tarafından sempati ile karşılanabilmektedir (Badio, 2006, s. 38). Görüldüğü üzere Batılı ve Hristiyan olmayan hak süjelerinin tanınması süreci belli şartlara bağlanmış, belirli bir devlet formuna sahip ülkeler bu tanınmadan yararlanabilmiştir. Bu kapsamda, farklı olan devletin yalnızca serbest piyasa ekonomisinin koşullarını sağlaması yeterli olacak ülke içinde kadın haklarının zayıf olması göz ardı edilebilecektir. Ancak, çıkarların çatışması durumunda kötü olan kadın haklarının -Afganistan ve Irak müdahalelerinde olduğu gibi- ilgili devletlere müdahale aracı olarak sunulabileceğini de unutmamak gerekecektir.

Bununla birlikte, devletleri etiketleme, onları yalnızca Batı toplumundan farklı göstermek amacıyla değil aynı zaman onları olumsuzlaştırmak için de kullanılmaktadır. Haydut olarak belirtilen devletler Batı'nın aksine demokratik olmayan, otoriter rejimlerle yönetilen, sivil toplumun oluşmadığı, insan haklarına saygının olmadığı, basın özgürlüğünün ihmal edildiği, adil yargılanmanın bulunmadığı uygarlaşmamış toplumlar olarak lanse edilmektedir. Bu toplumların politik anlamda başarısız olmalarından dolayı

uluslararası toplumdan da dışlanmaları gerektiği ifade edilmiştir. Bu devletlerin sürdürmüş oldukları iç politika süreci ile hiçbir zaman Batı toplumlarının sahip olduğu demokratik değerlere ulaşamayacağı iddia edilmektedir. Ancak tüm bu iddialar ortaya atılırken bu devletlerin yalnızca iç dinamiklerinin hesaba katılması, ilgili devletlerin tarihsel boyunca tecrübe ettiği gelişmelerin göz önünde bulundurulmaması doğru bir yaklaşım değildir.

Süper gücün en önemli işlevi, süper kârlarla sağlanan sömürünün koşullarını organize etmek ve bu amaçla dünya kapitalizminin organizatörü ve düzenleyicisi olarak davranmaktır (Arın, 2013, s. 103). 1990 sonrası dönemde hegemon devlet olarak yerini alan ABD'nin gerileyen iktisadi güç olmasında önemli bir neden de askeri süper güç olmak ve iktisadi gücünü bu uğurda harcamaktan geçmektedir. ABD, 1980'li yıllarda gerileyen askeri ve iktisadi gücünü yeniden kazanmak için harekete geçmesi gerektiğini fark etmiştir (Wallerstein, 2015). Özellikle Çin'in yükselişe geçmesi³⁹ ABD'nin mutlak güç olarak ortaya çıkmasını engellemektedir (İmer, 2012, s. 134; Arrighi, 2010). Bu kapsamda ABD, kapitalist üretim ilişkilerini kendi lehine döndürmeye çalışmıştır (Arın, 2013, s. 115). Bunu gerçekleştirirken askeri gücü ile iktisadi gücü arasında önemli bir bağlantının olduğunu görmüş, birinin etkinliğini arttırabilmek için diğerine ihtiyaç duymuştur. Tekrardan dünyanın koruyuculuğu rolünü üstlenerek askeri açıdan hala güçlü olduğunu göstermek isteyen ABD, “yeni dünya düzeni”, “terörizme karşı savaş” gibi söylemler türetmiştir. Güvenlik üzerinden kurduğu ilişkilerle iktisadi gücünü de perçinlemek isteyen ABD, Sovyetler Birliği ile son bulan komünizm tehlikesi yerine yeni tehdit arayışına girmiştir. Böylece müdahalelerini meşru bir tabana oturturken savunma harcamalarındaki nedeni bu tehditlere bağlanmıştır. Bu politika çerçevesinde yeri geldiğinde terörist devlet olarak tanımladığı ülkelere silah satmış yeri geldiğinde ise aynı ülkelere haydut devlet kavramı üzerinden müdahale etmiştir (Chomsky, 2018; Chossudovsky, 2010).

³⁹ Çin Halk Cumhuriyeti, özellikle 2000'li yıllardan sonra ekonomisinde gerçekleştirdiği yüksek büyüme oranlarıyla dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna ulaşmıştır. İmer (2012, s. 134-135). Çin'in hızlı büyüyen ekonomisiyle ABD'nin yerini alacağı düşüncesi son zamanlarda oldukça yaygındır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arrighi (2010, s. 256-312).

ABD liderlik rolünü kazanmaya çalışırken dünya hegemonyasının evrensel normlarının ifadesini bulduğu en önemli mekanizmalardan biri olan uluslararası örgütleri etkili bir şekilde kullanmıştır (Cox, 1993). Kendileri de bu düzenin ürünü olan uluslararası kuruluşlar, hegemonik dünya düzeninin kurallarını kapsamakta, aynı zamanda dünya düzeninin kurallarını meşrulaştırma işlevini görmektedirler. Bu kapsamda, uluslararası örgütler, çevre ülkelerinin elitlerini sistem içine çekerek anti-hegemonik görüşleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar (Arın, 2013, s. 169). Böylece uluslararası örgütler, hegemonun iktisadi ve sosyal gücünün gelişmesine büyük katkı sağlamaktadırlar. Örneğin IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla sermayenin ulus aşırı faaliyetleri önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmış, bu engeller kaldırılırken de formel oy ağırlığı⁴⁰ yüksek olan hegemon güçlerin talepleri etkin olmuştur (Gill ve Law, 1993, s. 102-105).

Neo-liberal politikalarla beraber görünmeyen el efsanesinin yerini küresel ölçekte tekelleşmiş bulunan sermayenin görünen eli almıştır. Ekonomileri denetimi altına alan bu el, ülkelerin siyasetini büyük ölçüde belirleme gücüne de erişmiştir. İstemediği iktidarları devirmekte ve istediklerini iktidar yapmakta geniş olanaklara kavuşmuştur (Işıklı, 2011, s. 53). Bu iktidarları devirmek için ise terörizme karşı savaş, önleyici meşru müdafaa, haydut devlet gibi nosyonlar kullanılmış, sermayenin uluslararasılaşması sürecindeki engeller yıkılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, terörizm sadece borç yönelimli serbest piyasa ilişkilerinin korunması için gerekli olan ideal meşruiyeti değil, aynı zamanda uygun düşmanı da sağlamıştır. Bir sonraki bölümde alt başlık olarak incelenecek olan terörizme savaş çerçevesinde ilerleyen 11 Eylül sonrası ABD hegemonyası, ekonomik olarak kaybettiği gücünü bu strateji üzerinden yeniden inşa etmeye çalışmıştır.

Sonuç olarak, ABD'nin iki büyük dünya savaşı sonunda ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla hegemonik bir güç haline gelmesi, oldukça zor olan devlet müdahalelerinin uluslararası bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla

---

⁴⁰ Ülkeler tarafından IMF'e ödenen üyelik payı oranları, örgütün politikalarında fazla ödeyen ülkenin karar alma süreçlerinde daha etkin olmasına neden olmaktadır. Örneğin ABD, yüzde 17,46 kota yüzdesi ile yüzde 17,14 oy yüzdesine sahipken Suudi Arabistan yüzde 3,28 kota yüzdesi ile yüzde 3,23 oy yüzdesine sahip bulunmaktadır. Diğer uluslararası kuruluşlarda her ulus devletin eşit bir oya sahip olduğu düşünüldüğünde IMF bünyesinde büyük güçlerin örgüt içinde hâkimiyetini doğrudan kurduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Arın (2013, s. 170).

savaşa başvurma olasılığının uluslararası sistemde daha çok gündeme gelmesi, devlet dönüşümlerinin sağlanamadığı ülkelere müdahale edilmesi fikrine zemin hazırlamıştır. Bir sonraki bölümde, devlet dönüşümü kapsamında haydut devletlere yapılacak olan müdahalelerin uluslararası hukukla meşrulaştırılması sürecinden detaylı olarak bahsedilecektir.

2.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRME

Vietnam Savaşının finansmanı, artan dolar rezervi, 1970'lerde belirginleşen iktisadi kriz, mali ve parasal genişleme politikaları ile aşılmaya çalışılmış, bu politikalar kârların düşmesi ve işsizliğin yanına enflasyonun eklenmesiyle sonuçlanmıştır. 1979 Avrupa Para Sisteminin kurulması ve doların dünyada üstlendiği rolün Avrupa'da mark tarafından üstlenilmesi hatta markın dolardan sonra en önemli rezerv para haline gelmesi ekonomik gücün seyrinin ABD aleyhine değişeceğinin sinyallerini vermiştir. (Arın, 2013, s. 105-106). Bretton Woods sisteminin çökmesiyle beraber dünyada liberalizasyon ve deregülasyon süreci başlamış, genel olarak kâr hadleri düşen sermaye, dünyanın her yerinde kârlı alanlar aramaya ve alan açmaya çabalamıştır.

1974 Petrol Krizi ile kapitalist dünyanın sınırlarında değil tersine kapitalist yeniden üretimin tam kalbinde ortaya çıkan 1982 Bankerler Krizi, belli başlı yapısal değişimlerin gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur (Bonefeld ve Holloway, 2007, s. 20). Bu değişimler; ABD'nin karşısında Japonya ve Avrupa Topluluğu'nun (bugünkü adıyla Avrupa Birliği) yükselmesi, Üçüncü Dünya'nın giderek gelişmiş kapitalist ülkeler karşısında gerilemesi ve kendi içinde de farklılıkların artması, sermayenin uluslararasılaşmasının hızının artması, Doğu blokunun çökmesidir (Arın, 2013, s. 99).

Ulus aşırı şirketlerin güçlenmesi, neo-sömürgeciliğin tüm hızıyla yayılması ve Vietnam, Panama, Somali, Afganistan ve Irak gibi yerlere kapsamlı veya küçük ölçekli yapılan askeri müdahaleler yoluyla ekonomik avantajlar sağlama ve yaşamsal kaynakların kontrolünün güvence altına alınması Amerikan yayılmacılığını motive etmiştir ve böylece 1970'lerle beraber kaybedilen gücün tekrardan kazanılmasını amaçlanmıştır (Chomsky,2010). Bu amaca yönelik olarak ise ABD sözde demokrasi inşası altında yapmış olduğu müdahalelerle esas kendisi demokrasiye zarar vermiştir. Yapmış olduğu

askeri müdahaleler genellikle ilgili devletlerde otoriter yapıların daha da güçlenmesine neden olmuş, otoriter rejimlerin dünya genelinde yükselişe geçmesini hızlandırmıştır. Bu kapsamda neo-liberalizmin önde gelen savunucularının, siyasal özgürlüklerin veya demokrasinin ekonomik büyüme için bir ayak bağı olduğunu, buna karşılık diktatörlerin ekonomide büyük patlamaları hayata geçirebildiği görüşünü saklayamamışlardır (Arın, 2011, s. 79). Böylece otoriter rejimlerin yükselişinin kapitalist sistemin bir sonucu olup olmadığı sorusu akıllarda kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra 1970'li yıllara kadar gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan refah politikaları ile azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanan ithal ikameci politikalar, 1980'li yıllarda sermaye birikim sürecinin önündeki engeller olarak belirmiştir. Neo-liberal politikalar vasıtasıyla, kapitalist sermaye birikimi önündeki tüm engellerin kaldırılması ve sermayenin değersizleştirilmesinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Ancak 1970 sonrası bunalımının asıl nedeninin, sosyal ve ekonomik refahın bir avuç ayrıcalıklı ülke ile sınırlı kalması ve yeryüzündeki zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurumun büyümesi olduğu hususu göz ardı edilmiştir. 1970 sonrası bunalımı, küresel boyutta gelişen adaletsizliklerden kaynaklanmış ve IMF ile Dünya Bankası gibi kuruluşların etkinliğinin arttırılmasıyla krizin nedeni sosyal devletin sırtına yüklenmiştir. Devletin küçültülmesi sloganıyla neo-liberal politikaların etkinliği arttırılmaya başlanmıştır (Işıklı, 2011, s. 30-31).

Kapitalist dünya ekonomisi, üretim, dolaşım ve mübadele ilişkileri bakımında birbiriyle ilişkili ulusal toplumsal formasyonların meydana getirdiği hiyerarşik bir sistemdir. Bu hiyerarşik sistem içinde toplumsal formasyonlar birbirini eşitsiz biçimde etkilemekte, hâkim birikim rejimi ve düzenleme biçimi belli bir merkezde ortaya çıkarak diğer toplumsal formasyonlara eşitsiz olarak yayılmaktadır. Kısacası, kapitalizm yasalarını uluslararası çapta dayatır, böylece ulusal formasyonlar bir biçimde kapitalizmin uluslararası gelişmesine entegre olmaktadır (Arın, 2013, s. 61). Küreselleşme de neo-liberal ideolojinin küresel boyutta dayatılmasına imkân verecek mekanizmaları sağlamaktadır.

Holloway (2007, s. 145); zengin veya yoksul hiçbir ulus devletin küresel sermaye ilişkisinin bir uğrağı olarak kendi varlığından kopuk bir şekilde anlaşılamayacağını ifade

etmektedir. Bağımlı veya bağımsız devletler arasında yapılan ayırımın zaman zaman ortadan kalktığını söylemektedir. Tüm ulus devletlerin, tarihsel olarak ve tekrarlanan bir biçimde, kapitalist toplumsal ilişkiler bütünlüğüyle olan ilişkileri yoluyla tanımlandıklarını iddia etmektedir.

Bu kapsamda ulus devletin etkisini tamamen yitirdiği bunun yerine uluslararası örgütlerin güç kazandığı düşüncesi doğru bulunmamaktadır. Günümüzde devletler arası baskılar, uluslararası kuruluşlardan gelen talepler, devletin gelişiminde büyük öneme sahiptir, ancak bu taleplerin uygulanmasında devletler önemli roller üstlenmektedir (Bonefeld ve Holloway, 2007, s.136) Öte yandan yeni emperyalizmin gerek duyduğu, hegemon devlet başta olmak üzere bir seri devlet içerisinde aynı anda temsil edilen küresel sermayenin yeniden üretimi için gerekli tüm hukuki, siyasi, ideolojik ve iktisadi düzenlemelerin yapılabilmesi için yine devlete ihtiyaç vardır (Özdemir, 2014, s. 43). Bu kapsamda kapitalist düzeni devletten ayrı düşünmek mümkün gözükmemektedir. Wallerstein'ın (2015, s. 163) da ifadesiyle, “kapitalistler ciddi kârlar elde etmek için devletlere ihtiyaç duyarlar, ama başkalarının değil kendilerinin tarafında olan devletlere.” Bu bağlamda, hangi sermayenin ya da sermaye fraksiyonunun egemen olduğu veya kendi hegemonik projesini önce tüm sermayenin sonra ise tüm toplumun projesi haline getirdiği konusu yeni ekonomik düzenin en önemli sorunlarından biridir (Özdemir, 2011; 2014). Bu sorunun çözümünde de neo-liberal düşünce yapısına uygun olarak dönüşen devletlere büyük görevler düşmektedir.

Liberal ideoloji sivil alan politik alan ayırımı yaparak sınıflı devlet yapısını inkâr etmektedir. İşin aslı devlet, sınıflı toplum olan kapitalist toplumun devletidir. Özdemir'in ifadesi ile devlet; “sermayenin yeniden üretimi temel ekseninde bir araya gelmiş ve işleyişi çelişkilerden muaf olmayan yapısal biçimlerin, kurumların ve örgütlerin toplamıdır.” Zamandan ve mekândan bağımsız olmayan devlet, kapitalist üretim ilişkilerinin sürekli olarak arttığı bir dönemde kapitalist sistem tarafından şekillenmektedir. Ayrıcalıklı yapısal bir biçim olarak devlet, her zaman düzenleyici bir mekanizma değil, kendisi de düzenlenmeye muhtaç yapılar bütünlüğünün meydana getirdiği bir sistemdir. Sisteme giren her talep aynı şekilde karşılanmaz, bazı talepler içeri kolayca girebilirken bazıları içeri girmek adına bir takım dönüşümlere uğramak zorundadır (Özdemir, 2011). Dönüşümün zor olduğu az gelişmiş kapitalistler, iç kuvvetleri ile

değişmedikleri sürece merkez kapitalist ülkelerin devlet aygıtları içerisinde seslendirilen talepler doğrultusunda zorlanmaya maruz kalmıştır. İşte bu noktada Irak müdahalesi; bu taleplerin söz konusu devletler tarafından karşılanmadığında başlarına nelerin gelebileceğinin bir habercisi olmuştur.

Bu kapsamda ABD hegemonyasının tüm dünyada serbest alanlar yaratma potansiyelinin arttığı 1990 sonrası dönemde, neo-liberal politikalar ekseninde devlet dönüşümünü gerçekleştiremeyen devletlere uluslararası müdahalelerin yapılması gündeme gelmiştir. Bu müdahalelerin yapılması için uluslararası hukukun dönüştürülmesi yoluyla birtakım kavramların ortaya atılması süreci başlatılmıştır. Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak incelenecek olan uluslararası hukukun dönüştürülmesi süreci haydut devlet kavramının anlaşılması için bir hayli önemlidir.

3. BÖLÜM

HAYDUT DEVLET KAVRAMININ ULUSLARARASI HUKUKTAKİ MEŞRULUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Haydut devlet kavramının uluslararası hukuktaki yerinin tartışılacağı son bölümde, öncelikle yakın zamanda uluslararası hukukta yaşanan gelişmeler anlatılacaktır. Uluslararası hukukun tarihsel olaylar bağlamında dönemselleştirilmesi çabaları, hukukun farklı zamanlarda farklı biçimlere dönüşmesi konusu irdelenecektir. Uluslararası hukukun tarihsel düzlemde yaşadığı gelişmeleri ve uluslararası alanda meydana gelen olayların uluslararası hukuka katkısı belirlenecek, bu kapsamda uluslararası hukuka eklemlendirilen önleyici/öngörücü meşru müdafaa, koruma sorumluluğu gibi kavramların haydut devlet kavramıyla olan ilişkisi ortaya koyulacaktır. İlk bölümde ifade edildiği üzere, haydut devlet tanımlamasında en önemli kriter olan uluslararası terörizme destek hususu çerçevesinde 11 Eylül sonrası ABD'nin yeni savaş politikası değerlendirilecektir. ABD'nin haydut devlet bağlamında yapmış olduğu uluslararası müdahaleler örneklendirilerek kavramın uluslararası hukuktaki meşruluğu bir kez daha sorgulanacaktır.

3.1. ULUSLARARASI HUKUKUN GELİŞİMİ

Uluslararası hukuk farklı dönemlerde farklı biçimlere bürünen bir yapıdır. Uluslararası hukukun, uluslararası ilişkileri düzenleyen bir hukuk olmasından dolayı uluslararası hukukta meydana gelen dönüşümleri anlayabilmek için uluslararası ilişkilerde meydana gelen tarihsel olayların analiz edilmesi gerekmektedir. Her ne kadar uluslararası hukukun başlangıcı farklı dönemlere dayandırılrsa da tezimiz itibarıyla, modern anlamda uluslararası hukukun doğuşu, kapitalist üretim ilişkilerinin başladığı dönemle ilişkilendirilecektir.

Modern uluslararası hukukun tarihine kısaca baktığımızda, başlangıcını iki ayrı bakış açısına göre değerlendirmek mümkün görünmektedir. Bunlardan ilki, uluslararası hukuk alanında çalışmalar yapan yazarların ortaya çıkması süreci ile ilgilidir. Örneğin, Hugo

Grotius veya Francisco de Vitoria uluslararası hukuk ve devletlerin sahip olduğu hakların belirlenmesi alanlarında çalışmalar yapmıştır. Doğal hukuk⁴¹ veya pozitivizm⁴² yaklaşımları çerçevesinde ilerleyen bu çalışmalarda, devletlerin uluslararası alanda sahip olduğu hakların aklın gereği olduğu düşüncesi, doğal hukuk düşüncesiyle anlamlandırılmıştır. Öbür taraftan, devletlerin iradesine veya uygulamalarına göre gelişen uluslararası hukuk yaklaşımları ise pozitivizm etrafında şekillenmiştir (Doğan, 2013; Pazarcı, 2009).

İkinci olarak, uluslararası hukukun çıkış noktasının 1648 Vestfalya Antlaşması'na dayandıran bakış açısı söz konusudur. Bugün ifade edildiği şekilde egemen-eşitler arasındaki ilişkileri düzenleyen uluslararası hukuk, 1648 Vestfalya Antlaşması'yla Avrupa'da ortaya çıkan merkezi devletlerin birbirlerini egemen-eşit devletler olarak tanımasıyla yakından ilişkilidir. İçte bölünmeyi kabul eden egemen-eşitlik ilkesi, ekonomik merkantalizm ve dini/ideolojik bölünmeye eşlik eden siyasi bölünmüşlükler sonucu şekillenmiştir (Denk, 2006). Bu egemen-eşitlik ilkesi ise yalnızca Avrupa içinde geçerli olmuştur. Kısacası, Avrupa Kamu Hukuku olarak da adlandırılan uluslararası hukuk sayesinde Avrupalı kapitalistler kendi aralarında eşitlik sağlamış, dışarıya karşı ise eşitsizlikçi bir yapının sürdürülmesini kurallara bağlamışlardır (Anghie, 2004; Denk, 2006; Chimni, 1993, Mieville, 2005). Bu dönemde, egemen-eşit devlet olgusunun Avrupa'da ortaya çıkması uluslararası hukukun evrenselliği konusunda bazı şüpheleri doğurmuştur. Uluslararası hukukun Avrupa'da ortaya çıkmasının nedeni ancak ekonomi politik perspektifinden bakıldığı zaman anlaşılacaktır.

⁴¹ Çeşitli dönem ve şekillerde ortaya çıkan ve çeşitli argüman ve referanslarla açıklanan birçok versiyonu olan bu ekolün en temel iddiası, hukukun *a priori* (dolayısıyla evrensel) veriler üzerine bina edildiğidir. Özü itibarıyla bir meta-bağlayıcı olan bu hukukun, yöneticiler başta olmak üzere herkes tarafından uyulması gerekli ana kurallar olduğu savlanır. Yerine göre Tanrı'nın, doğanın, doğa halinin, insan aklının (reason) ve hatta mantığın yasası olduğu söylenen hukuk, temel olarak bir bilgi, bilme veya keşfetme nesnesidir. Denk (2011, s. 102). Zamanla (Grotius) "doğa"ya atıfla seküler bir içerik kazanarak başka bir şekilde de kurumsallaşan doğal hukuk görüşü, dünyevi iktidarın uhrevi iktidara galebe çalması ve ana siyasi belirleyici olması sürecinde hukukun kaynağını Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcilerini de kapsayan ve kuşatan bir şekilde genişletmiştir. Aydınlanma süreciyle tümüyle yerleşeceği gibi, "akıl (reason)" merkeze alınmış ve hatta tek bilme aracı kılınmıştır (2011, s. 104).

⁴² İradeci anlayış olarak da anılan pozitivizm, devletler hukuku kurallarının bağlayıcılığını devletlerin kendi serbest iradeleri ile bu kuralları benimsemeleri ile açıklamaktadır. Bir başka deyişle, doğal hukuk anlayışı aklı en yüksek yasa olarak görürken, pozitivistler için hukuktan söz edilebilmesi ancak devletin bu yönde ortaya koyacağı irade ile mümkün olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan (2013, s. 62); Pazarcı (2009, s. 12-14).

İki bakış açısının değerlendirilmesi çerçevesinde, uluslararası hukukun başlangıcının kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimine denk düştüğünü söyleyen ikinci bakış açısı, tezimiz itibariyle kabul görecektir. Uluslararası hukukun, belirli bir dönemin ürünü olduğunun altını çizen Özdemir (2011), uluslararası hukukun başlangıç tarihinin ise devletlerin başlangıç tarihinden ziyade, kapitalist üretim ilişkilerinin ilgili toplumsal formasyonlar bağlamında hakimiyet kurduğu dönemin tarihine karşılık geldiğini ifade etmiştir. İnsanlığın veya devletin tarihi kadar eski olmayan uluslararası hukukun tarihinin; tüzel kişiliğin keşfi, sözleşme özgürlüğü ve hukuk önünde eşitlik prensibi gibi dönüşümlerin etkisinin belirli bir devlet yapısında vuku bulması ve söz konusu devletin uluslararası ilişkiler alanında belirli bir kapasiteye sahip olması ile yakından ilişkisi vardır (Chimni, 1993; Anghie, 2004). Ne doğal hukuk gibi insan tabiatının varlığı ile birlikte doğmuştur ne de pozitivist anlayışın ileri sürdüğü gibi tamamen devletlerin gelişim süreciyle ilgilidir.

Uluslararası hukukun ortaya çıkışının yanında, tarihsel çerçevede uğramış olduğu değişimler, uluslararası ilişkilerin yapısının aydınlatılmasında büyük öneme sahiptir. Tüm dünyadaki kapitalist üretim ilişkilerinin düzenlemesinde en temel unsur olarak karşımıza çıkan uluslararası hukukun değişimi kapsamındaki dönüm noktaları, büyük savaşlar ertesinde veya uluslararası konjonktüründe önemli değişikliklere sebep olan olaylar neticesinde görünür hale gelmiştir. Bu olaylara Vestfalya Barış Anlaşması, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali, Viyana Kongresi, Cenevre Sözleşmeleri (1856, ve 1906), Hague Barış Konferansları diğer bir adıyla Lahey Sözleşmeleri (1899, 1907), Milletler Cemiyeti Misakı (1919), Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve ABD'nin Irak'ı işgali gibi birçok önemli olay veya uluslararası anlaşma örnek olarak verilebilmektedir (Mieville, 2005; Chimni, 1993). Bu bağlamda, uluslararası hukukun dönemselleşmesi, bir başka deyişle, her dönemde farklı yapılara bürünmesi konusu, haydut devlet kavramının uluslararası hukuka dâhil edilmeye çalışılmasıyla da yakından ilgilidir (Chimni, 1993). Haydut devlet kavramı üzerinden bakıldığında uluslararası hukukun yeni döneminin, 2003 yılında ABD'nin Irak işgali ile başladığı kabul edilmektedir (Özdemir, 2011). Ancak bu olayların, üretim ilişkileri ve küresel iş bölümündeki değişimler üzerindeki etkileri kapsamında uluslararası hukukun dönüşümünü gerçekleştirdiğini unutmamak gerekmektedir. Uluslararası hukukun

geçirmiş olduğu değişimin anlaşılması için kapitalist üretim ilişkilerinin tarihsel düzlemde yaşadığı değişikliklerin sorgulanması elzemdir.

İlk olarak, kapitalist üretim ilişkilerinin bugünkü haline gelene kadar geçirmiş olduğu evrimlerin sorgulanması bağlamında, sömürgecilik döneminin başlangıcının belirlenmesi ve günümüz anlamıyla sömürgecilik kavramının ilk dönem sömürgecilik kavramından farklılıklarının neler olduğunun ortaya konması oldukça önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Chimni (1993) tarafından iki ayrı dönemde incelenen sömürgecilik dönemi 1600-1875 yılları arasını kapsamaktadır. İlk olarak, üretici güçlerin nispeten zayıf olduğu 1600-1760 yılları arasındaki eski sömürgecilik dönemi, sermaye birikiminin daha çok ticari sermayeye dayandığı bir sistemdir. İngiltere'nin sömürgecilik gücünün artmasına sebep olan Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) ile başlayan ve sanayi devrimi ile yeni bir boyut kazanan yeni sömürgecilik sistemi ise, Avrupa'nın üretici kapasitesinin Asya karşısında yükseldiği ve kapitalist üretim ilişkilerinin baskın hale geldiği bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Chimni, 1993, s. 227-228). Toprağın sahibi olan köylülerin ücretli işçilere, üretim araçlarının ve paranın sermayeye, Avrupa dışı sömürge topraklarından gelen hammaddenin ise sermaye yoluyla dönüştürüldüğü sömürgecilik döneminin başlarında uluslararası hukuk, Avrupalı devletlerarası ilişkileri düzenlemeye hizmet etmiştir ve bu kapsamda sömürgecilik faaliyetlerin meşrulaştırılması için kullanılmıştır (Özdemir, 2011).

Tarihsel düzlemde meydana gelen savaşların veya önemli uluslararası meselelerin uluslararası hukukun dönüştürülmesindeki etkisine baktığımızda, Fransız devrimi sonrasında cumhuriyetçi söylemlerin artmasıyla, uluslararası hukukta da cumhuriyetçi tarzda siyasi ilkelerin yer edinmeye başladığını söyleyebilmekteyiz. Viyana Kongresi sonrası ise birçok uluslararası hukuk uygulaması yazılı hale gelmiş, ancak o dönemde belirlenen uluslararası hukuk kuralları sadece Avrupa devletlerini kapsamıştır. Doğal hukuk üzerinden ilerleyen bu bakış açısı “egemenin hukuku tarafından korunan menfaat” şeklinde formüle edilmiştir (Mieville, 2005, s. 165). Sömürge topraklarında var olan ilişkiler, sömüren devletin egemenlik hakkının uzantısı olarak savaş veya diğer müdahale biçimlerini öngören eylemler uluslararası hukukla meşrulaştırılmıştır. Kısacası, sürekli tarafsızlık, diplomatik misyonları düzenleyen kurallar, akarsulardan serbest faydalanma gibi ilkeler yalnızca Batılı kapitalist devletlere özel olarak belirlenmiştir, Avrupalı

olmayan diğler devletler; manda, kapitülasyonlar ve eşitsiz anlaşmalar etkisiyle uluslararası hukukun öznesi değil nesnesi haline gelmiştir (Anghie, 2005, s. 82).

Sömürgeci dönem boyunca Avrupa ekseninde gelişen uluslararası hukuk, emperyalist dönemde giderek etki alanını genişleterek Avrupa için uluslararası hukuka bürünmüştür (Amin, 2009, s. 249-255). Medeniyet prensibi ve medeniyetleştirme görevi gibi hususlar uluslararası hukuka dâhil edilmiştir. Belirli bir devlet biçimine göre şekillen bu uluslararası hukuk sistemi, sisteme aykırı olan devletleri sistem içine almakta bir hayli zorlanmıştır (Özdemir, 2011). Bu dönemde sömürgeci devletlerin menfaatini korumakla görevli olan uluslararası hukuk, ilerleyen dönemlerde uluslararası ölçekte sermayenin üretim ve dolaşımının sağlanması için gerekli olacak altyapının hazırlanmasına da hizmet etmiştir (Mieville, 2005; Anghie, 2004).

Emperyalist dönemde temsil kabiliyeti giderek artan ulusal sermayelerin, buldukları ülkelerdeki sermaye birikim koşullarının sağlanması uluslararası hukukun en önemli gündem maddesi olmuştur (Magdoff, 2006). Aynı dönemde merkez kapitalist ülkeler hammadde, işgücü veya pazar imkânlarını artırmak amacıyla dünyanın geri kalan ülkelerine işgal yoluyla müdahale etmişlerdir. Bu işgaller sonucu elde edilen topraklar diğler ülkelerin sermaye gruplarına kapatılmış, uluslararası hukuk ise bu ilişkilerin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Amerikan tüketim normlarının uluslararasılaşmasıyla başlayan 1945-1980 arası dönemde, merkez ülke sermayelerinin uluslararasılaşması, devletlerin yabancı yatırımları kendi ülkesine çekecek hukuksal zemini oluşturmaları ve sermayenin ilgili devlet içerisindeki temsili konuları gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, sermayenin uluslararasılaşma sürecine ayak uydurmak için devlet biçiminin dönüştürülmesi konusu ortaya çıkmış, gerekli düzenlemeleri yapabilecek kurumsal yapılar oluşturulmuştur (Özdemir, 2011). Sermayenin ilgili devlet içerisindeki temsili ise zaman zaman uluslararası örgütler, zaman zaman ise hükümet dışı örgütler (NGOs, çok uluslu şirketler) aracılığıyla sağlanmıştır (Panitch ve Gindin, 2004; 2006). Yine de bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin varlığı sayesinde, daha ılımlı bir uluslararası hukuk var olmuş; ancak, devlet

dışındaki hak süjelerinin (uluslararası örgütler, hükümet dışı örgtler⁴³) uluslararası hukuktaki etkisi giderek artmıştır. Yine de bu dönemde, az da olsa sömürge karşıtı hareketlerin siyasi hedeflere ulaşabildiğini söyleyebilmekteyiz (zdemir, 2011; Mieville, 2005; Anghie, 2004).

1980 sonrası yeni dönemde ise ağırlıklı olarak darbeler, iç savaşlar, ekonomik yaptırımlar veya karşılıklı anlaşmalar yoluyla devlet formunun uluslararasılaşması durumu karşımıza çıkmaktadır (zdemir, 2011). Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle, savaşa başvurma olasılığı daha çok gündeme gelmiş, hedeflenen dönüşüm faaliyetleri savaş yoluyla yapılmaya çalışılmıştır. Bir nceki dönemde daha barışçıl olan devletlerarası ilişkilerde, güç kullanma olasılığı giderek artmıştır. Bu dönemde emperyalizmin son bulduğu söylemek yanlış olacaktır. Aksine yeni dönemde, sermaye birikiminin küresel ölçekte korunması ve idare edilmesi nihai hedef olarak karşımıza çıkmaktadır (Frank ve Gills, 2003; Wallerstein, 2009). Yeni düzende, sömürünün gerçekleşmesinde; küresel yatırım ve kredi düzeninin kontrolünden, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine; hukuksal düzenlemelerin küreselleşmesinden, yapısal uyum politikaları çerçevesinde yürütülen yardımlara; finansal serbestleşmeden, özelleştirmelere; yeni bir devlet biçiminin dayatılmasından, insani müdahalelere kadar pek çok buluşla faaliyetler sürdürülmüştür (zdemir, 2011, s. 167-168). Kısacası, emperyalizmin klasik döneminde, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, merkez ülkelerdeki sermaye dolaşımı sürecine dayalı, dışsal bir sürecin yerel uzantısı olarak örgütlenen bir kapitalizmin varlığından söz edilebilmektedir (zdemir, 2011). Ancak 1945 yılından sonra yeni sanayileşen ülkelerin ortaya çıkması, iki büyük uluslararasılaşma dalgasını doğurmuştur. Tek bir ürünün çeşitli

---

⁴³ Uluslararası örgütler, devletlerarası ilişkilerde Sanayi Devrimi'nden sonra artan karşılıklı bağımlılık ilkesi sonucu ortaya çıkan yapılardır. Uluslararası ilişkilerde çıkarların ve sorunların ortaklığı sonucunda örgütlenme ve çözüm arama sonucu ortaya çıkan uluslararası örgütlerin günümüzde devletlerden sonra en önemli uluslararası hukuk kişisi olduğu bilinmektedir. 19. yüzyıldan günümüze dek gelişim süreci gösteren uluslararası örgütlerin Milletler Cemiyeti ve onun halefi Birleşmiş Milletlerin ortaya çıkışıyla uluslararası ilişkilerdeki rolü giderek artmıştır. BM'nin kurulmasıyla ise uluslararası örgütlerin sayısı hızla artmıştır. Hkmet dışı örgütler diğer adıyla NGO'lar ise devletlerin resmi iradelerinin kurucu bir taraf olarak yer almadı yapılardır. Genellikle dernek ipinde olan NGO'lar uluslararası hukukun öznesi olarak kabul edilmezler. Ancak kamuoyunu bilgilendirme ve uzmanlar eliyle görüş bildirmenin yanında, doğrudan veya dolaylı lobi faaliyetleri ile hükümetler üzerinde baskı grubu oluşturan NGO'lar uluslararası hukukun oluşumunda dolaylı katkıda bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Terzioğlu ve zarslan (2016).

aşamalardan geçerek üretiminden ziyade ürüne içkin değerın gerçekteştiği yerde hangi ülkenin konumlandığı büyük önem kazanmıştır (Mieville, 2005; Chimni, 1993).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin küresel bir güç olarak uluslararası alanda yer almasıyla İkinci Dünya'nın varlığı hususu, Üçüncü Dünya kavramını da gündeme getirmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş dönemi boyunca İkinci veya Üçüncü Dünya olarak adlandırılan bölgelerdeki devletler, uluslararası hukukun biçimlendirilmesinde bir nebze de olsa söz sahibi olmuşlardır. Örneğin; İngiliz hegemonyası döneminde söz sahibi olamayan azgelişmiş sömürge ülkeleri, Soğuk Savaş döneminde, gerek BM bağlamında gerekse diğer bölgesel etkinlikler vasıtasıyla kendi kaderini tayin hakkı, iktisadi ve sosyal haklar⁴⁴ gibi bir takım kavramları uluslararası hukuka getirmiştir (Özdemir, 2011; Mieville, 2005, Angie, 2005). SSCB'nin yıkılışıyla başka bir deyişle, Batı kapitalizmine karşı direnme imkânının zayıfladığı 1990 sonrası dönemde, Üçüncü Dünya'nın taleplerini belirleyen ulusal kalkınma programlarının terk edildiği görmekteyiz (Güler, 2016; Arın, 2013). Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ile yeni bir sermaye birikimi modeli ortaya çıkmış, piyasanın hâkimiyeti her alanda genişletilmiştir. Bu bağlamda, 1990 sonrası uluslararası hukuk; yeni bir sermaye birikiminin varlığı ve Sovyetler Birliği'nin yokluğu üzerinden şekillenmektedir ve kapitalizm için gerekli olan devlet dönüşümü önündeki engeller zayıflamıştır. Bu kapsamda, uluslararası hukuk da kendine yeni bir yol çizerek, içerik bağlamında büyük değişikliklere uğramıştır. ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) olması durumunu pekiştirmesi ise yeni kavramların

⁴⁴ BM Genel Kurulunun 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini kabul etmesiyle başlangıçta hedeflenen insan hakları düzenlemelerinin tanımlanması için geriye İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan medeni ve siyasi haklar ile iktisadi ve toplumsal ve kültürel haklar alanındaki metnin ele alınıp görüşülmesi kalmıştır. Genel Kurul, insan haklarının tek bir sözleşmede düzenlenmesi yerine, medeni ve siyasi haklar için ayrı, iktisadi, toplumsal ve kültürel haklar için ayrı sözleşmeler hazırlamaya karar vermiştir. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesiyle birlikte bireysel başvuruları mümkün kılan bir Seçmeli Protokol de kabul edilmiştir. Genel Kurul 16 Aralık 1966 tarihinde yapılan toplantı ile hazırlanan taslakları kabul etmiştir. İlgili sözleşmeler 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Uluslararası sözleşme niteliğine haiz olan ve hukuksal bağlayıcılığı olan bu Sözleşmelere “İkiz Sözleşmeler” de denilmektedir. Doğu ve Batı blokunun insan haklarına bakışı arasındaki farklar bu sözleşmelerin uzun zaman tartışılmasına neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çağıran (2011). Batılı devletler, çalışma hakkı, eğitim hakkı gibi sosyal ve ekonomik hakların Sözleşme kapsamının dışında kalması gerektiğini savunurken Doğu Bloku oluşturulan sosyalist devletler ise bütün insan haklarının eş değer olduğunu bu nedenle sosyal ve ekonomik hakların da Sözleşmeye dâhil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Her ne kadar refah devleti dönemi hukukun üstünlüğu ilkesinin, sosyal ve ekonomik hakları kapsadığı zaman dilimi olsa da refah devleti yerine neo-liberal politikaların uygulanmaya başladığı 1990“lı yıllarda hukukun üstünlüğu ilkesi, kişisel ve siyasal haklar içeriğine sahip insan hakları söylemine, ama bu sefer, uluslararası normlar ölçeğinde, geri dönmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tamahana (2004, s. 72)

uluslararası hukuka eklenmesini kolaylaştırmış, geleceğin inşasını mümkün kılmıştır. Kendi hukuk sistemine –ki genellikle liberal devlet politikaları ile yakından ilişkilidir– aykırı devletler ya haydut devlet, ya başarısız devlet ya da rantiyeye devlet gibi kavramlarla adlandırılmıştır. 1990’larla birlikte Afrika’da, Yugoslavya’da meydana gelen iç savaşlara insani müdahale kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler, 2. Bölümde anlatılan kapitalizmin ihtiyaç duyduğu devlet biçiminin yayılmasının bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir devleti haydut devlet olarak tanımlamak, bir devletin biçimini veya rejimini değiştirmek fikriyatının arkasında, egemen-eşitlik kavramının herkes için aynı ölçüde bir eşitlik sağlamayacağı düşüncesi yer almaktadır (Denk, 2006). Devlet biçimi dönüştürülürken ilgili devletin hukuku ile emperyal devletin hukuku da uyumlaştırılmıştır. Bu uyumlaştırma, müdahale edilen ülkenin kendi karar alma mekanizmaları aracılığıyla yapılmaktadır. Uluslararası ölçekte sermayenin üretiminin ve dolaşımının sağlanması için yapılan finansal serbestleşme, kar transferi, fikri mülkiyet, uluslararası tahkim adı altındaki düzenlemeler aracılığıyla kapitalist üretim biçiminin yayılması sürecinde merkez ülkelere ait teşebbüslerin korunması sağlanmıştır (Özdemir, 2011, s. 162-163).

Diğer taraftan, uluslararası hukuk güçlü devletlerin çıkarlarıyla çatıştığı zaman, her ne kadar yaygın olmasa da uluslararası hukukun ihlali gündeme gelebilmektedir. Genellikle hızlı gelişme durumlarında bir çatışmanın meydana gelmesiyle uluslararası hukukun kuralları ya dönüşür ya da ilgili kurallar ihlal edilir (Chimni, 2008, s.65). Ancak uluslararası hukuk kurallarının kapitalist üretim ilişkilerinin işletilmesine hizmet ettiği düşüncesi değişmemektedir. Bir başka deyişle, uluslararası hukuk normlarının düzenlenmesi ve işlevi kapitalist üretim ilişkilerine göre şekillenmektedir. Gelişmiş kapitalist devletlerin tekil çıkarları hukuk normlarını dönüştürmez, uluslararası hukuk bu tekil çıkarları değil kapitalist sistemi işletmek için var olmaktadır veya dönüşmektedir. Uluslararası düzlemde, süper güçlerin politikaları ile kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimi arasında herhangi bir çatışma olmadığı sürece uluslararası hukuk, süper güçlerin çıkarlarını da korumayı sürdürür. Aksi durumda, diğer bir deyişle çatışma olması durumunda ise uluslararası hukuk güçlü devletin çıkarını korumaz ve ilgili devlet süper güç olarak devam edemez hale gelir. Çünkü güçlü devlet, gücünü kapitalist sistemdeki pozisyonundan elde etmektedir (Chimni 1993, 1999; Özdemir, 2011).

7 Mart 2003 tarihinde önde gelen uluslararası hukukçular Irak istilası ile ilgili bir bildiri yayınlamışlardır. İlgili yazıda işgalin meşru müdafaa kapsamına alınamayacağı ve istilanın uluslararası hukukun üstünlüğüne aykırı olduğu kaydedilmiştir. Ancak bu yazarlardan hiçbiri savaşın ahlaki değerini sorgulamamıştır (Özdemir, 2011). Buradaki ünlü uluslararası hukukçular, uluslararası hukukun hala iyileştirici⁴⁵ bir etkisinin olduğuna inanmışlardır. Hukukun üstünlüğünün küresel çapta kabulü ile dünyadaki tüm halkların haklarının savunulacağına, zayıf olan devletlerin de çıkarlarının korunabileceğini söyleyen yaklaşımlara hizmet etmişlerdir. Uluslararası hukuka ekonomi politik üzerinden bakmayan uluslararası hukukun iyileştirici etkisini savunan yazarlar, uluslararası hukuku, düzenlediği değişim ilişkilerinin kaynağı olarak görmüşlerdir. Oysaki uluslararası hukuk aracılığıyla dayatılan değişim ilişkileri uluslararası hukukun birer sonucudur. Daha sonraki bölümde de değinilecek olan 1986 ABD vs. Nikaragua davasında; ABD'nin Sandinist rejim karşısında kontra olarak tanımlanan gruba destek vermesi Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından Nikaragua'nın iç işlerine hukuk dışı bir müdahale olarak değerlendirilmiştir. UAD'nin kararını reddeden ABD, UAD'nin kararı bağlamında BM Güvenlik Konseyi tarafından çıkarılan -tüm devletleri uluslararası hukuka uymaya çağıran- kararı da veto etmiştir (bkz. Chomsky, 2018, s. 28-29). İşte bir devletin konumundan dolayı uluslararası hukuktan muaf olabilmesi uluslararası hukukun iyileştirici etkisinin olduğu düşüncesine çok büyük bir darbe vurmaktadır (Özdemir, 2011). Ayrıca Chimni de (1999, s. 338), uluslararası hukukun Üçüncü Dünya ülkeleri aleyhine sonuçlar doğurduğunu söylemiş, güçlü devlet koalisyonları vasıtasıyla, güçlü ve güçsüz devletler için farklı sonuçlar doğuran uluslararası hukuk yapısının inkâr edilmeye çalışıldığını belirtmiştir.

Sermayenin dönüşümü kapsamında, sermayenin küresel anlamda yeniden üretilebilmesinin koşullarını sağlamak adına, yalnızca ulus devletlere önemli bir görev düşmemekte aynı zamanda uluslararası kurum ve kuruluşlarda temsil edilen çıkarların büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda devletin uluslararasılaşması sürecinde, sermayenin ilgili devlet içerisindeki temsili konusu büyük önem arz etmektedir. Sermayenin ilgili devlet içerisindeki temsili zaman zaman uluslararası

---

⁴⁵ Uluslararası hukukun iyileştirici işlevini öne çıkartan eleştirel yaklaşımlar için bkz. Özdemir (2011, s. 31-74).

örgütler, zaman zaman ise hükümet dışı örgütler (NGOs, çok uluslu şirketler) vasıtasıyla olabilmektedir (Panitch ve Gindin, 2004; 2006).

Sonuç olarak uluslararası hukuk, düzenlediği değişim ilişkilerinin kaynağı değil sonucudur. Haydut devlet kavramı da hegemon güç olan beliren ABD'nin, Soğuk Savaş sonrası kapitalist üretim ilişkileri ile kurduğu ilişkinin bir sonucu olarak uluslararası hukuka eklemlemeye çalıştığı bir söylemdir. Ulusal egemenlik kavramının sorgulandığı 1990 sonrası dünyada, eşitler veya daha az eşitler kategorisine girmesi kabul edilmeyen devletler haydut, başarısız devlet gibi kavramlarla adlandırılmıştır. Bu dışlama yalnızca kağıt üzerinde değildir. Aslında bu devletler uluslararası hukuk bağlamında hala egemen-eşit devletler olarak kabul edilmektedir, ancak bu devletlerin egemen-eşitlik durumları hegemon devlet tarafından sorgulanmaktadır. Başarısız devletlerde eşitlik unsuru sorgulanırken, haydut veya şer ekseni⁴⁶ olarak adlandırılan devletlerin ise egemenliği sorgulanmaktadır (Denk, 2006). İşte böylece içte egemen-eşitlik dışta ise eşitsizliğe dayanan Avrupa hukuku ile başlayan süreç modern çağda da yerini korumuştur. Egemenlik ve eşitlik unsuru sorgulamasında, kapitalist üretim ilişkilerini sekteye uğratan devletlere çeşitli müdahaleler yapılmakta, bu müdahaleler de uluslararası hukuka eklenen yeni kavramlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Devletlerin tanınması, sömürgelerin bağımsızlaşması, enternasyonalizm, bloklaşma, küreselleşme, kendi kaderini tayin hakkı ve tezimizin konusu olan haydut devlet, önleyici meşru müdafaa, yakınsaklaşma-zoraki uyum, insan hakları, kimlik, özgürlük uluslararası hukuk kapsamında değişime uğrayan kavramlardan birkaçıdır (Özdemir, 2017). Haydut devlet kavramının uluslararası hukukta yerinin anlaşılması için uluslararası hukukta değişime uğrayan bu kavramların da haydut devlet terimi ile ilişkisinin sorgulanması gerekmektedir.

---

⁴⁶ George W. Bush'un 2002 "State of Union" konuşmasında kullandığı şer ekseni terimi, Wallerstein'in (2015) ifadesiyle, Bush yönetiminin izlediği maço militarizminin neden olduğu kötüye giden ABD ekonomisinin içinde bulunduğu durumun seçmenlerin gözünde telafi edilmesi amacıyla icat edilmiştir.

3.2. ULUSLARARASI HUKUKA YENİ KAVRAMLARIN EKLENMESİ

SSCB'nin yıkılmasıyla, uluslararası hukuku dönüştürücü etkisini önemli ölçüde artıran ABD, hegemon bir güç olarak müdahale alanını genişletmiştir. Bu kapsamda, ABD, uluslararası hukuka eklemiş olduğu kavramlardan biri olan, haydut devlet terimini, 1990'lı yıllarla birlikte dış politikası kapsamında giderek daha fazla kullanmaya başlamıştır. Daha da ileri giderek ABD, haydut devlet kavramından hareketle yeni bir savaş stratejisi geliştirmiştir. Önleyici/öngörücü meşru müdafaa (preventive/preemptive self defense) olarak adlandırılan bu savaş stratejisine göre, ABD henüz bir saldırıya uğramasa dahi dünyanın herhangi bir bölgesinde saldırı tehlikesi hissettiği an ilgili bölgeye müdahale edebilecektir. Irak'a karşı yapılan müdahale önleyici meşru müdafaa stratejisinin kullanıldığı ilk savaş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu başlıkta, haydut devlet kavramı ile yakından ilişkisi olan önleyici meşru müdafaa kavramı tartışılacaktır. İnsan hakları kavramının değişen yapısı çerçevesinde, devletlerin vatandaşlarını koruma sorumluluğu gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, insani amaçlarla yapılan uluslararası müdahaleler örneklendirilerek 1990'lı yıllarda özellikle Yugoslavya ve Kosova'daki iç savaş kapsamında kullanılan "insani müdahale" kavramı anlatılacaktır. Kavramın uluslararası alanda insani krizleri önleyemediği gerekçesiyle koruma sorumluluğu gibi terimlerle pekiştirilmesi süreci belirtilecek ve vatandaşlarını koruyamayan haydut devletlere müdahale için insan hakları söylemi üzerinden üretilen müdahale sebeplerinin meşruluğu sorgulanacaktır.

Rajagopal'a (2006) göre, uluslararası hukukun değişimine neden olan üç önemli olay vardır. Bunlar; küreselleşme, köktencilik ve ABD'nin küresel norm ve kurumlara olan stratejik pozisyonundaki değişimdir. Bu kapsamda, 1990 sonrası dönemde insan hakları söylemleri bağlamında Üçüncü Dünya ülkelerine karşı yeni politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. İkinci bölümde ifade edilen kalkınmacılık politikalarının kapsamı değişmiş, demokratikleşme ve modernizasyon kelimeleri literatüre girmiştir. Üçüncü dünya ülkelerinin gelişimi; demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan haklarının iyileştirilmesi, çevresel sürdürülebilirlik gibi yapılarla bırakılmıştır. Bu politikalar, uluslararası hukukun yeniden yapılandırılmasına yol açmıştır.

İnsan hakları söyleminin tüm dünyada yankı uyandırdığı Soğuk Savaş sonrası dönemde, bir devletin, geniş insan hakları ihlalleri yaşanan başka bir ülkeye müdahale etmesinin meşruluğu konusu gündeme gelmiştir. İnsancıl müdahale olarak bilinen bu olgu aslında Soğuk Savaş öncesinde de başvurulan bir yöntemdir. 1971 yılında Hindistan'ın Doğu Pakistan ile Batı Pakistan arasındaki savaşa müdahale ederek Doğu Pakistan'ın (Bangladeş) bağımsızlığını kazanmasına yardım etmesi; 1975-1979 yılları arasında iç savaş ve idamlar nedeniyle yaklaşık üç milyon kişinin hayatını kaybetmesine sebep olan eski Kamboçya Başbakanı Pol Pot'un Kızıl Kmerler rejimini yıkmak için Vietnam'ın Kamboçya'yı işgal etmesi her ne kadar insancıl müdahalenin ilk örnekleri olarak gözüксе de bunlar, Batı tarafından hiçbir zaman modern bir insani yardım olarak görülmemiştir (Heywood, 2013, s. 380). Özellikle 2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında, insan güvenliğinin yapısının değişmesiyle insancıl müdahale kavramının da uluslararası hukuktaki yeri sorgulanmaya başlanmıştır.

Sömürgeciliğin mirası, ekonomik küreselleşmenin ortaya çıkardığı gerilimler ile Dünya Bankası, IMF ve diğer uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından empoze edilen yapısal uyum stratejilerinin etkileri, Soğuk Savaş sonrası dönemde artan iç savaşları ve kaosu açıklar niteliktedir. İnsancıl müdahalenin de Soğuk Savaş sonrası dönemde artan etkilerle gündeme gelmesi ise tesadüf değildir. 1990 sonrası dönemde Kamboçya, Mozambik, Arnavutluk, Doğu Timor gibi ülkelere yapılan insani müdahaleler başarılı olsa da Ruanda ve Angola'da aksi yaşanmıştır. İnsan hakları bağlamında BM Güvenlik Konseyi, Afrika'da Somali'ye, Balkanlarda ise Kosova ve Bosna'ya müdahale etmişse de 1994 yılında Ruanda'da meydana gelen kanlı olaylara⁴⁷ tanıklık eden Batı'nın barışı koruma eylemleri kapsamındaki yaptırımları yetersiz kalmıştır.⁴⁸ Gerek Ruanda'da gerekse Bosna'da meydana gelen soykırımlara⁴⁹ karşı harekete geçmeyen uluslararası toplum,

---

⁴⁷ Ruanda'da iki büyük etnik grup arasındaki savaş, yaklaşık bir milyon insanın can vermesine neden olurken İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan en büyük soykırım olarak tarihe geçmiştir. Sömürge döneminde, büyük güçler Belçika ve Almanya tarafından iki etnik yapının ayrıştırılması politikası insanlık kıyımının arkasında yatan en önemli nedendir. Farklılıkların modernize edilip ırk adı altında toplanması, demokratik yapıların ülkeye ihraç edilmesi çalışmaları aksine totaliter yapıların iyice güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mamdani (2001); Thompson (2007).

⁴⁸ Ruanda'ya 1993 yılında konuşlandırılan BM Barış Gücüne (UNAMIR) rağmen soykırım önlenememiştir.

⁴⁹ 1991'de Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanı üzerine, Sırp, Hırvat ve Boşnak gruplar Bosna-Hersek'te çatışmaya başladılar. Özellikle Müslüman Boşnaklar Sırp güçlerin uyguladığı zorla yerinden etme, geniş

uluslararası hukukta BM sisteminin bazı eksikliklerinin olduğunu iddia ederek BM Güvenlik Konseyi'nin karar alma sürecindeki hantallığına gönderme yapmıştır (Kesin, 2009). Hiç kimse Ruanda'da sömürge döneminde meydana gelen ırkçılığı pekiştiren politikaların Ruanda üzerindeki etkisini sorgulamamış, daha çok BM mekanizmasının işlerliğinin artırılması için uluslararası hukuka yeni kavramlar eklemeye yoluna gidilmiştir.

Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından “Daha Geniş Bir Özgürlük İçinde” başlığı ile hazırlanan raporda, Güvenlik Konseyi'nin yeniden yapılandırılması, çevre, insan hakları, terörizm ve nükleer silahlarla ilgili vurgular yapılmıştır. İlgili raporda, insan hakları ve kalkınma olmaksızın güvenlikten; güvenlik olmaksızın da kalkınma ve insan haklarından bahsedilemeyeceği ifade edilmiştir. Geleceğin sorunlarının çözümü için hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi alanında atılımlar yapılması gerektiği savunulmuştur.⁵⁰ İnsan hakları kavramının önemini sürekli olarak ifade edilmesiyle insani güvenliğin boyutu değişmiş, uluslararası hukukta BM tarafından yapılan barışı korumanın (*peacekeeping*)⁵¹ içeriği genişletilerek çok boyutlu barışı koruma kavramının

---

çaplı tecavüz ve şiddet ve katliamlara maruz kaldılar. 1991 sonlarında bunu durdurmak için BM UNPROFOR (UN Protection Force) ilk olarak güney Hırvatistan'a yerleştirilmiştir. Ancak ilgili Barış Gücü, 1995 yılında Srebrenica soykırımını ve Saraybosna Pazar Yeri katliamını önlemekte başarısız olmuştur.

⁵⁰ BM'in 60. yılını kutlama hazırlıklarından önce, BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından örgütün gelecek dönemdeki önceliklerine ışık tutmak üzere bir araştırma yapılmıştır. “Tehdit, Fırsat ve Değişim” üzerine çalışmalarına 2003 yılında başlayan Üst Düzey Panel raporunu Aralık 2004'te Genel Sekreter Kofi Annan'a sunmuştur. Binyıl Projesi” adıyla kurulan ve dünyanın dört bir yanından ve bir o kadar farklı alandan 265 uzmandan oluşan ikinci kurul da raporunu Ocak 2005'te tamamlayarak Genel Sekreter'e sunmuştur. Nihai olarak ise ilki güvenlik ikincisi kalkınma konusunda yoğunlaşan bu raporlara insan hakları ve BM'nin reformu konularını da ekleyen Kofi Annan 2005 yılında kendi raporunu oluşturmuştur. “Daha geniş özgürlük içinde” başlığıyla anılan bu rapor, 2005 yılının Eylül ayında 191 ülkenin devlet başkanının bir araya gelmesiyle karara bağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Annan (2005). Genel Kurul'a ve Güvenlik Konseyi'ne tavsiyede bulunacak olan bu yapının amacı, uluslararası bağışçılar, uluslararası finans kurumları, ulusal hükümetler ve asker veren ülkeler de dahil olmak üzere bütün ilgili aktörleri bir araya getirerek kaynakları yöneterek ve çatışma sonrası barışı inşa etme ve toparlanmayla ilgili tavsiyelerde bulunarak ve stratejiler önererek çatışmadan çıkmış ülkelerde barış çabalarını desteklemektir Heywood (2013, s. 526).

⁵¹ BM'nin ikinci Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld tarafından “Altı Buçukuncu Bölüm” ait bir sorumluluk olarak görülen barışı koruma terimi çatışmalar durduğunda barışı korumak ve barış yapımcılar tarafından ortaya çıkarılan anlaşmaların uygulanmasına yardımcı olmak üzere ortaya konmuş bir sistemdir. Altı Buçukuncu Bölüm olarak adlandırılmasındaki sebep, Altıncı Bölümde yer alan anlaşmazlıkların çözümünde görüşme ve arabuluculuk gibi araçların kullanılması ile Yedinci Bölümde yer alan güvenliği sağlamak için güç içeren eylemlere başvurulması arasında kalan bir yapı olarak karşımıza çıkmasından kaynaklanmaktadır. Çatışma sonrası durumlarda ateşkes görüşüldükten sonra barışı koruma güçlerinin gönderilmesi ve kendini savunma dışında çatışmanın gerçekleşmesinin sağlanması da dahil olmak üzere

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Barış inşası (*peacebuilding*)⁵² olarak vurgulanan kavram kapsamında, BM Güvenlik Konseyi'nin 1645 sayılı kararıyla 20 Aralık 2005 yılında BM Barış İnşası Komisyonu⁵³ kurulmuştur. Böylece müdahale sonrası bir ülkenin politik, ekonomik ve sosyal yapılarının değiştirilmesi için uluslararası yardım eli uzatılmış, IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla uygulanan yapısal uyum politikalarının kapsamı genişletilmiştir.

Devlet biçiminin dönüştürülmesinde BM sisteminin yeterince yardımcı olmaması hatta bir engel teşkil etmesi, BM'nin zaman zaman eleştirilmesine sebep olmuştur. Bu kapsamda, 1999 yılında Kofi Annan, BM Genel Kurulu'nda yıllık raporunu sunarken devletleri, geleneksel egemenlik anlayışını gözden geçirmeye çağırmıştır. Bu davete Kanada hükümeti “Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonunu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*) kurarak cevap vermiştir. 2001 Aralık ayında Komisyon tarafından koruma sorumluluğu (*Responsibility to Protect*) kavramı dile getirilmiştir. Daha sonra bu kavram BM Genel Sekreteri tarafından BM reform sürecine dahil edilmiştir. Bu kavramla devletlerin vatandaşlarını önlenebilir felaketlerden korumak zorunda olduğu iddia edilmiştir. Ancak devletlerin bu görevi yerine getirememesi veya yerine getirmek istememesi durumunda uluslararası camianın sorumluluğunun gündeme geleceği ifade edilmiştir.⁵⁴ Bu kapsamda, koruma sorumluluğu

---

barış sürecinin izlenmesini ve gözlemlenmesini içermektedir. BM, 1948 ile 2009 yılları arasında 63 tane barış koruma operasyonu gerçekleştirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (2013, s. 522-526).

⁵² Barışı inşa etme, şiddet içeren çatışmanın kökeninde yer alan yapısal faktörlerle kapsamlı bir şekilde mücadele ederek sürdürülebilir barışın gerekli koşullarının ortaya çıkarılmasına yönelik uzun dönemli bir süreci ifade etmektedir. Kısacası, barışı korumanın tamamlanmasından sonraki süreçle ilgilidir. Askeri stratejilerin yanında ekonomik, siyasi ve sosyal stratejileri de barındıran barış inşası sürecine örnek olarak ekonomik yeniden yapılandırma, çatışan unsurların terhis edilmesi, ekonomik ve sosyal altyapının tesis edilmesi verilebilmektedir. Heywood (2013, s. 523). Demokratikleşme sürecinin en önemli hususlarından olan barış inşası kavramı, Üçüncü Dünya ülkelerine müdahale etmek için kullanılmıştır. Rajagopal (2002, s. 138).

⁵³ Milenyum Zirvesine paralel olarak BM Genel Kurulu'nun 16 Eylül 2005 yılı Zirve Toplantısının sonucunda kalkınma, güvenlik, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi kavramların öneminin altı çizilmiştir

⁵⁴ Bu yaklaşımın istinat ettiği temel düşünceler Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*) tarafından hazırlanan tasarıda “that sovereign states have a responsibility to protect their own citizens from avoidable catastrophe—from mass murder and rape, from starvation – but that when they are unwilling or unable to do so, that responsibility must be borne by the broader community of states” (ICISS 2001, s.VIII) şeklinde ifade edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 1674 sayılı kararında da gönderme yapılan koruma sorumluluğu kavramı devletlerin içişlerine karışmama ilkesi ile çelişmektedir. Çünkü kavrama göre, eğer bir devlet, yurttaşlarına karşı

kavramı; önleyici sorumluluk, reaksiyon sorumluluğu ve yeniden tesis etme sorumluluğu olmak üzere üç unsurdan meydana gelmektedir. Koruma sorumluluğu yaklaşımının BM reformu sırasında ortaya çıkmasıyla müdahale nedenleri soykırım, ağır savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar olarak somutlaştırılmıştır. Müdahalenin esaslı nedenleri ise doğru amaç (*right intention*), son çare (*last resort*), orantılılık (*proportional means*), olumlu gelişme beklentisi (*reasonable prospects*) ve son olarak müdahalenin karara bağlanmasıdır (*right authority*) (Bkz. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), 2001; Arsava, 2011; Gözen Arcan, 2015; Doğan, 2013).

Koruma sorumluluğu kavramıyla ulus devlete dayanan egemenlik anlayışı, uluslararası topluma dayanan egemenlik anlayışı ile bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Bu anlayış çerçevesinde devlet, vatandaşlarının güvenliğini sağlamakla yükümlü tutulmuştur. Aynı sorumluluk uluslararası toplum karşısında geçerli kılınmıştır. Hükümetin vatandaşını koruyamadığı durumlarda ise insancıl müdahale gündeme gelmiştir (Keskin, 2006-2007). Sonuç olarak, müdahalenin esaslı nedenleri oluştuğunda BM Güvenlik Konseyi kararı olmasa bile insancıl müdahalenin gündeme gelebileceği, uluslararası hukuka aykırı olan bu müdahalenin insan haklarını muhafaza etmek adına meşru olabileceği iddia edilmiştir.⁵⁵ Aslında koruma sorumluluğu kavramı, engelleme görevi kapsamında insancıl müdahale kavramının meşrulaştırılmasında kullanılan koruma sorumluluğu kavramının zorunlu açılımıdır (Feinstein ve Slaughter, 2004). Ahlaki bir olgu olarak kullanılan insan hakları söylemi ile hegemon devletin müdahalelerini gerçekleştirmek ve ayrıca hegemon devletin kurumsallaştırılması için yapılacak eylemler arasında önemli bir bağlantı vardır (Rajagopal, 2006). İnsan hakları kavramı üzerinden güvenliğin yapısını değiştirerek Arap dünyasındaki sermayenin uluslararasılaşması süreçlerine kadın

---

koruma yükümlülüğünü gerçekleştirmekten imtina ederse ya da bu yükümlülüğünü yerine getirmezse kendi egemenliğini ortadan kaldırmış sayılacaktır. Natarajan (2008, s. 209-212).

⁵⁵ 2006 Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisinin 2. Bölümünde şu şekilde ifade edilmiştir: “The United States must defend liberty and justice because these principles are right and true for all people everywhere. These nonnegotiable demands of human dignity are protected most securely in democracies. The United States Government will work to advance human dignity in word and deed, speaking out for freedom and against violations of human rights and allocating appropriate resources to advance these ideals.” Ayrıca ilgili dokümanda, insan hakları ile demokrasi kavramı arasındaki bağlantı vurgulanmış, ekonomik entegrasyon için gerekli olan ticaret ve yatırımların, insan haklarının geliştirilmesi ve demokrasinin güçlenmesi yoluyla başarıya ulaşacağını altı çizilmiştir.

haklarının durumu üzerinden karışıp, sosyal yapıların değişmesi gerektiğini iddia eden ABD'nin yapmış olduğu müdahalelerde sıklıkla insan hakları söylemini kullanması bu baği doğrular niteliktedir (Rajagopal, 2006). ABD tarafından uluslararası hukukun bu şekilde kullanılması yeni bir durum hiç değildir. Örneğin; Wilson ilkeleri ile Milletler Cemiyeti'nin kurulmasında etkili olan ABD, Cemiyet'e üye olma konusunda bir hayli isteksiz davranmıştır.⁵⁶

Soğuk Savaş zamanında tehditler ulus devlet kaynaklı olmakla beraber, konvansiyonel silahlar ile iki kutup arasında caydırıcılık ilkesi bağlamında nükleer silahlara dayalı olarak ilerlemekteydi. Soğuk Savaşın bitmesiyle caydırıcılık ve çevreleme politikaları anlamını yitirmiştir. 11 Eylül saldırıları ile de değişen uluslararası hukuk dinamikleri çerçevesinde yeni tehdit, devlet dışı terör örgütleri olarak belirlenmiştir. ABD, bu çerçevede, teröristlere ve haydut devletlere karşı önleyici savaş (*pre-emptive war*) olarak bilinen daha çok Bush Doktrini olarak anılan Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni geliştirmiştir. İnsani müdahale, koruma sorumluluğu, barışı koruma gibi kavramların başarısızlığı önleyici meşru müdafaa kavramının gündeme gelmesine neden olmuştur. Bush, 1 Haziran 2002'de West Point konuşmasında, önleyici savaş doktrinin gerekliliği şöyle ifade etmiştir:

“Haydut devletlerin ve teröristlerin amaçları göz önüne alındığında, ABD artık geçmişte olduğu gibi tepkisel bir tutuma güvenememektedir. Muhtemel saldırganı caydırmadaki iktidarsızlık, günümüz tehditlerinin aciliyeti ve muhtemel hasımlarımızın seçtikleri silahların vereceği zararın büyüklüğü, düşman saldırısının vukuunun beklenmesi seçeneğini ortadan kaldırmaktadır. Uluslararası hukuk öteden beri vukuu muhakkak bir saldırı tehdidinde (*imminent threat*) karşı önleyici meşru müdafaa hakkını tanımaktadır. Burada yapılması gereken, 'vukuu muhakkak tehdit' kavramının, “günümüz hasımlarının imkanları ve amaçları”, bir başka deyişle "terör eylemlerine ve potansiyel olarak kolayca saklanan, gizlice ulaştırılan ve uyarı olmaksızın kullanılan silahlardan olan kitle imha silahlarına güvenen haydut devletler ve teröristler" göz önünde bulundurularak, yeniden yorumlanması gerektiğidir.”

⁵⁶ ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'in Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda “when we feel strongly about something, we will lead.” sözüne karşı Rajagopal (2006, s. 775) tarafından kullanılan “There is one rule for the USA, one rule for the rest of the world.” açıklaması, aslında insan hakları söyleminin kendini tüm değerler açısından -eğitim, sağlık, güvenlik, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi- üstün sanan ABD önderliğindeki liberal düşüncenin argümanlarını çok net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Uluslararası hukukta yeri tartışmalı olan önleyici meşru müdafaa kavramının haydut devletlere ve teröristlere karşı yapılacak olan eylemlerin meşrulaştırılmasında kullanılması süreci, 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak'a karşı yapılan müdahalelerle başlatılmıştır. ABD bu yeni güvenlik stratejisiyle, bir kez daha uluslararası hukukta önleyici meşru müdafaa'nın varlığı konusundaki tartışmaları gündeme getirmiştir. Daha da ileri giderek önleyici meşru müdafaa konusunda genel kabul görmüş olan “vukuu muhakkak” tehdit kriterinin “vukuu muhtemel” tehdit şeklinde ilerletilmesi gerektiğini de iddia etmiştir. Aslında Türkçeye ikisi de önleyici meşru müdafaa olarak çevrilen iki terimin (*preventive/pre-emptive self defence*) tarihsel olarak incelenmesiyle Bush doktrininin ilerletmek istediği meşru müdafaa kavramının anlaşılması kolaylaşacaktır (Taşdemir, 2006).

Öngörücü meşru müdafaa olarak adlandırdığımız (*pre-emptive self defence*) kavram, uluslararası hukukta ABD'nin Irak müdahalesi öncesinde de tartışılan bir konuydu. Meşruluğu konusunda farklı düşüncelerin olduğu bu kavramın daha iyi anlaşılması, günümüzde kavramın daha ileriye taşınarak önleyici meşru müdafaa (*preventive self defence*) olarak ortaya atılması ve ilk kavramla olan farklılıklarının belirlenmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen kuvvet kullanma yasağının tarihsel olarak irdelenmesi ile mümkün olacaktır.

Sanayi devrimi ve sonrasında askeri teknolojilerdeki değişimler, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, silahlı çatışma hukuku ile ilgili uluslararası kuralların yeniden düzenlenmesini gündeme getirmiştir. Günümüzde devletlerin hangi durumlarda silahlı mücadeleye başvurabileceği (*jus ad bellum*), başlıca amacı dünya barışını korumak ve devletlerarası ihtilafların savaşa başvurmaksızın halledilmesini temin eden Birleşmiş Milletler Şartı ile belirlenmiştir. BM Şartı, BM'ye dünya barışını ve güvenliğini koruma yetkisi vermiş, bu amaca ulaşmak için BM'yi barışı bozma tehdidi ve barışı bozma eylemlerine karşı gerekli tedbirlere başvurmaya yetkili ve görevli kılmıştır. BM Şartı'nın 2. maddesinin 4. Fıkrasında öngörülen kuvvet kullanma yasağı gereğince ulus devletlerin kuvvet kullanma yetkilerini sınırlanmıştır:

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş

Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.”

Ancak sınırlandırılan kuvvet kullanma yetkisinin istisnaları mevcut olup BM Şartı'nın VI. Bölüm, 51. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bu antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”

Anlaşmaya göre kuvvet kullanma yasağının iki tane istisnası söz konusudur. Bunlardan ilki, devletlerin silahlı bir saldırının olması halinde, saldırıya uğrayan devletin meşru müdafaa hakkı; ikincisi ise BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği korumak için uygulayacağı önlemlerdir. Ancak, BM Şartında öngörülen kuvvet kullanma yasağı yalnızca devletlerarası ilişkiler için mevcuttur. Sınırları içinde isyan çıkan veya kamu düzeni bozulan veya bozulma tehdidi ile karşı karşıya kalan devletlerin güç kullanmasının yasaklanması bu kapsamda değerlendirilmemiştir (bkz. Doğan, 2013; Pazarıcı, 2009).

BM Şartı'nın 51. maddesi, meşru savunma hakkının doğal bir hak olarak Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua'da Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Davası'na ilişkin 27.06.1986 tarihli kararında teyit edildiğini kabul etmiştir (2009, s. 512). Sonuçta, BM Şartı'nın 51. maddesinden de anlaşılacağı üzere, meşru savunma hakkından söz edilebilmesi için silah bir saldırının vuku bulması gerekmektedir. Ancak BM Şartı'nın bu maddesi derinlemesine sorgulandığında akıllara bir takım soru işaretleri düşmektedir. Meşru savunma hakkına başvurabilmek için silahlı saldırının fiilen gerçekleşmiş mi olması gerekmektedir yoksa çok yakın bir saldırının olasılığı, meşru savunma hakkını doğurabilmekte midir? Meşru savunma hakkına başvurabilmek için saldırı eyleminin mutlaka bir devletin düzenli silahlı kuvvetlerince mi yapılması gereklidir, yoksa bir devletin yardım ettiği ve desteklediği silahlı grupların ve düzen dışı kuvvetlerin eylemleri de bu nitelikte bir silahlı saldırı olarak kabul edilebilmekte midir? Son soru olarak ise,

meşru savunma hakkına başvurulabilmesi için önceden BM Güvenlik Konseyi'nin kararına gerek var mıdır, varsa, Güvenlik Konseyi karar aldıktan sonra bu hakkın kullanım koşulları nelerdir (Pazarcı, 2009, s. 513)?

İlk soruyla başlamak gerekirse, devletlerin çok yakın bir saldırıya hedef olması durumunda meşru müdafaa hakkının gündeme gelip gelmeyeceği konusu önleyici/öngörücü (*preventive/pre-emptive self defence*) kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Uluslararası hukuk doktrininde genellikle, BM Şartı'nın 51. maddesinin devreye sokulabilmesi için silahlı bir saldırının varlığı şart koşulmuş, 51. Maddenin olası bir tehlikeye karşı kullanılabilmesi söz konusu değildir. İkinci sorunun değerlendirmesini yapmak için saldırı eyleminin tanımını yapan BM Genel Kurulu 14.12.1974 tarihinde 3314 sayılı kararına bakmak gerekmektedir. Saldırı eylemi, ilgili kararda, “bir başka devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı ya da BM Şartı'na aykırı herhangi bir biçimde silahlı kuvvet kullanma” olarak tanımlanmıştır. Bir eylemin saldırı olarak nitelendirilebilmesi için yeterli yoğunlukta olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, sınır olayları gibi küçük silahlı çatışmalar saldırı olarak değerlendirilmemektedir. Kısaca, bir devletin ülkesinin başka bir devlet silahlı kuvvetlerince saldırıya uğraması, bombalanması ya da istilaya uğraması; bir devletin limanlarının ya da kıyılarının başka bir devlet silahlı kuvvetlerince ablukaya alınması, bir devletçe ya da onun adına bir başka devlete saldırı eylemlerinden sayılacak yoğunlukta silahlı kuvvet kullanma eylemlerinde bulunan silahlı çeteleri ya da grupları, düzen dışı kuvvetleri ya da paralı askerleri gönderme ya da böyle bir harekette yer alma saldırı eylemleri olarak sayılacaktır (2009, 514). Bu kapsamda, Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua/ABD kararına geri dönmemiz gerekmektedir. İlgili kararlar, bir devletin başka devletteki terör eylemlerine karışan gruplara silah temini, maddi destek sağlaması gibi hareketlerin saldırı olarak değerlendirilemeyeceği, ancak ilgili eylemlerin güç kullanma yasağının ihlali olduğu kabul edilmiştir (Toluner, 2004, s. 453).

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de birbirleri ile bağlantılı 4 farklı yolcu uçağı kaçırılarak 2.795 kişinin yaşamını yitirdiği terör eylemleri sonrasında⁵⁷, Güvenlik Konseyi'nin 1368

---

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Frank and Rehman (2003).

sayılı kararıyla ilk kez bir saldırı (uluslararası terör eylemi) devletle bağlantılı olmaksızın barışa karşı tehdit olarak sayılmıştır. Ancak, buna rağmen terör eyleminin BM Şartı'nın 51. maddesi çerçevesinde bir silahlı saldırı olup olmadığı açıkça ifade edilmemiştir (Taşdemir, 2006).

ABD'nin savaş açmak için haklı neden arayışında (*casus belli*), George W. Bush tarafından sıklıkla kullanılmış olan önleyici savaş doktrini, haklı savaşa bir başka deyişle özgürlüğü korumaya yönelik bir savaşa dayandırılmıştır (Chossudovsky, 2010). Bu kapsamda, önleyici askeri harekâtı gerçekleştirmek için ise haydut devletler olarak tanımlanmış ülkelerin olması gerekmektedir. Kısacası, önleyici savaş doktrini, haydut devletlere ve teröristlere karşı bir meşru müdafaa aracı olarak ortaya atılmış yeni bir uluslararası hukuk kavramıdır.

Öngörücü meşru müdafaa'nın daha da ileriye gitmiş şekli olan önleyici meşru müdafaa kavramı George W. Bush tarafından 2002 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisinde oldukça net bir şekilde ifade edilmiş olup haydut devlet ile önleyici meşru müdafaa kavramı arasındaki ilinti gözler önüne serilmiştir:

“Haydut ülkeler ve teröristler bize geleneksel silahları kullanarak saldırıda bulunmuyor. Böyle saldırıların geçersiz kalacağını biliyorlar, onun yerine, terör eylemlerine başvuruyorlar ve kitle imha silahlarının kullanımını potansiyel olarak saklıyorlar.

Bu saldırıların hedefi, savaş hukukunun temel kurallarından birisini doğrudan çiğnemek pahasına, bizim askeri kuvvetlerimiz ve sivil halkımızdır. 11 Eylül saldırılarının kayıpları göstermektedir ki sivillerin zarar görmesi, teröristlerin özellikle yöneldikleri bir hedeftir ve bu kayıplar, teröristlerin kitle imha silahları edinmeleri halinde büyük ölçüde artacaktır.

Birleşik Devletler uzun süre ulusal güvenliğine yönelik tehditlere karşı koymakta önleyici savaş tercihini elinde tuttu. Tehdit ne kadar büyükse, hareketsiz kalmak o kadar tehlikelidir ve kendimizi korumak için önlem almak o kadar zorunludur. Hasımlarımızın böylesine düşmanca eylemlerini önceden davranıp önlemek veya engellemek için ABD, gerekirse karşı tarafı beklemeden harekete geçecektir.⁵⁸

⁵⁸ ABD Ulusal Güvenlik Konseyi, Ulusal Güvenlik Stratejisi, Beyaz Saray, Eylül 2002, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>.

Böylece Pentagon, önleyici savaş doktrini ile yalnızca ABD'nin ilan edilmiş düşmanlarına karşı değil aynı zamanda ABD'ye açıkça düşman olmasa da ABD'nin çıkarları çerçevesinde stratejik görülen devletlere de müdahale edilebilecekti. Görüldüğü üzere, Ulusal Güvenlik Stratejisi ile yeni bir düşman yaratılarak teröristlerin haydut devletler tarafından sağlanan devlet desteği ile hareket ettikleri iddia edilmiştir. Buradaki amaç önleyici savaş doktrini üzerinden iki ayrı düşmana karşı (terörist oluşumlar ve haydut devletler) meşru savunma kapsamında müdahale etmenin yollarını aramaktır.

Öngörücü meşru müdafaa kavramını genişleterek önleyici meşru müdafaa kavramını ortaya atan Bush Doktrini esas itibariyle hukuksal bir yapıyı haiz olmayıp siyasal bir doktrindir. Öngörücü meşru müdafanın, yakın bir tehdit olması durumunda devreye girdiği 1967 Altı Gün Savaşları hadisesinde görülmüştür. Muhtemel bir tehdide karşı kuvvet kullanma olarak kabul edilen önleyici meşru müdafanın örneği ise İsrail'in 1981'de Irak Osirak Nükleer Reaktörüne karşı saldırısıdır. İlk örnek uluslararası hukukta meşru müdafaa kapsamında değerlendirilmişken, ikinci örnek uluslararası hukuka aykırı bulunmuştur. Bu kapsamda ABD'nin terörist faaliyetlerine ve haydut devletlere karşı tehlike henüz meydana gelmeden müdahale etmesi hususu, tarihsel olarak Sovyetler Birliği'nin yıkıldığı yeni dünyada hedeflerine ulaşmasındaki en önemli dayanağıdır. ABD, 11 Eylül sonrasında uluslararası terörizme karşı savaş ilan ederken, haydut devletleri ve teröristleri en büyük düşmanı olarak ilan etmiştir. Aslında bu düşmanlar, 11 Eylül saldırılarıyla değil sermayenin ve devletin uluslararasılaşması süreçleriyle belirlenmiştir.

2005 yılında Pentagon, Vaşington'un küresel askeri yönetimine ilişkin programının geniş bir çizimini oluşturan Ulusal Savunma Stratejisi (NDS) başlıklı bir metin yayınlamıştır. Bu strateji ile istikrarsız ülkelere veya çöküntüye uğramış devletlere terörizmle mücadele kapsamında müdahale edebilme imkânı sağlanmıştır. İstikrarsız veya çöküntüye uğramış devlet kapsamında haydut devletlerin de ilgili tanımlamaya girebileceğini söylemek çok zor olmayacaktır. Ayrıca NDS ile beraber Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nde (PNAC) altı çizilen önleyici savaş doktrini izlenmiş, küresel askeri programın çerçevesinin belirlenmesinde çok daha ileri gidilmiştir. Böylece ABD halkına korku saldığı iddia edilen Müslüman fundamentalistler ve haydut devletler yeni tehdit faktörleri olarak sıralanmıştır (Arrighi, 2010, s. 184-185).

1990 sonrası yeni uluslararası hukuk kapsamında ABD'nin önleyici meşru müdafaa, insancıl müdahale, koruma sorumluluğu gibi kavramları ortaya atması, hukukun tek taraflı tespitinin hegemon devlete kaymasına sebebiyet vermiştir. Kendini istisnai bir pozisyona yerleştiren hegemon devlet zaman zaman kendi belirlediği kurallara dahi bağlı kalmamıştır. ABD'nin insan hakları konusundaki sözde hassasiyetini düşündüğümüzde CIA'nin 11 Eylül sonrası ABD müdahalelerinde teröristlere yapmış olduğu işkencelerin hangi kapsamda değerlendirileceğini düşünmek bir hayli zor olacaktır.⁵⁹

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesinde görüldüğü üzere, Irak gerek ulusal gerekse de uluslararası düzlemde yasal sorumluluğu eksik bir devlet olarak betimlenmiştir. Bunun arkasında yatan neden özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde başarısız devletleri korumak ve haydut devletleri disipline etmek gibi kavramlarla uluslararası hukuktaki dönüşümleri sağlamaktır (Simpson, 2001). Eski uluslararası hukuk düzeninin yeni düzen olarak adlandırılan dönemdeki sorunları çözmede etkisiz olduğu kabul edilmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası hukukun müdahale kavramına olan bakış açısının dar bir kalıba sokulması, o dönemdeki ilişkilerin bu dar perspektifle çözülüyor olması, ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel ilişkilerin artmasıyla meydana gelen ekonomik ve siyasi ilişkilerin artan oranda birbirine bağımlılığı uluslararası hukuka yeni yapıların eklenmesine sebep olmuştur.

Soğuk savaş sonrası dönemde ilişkilerin boyutunun değiştiği bir gerçektir. Askeri müdahaleler dışında eski savaş normlarını değiştiren oluşumlar da meydana gelmiştir. Güvenlik unsurunun boyutu genişlemiş, askeri güvenlik endişesinin yanına çevre güvenliği, terörizm, sağlık, AIDS gibi bir dizi yeni güvenlik sorunları eklenmiştir. Bu dönemde sermayenin ulus aşırı hareketleri, modern devletin sonunu getireceğine dair

---

⁵⁹ Geliştirilmiş Sorgulama Teknikleri; Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ve Savunma İstihbarat Teşkilatı (DIA) ve ABD Silahlı Kuvvetlerine bağlı diğer birimler aracılığıyla ABD tarafından sistematik bir biçimde uygulanan işkencelerdir. George W. Bush yönetimi sırasında "kara bölgeler" olarak adlandırılan merkezlerde terör şüphelilerine uygulanan sorgulama teknikleri çok büyük tepkilere neden olmuştur. 2014 yılında Senato İstihbarat Komitesi Başkanı bu tekniklerle ilgili bir raporu kamuoyuyla paylaşmıştır. İlgili raporda CIA'nin uluslararası hukuka uygun olmayan yöntemlerle yakalamış olduğu esirlere acı çektirme teknikleri uyguladığı görülmüştür. Uzun süre uykudan mahrum bırakma, esirleri tokatlama ve duvara çarpma, küçük kutulara hapsedme ve ölümle tehdit etme gibi yöntemler 11 Eylül sonrasında terörizmle ilişkilendirilen şüphelilere karşı uygulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aljazeera (2016); CNN Library (2018).

iddialarını beraberinde getirmiştir. Ancak, değişmeyen tek şey vardır; ilgili dönemde Batı hala uluslararası yasa yapma sürecinde birincil rol üstlenmektedir, az gelişmiş ülkeler ise Sovyetler Birliği'nin yokluğuyla iyice bu sürecin dışında tutulmuştur ve son olarak sermayenin uluslararasılaşma sürecinde ulus-devletler hala en önemli uluslararası aktördür.

Koskenniemi'nin belirlenimsizlik tezinde (*indeterminacy*) ifade edildiği gibi (2005, s. 238-239), uluslararası hukuk, mevcut çatışmaların taraflarına her durumda bir diğerine karşı kullanılabilir yeterli hukuki argüman ve prensip sağlama kapasitesi sunmaktadır. Bir başka deyişle, uluslararası hukuk, uluslararası aktörlerin davranışlarını hem meşrulaştırmak hem de eleştirmek için uygun mekanizmayı sağlamaktadır. Ancak, konu gelişmemiş ülkelerin argümanları olunca uluslararası hukuk bu misyonunu Koskenniemi'nin dediği gibi yerine getirememektedir. Gelişmemiş ülkeler veya Batılı olmayan ülkeler her ne kadar karşı tarafa karşı hukuki argümanlar sunabilse de karşı tarafta bu düşüncelerin algılanış biçimi farklıysa argümanların kabul edilme süreci de zora girmektedir. Örnek vermek gerekirse, bir grubun ABD çıkarlarına aykırı olarak hareket etmesi durumunda, onun faaliyetlerinin terörist faaliyet kapsamına mı yoksa self determinasyon hakkı kapsamına mı gireceği konusu ABD tarafından belirlenmektedir. Kosova Üzerine Bağımsız Komisyon Raporu⁶⁰'na baktığımızda insani müdahale kapsamında Kosova'ya yapılan müdahaleler için herhangi bir BM Güvenlik Konseyi kararının olmadığını görmekteyiz. Ancak, yapılan müdahaleyi kınayan bir BM Güvenlik Konseyi kararı da yoktur. Hatta zaman zaman bu oluşumlar, ABD'nin çıkarlarına uygun hareket ettiği sürece dost olarak bile tanımlanabilmektedir. Söz konusu çıkarların ihlali durumunda ise aynı yapılar düşman olarak kabul edilebilmektedir.

Sonuç olarak, 1990'lı yıllardan sonra, Soğuk Savaş dönemi boyunca yürütülen caydırıcılık politikasının, terörist ve haydut devletler için etkin bir silah olmadığı ABD tarafından anlaşılmış, doğrudan şiddetin kullanılması gerektiği kabul edilmiş ve doktrine önleyici meşru müdafaa kavramı eklenmiştir (Yoo, 2003). Meşru müdafaa kavramının ancak BM Güvenlik Konseyi kararları ile gündeme gelebilmesi bir başka deyişle, saldırıyı

---

⁶⁰ Independent Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, New York, Oxford University Press, 2000.

değil saldırı potansiyelini hedef alan önleyici meşru müdafaa kavramının, uluslararası hukukta meşru olarak kabul edildiği bir mekanizmanın olmaması, insancıl müdahale kavramı üzerinden ilerlemenin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. BM Anlaşmasında doğrudan insancıl müdahaleyi düzenleyen bir madde bulunmasa da Yugoslavya, Somali, Ruanda, Haiti ve Doğu Timor gibi örneklere bakıldığında; BM Güvenlik Konseyi'nin insani güvenliğin, demokrasinin ve insan haklarının ilgili devletlerce güvence altına alınmadığı durumları barışa karşı tehdit olarak kabul ettiği görülmektedir (Özdemir, 2011, s. 43). Bu çerçevede, bir sonraki benzer saldırıların tekrardan BM onayına sunulup meşru müdafaa'nın uygunluğunun onayının alınmasına gerek duyulmamıştır. Tüm bunlara ek olarak koruma sorumluluğu kavramı ile erken müdahale sisteminin işletilmesi için daha ileriye gidilmiştir. Böylece, koruma sorumluluğundan türeyen engelleme görevi ile saldırı potansiyelinin bulunduğu durumlarda hem insani müdahale hem de önleyici meşru müdafaa zemininde yürütülecek silahlı müdahalenin hukuki zemini oluşturulacaktır. Engelleme görevinin gerektirdiği şiddetin muhatabı herkes olabilirken, görevin sahibi en başından bellidir (2011, 44-45). Öyleyse, haydut devletlerin, “mevcut kapitalist devlet formunu benimseyen merkez kapitalist ülkelerden olma kriterini” yerine getirememesinden dolayı önleyici meşru müdafaa, koruma sorumluluğu gibi yeni kavramlarla ilgili ülkelere müdahale edebilmenin yolu açılmıştır (Natarajan, 2008, s. 184).

3.3. ULUSLARARASI TERÖRİZMLE KAVRAMIN BAĞLANTISI

11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırılar, ABD dış politikasında çok büyük değişikliklere neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında yeni politika arayışına giren ABD, El-Kaide tarafından üstlenilen bu saldırıların akabinde, “terörizme karşı savaş” ilan etmiştir. Uluslararası hukukta “meşru müdafaa” olarak nitelendirilen kavram çerçevesinde, teröre destek veren tüm ülkelere gereken cevabın verileceğini ifade eden ABD'nin üst düzey temsilcileri, yeni politika arayışını bu çerçevede oluşturmuştur. Teröre karşı savaş, yeni ufukların keşfedilmesinde ve Irak'ta yer alan engin petrol yatakları üzerinde ulus ötesi dev şirketlerin denetiminin kurulmasında önemli bir rol oynamış; ayrıca küreselleşme akımının etkisiyle ABD'nin eylemlerini meşrulaştırılmasında bir hayli etkili olmuştur (Chossudovsky, 2010).

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası hukuka yeni kavramların eklenmesiyle müdahale alanlarının yayılması ve ulus egemenlik ilkesinin kapsamının daraltılması çerçevesinde, dünyanın birçok yerinde meydana gelen olayların bölgedeki diğer ülkeleri ve küresel çapta tüm ülkeleri etkilemesi, devletlerin olaylara müdahil olabilmeye kapasitelerini arttırmıştır. 1990 öncesi dönemde nükleer güce sahip ABD ve SSCB arasında geçen deyim yerindeyse soğuk savaş hali yeni dönemde sıcak çatışmalara doğru kaymaktadır. Caydırıcılığın artık bir işe yaramadığı bu dönemde, terörizm yapılarına karşı etkin bir silah geliştirilememiş, bu nedenle doğrudan şiddet uygulayarak engelleme stratejisinin meşruluğu kabul görmüştür (Yoo, 2003). Böylece bir önceki başlıkta da kavramsal olarak açıklanan önleyici meşru müdafaa kavramı, terörizme karşı savaşın belirleyeni olmuştur.

11 Eylül terör saldırıları ABD dış politikasında daha sert bir tutuma sebep olmuş, haydut devletler olarak lanse edilen ülkelerin kendi ülkelerindeki istikrarsız yapılardan dolayı teröristlere ortam yarattığı kabul görmüştür. ABD Başkanı George W. Bush tarafından teröre ve terörü destekleyen ülkelere karşı savaş başlatılmıştır.⁶¹ Bu çerçevede Afganistan ve Irak'ın El-Kaide gibi terörist oluşumlara destek verdiği ve bu ülkelerdeki istikrarsızlıkların terörist oluşumlar için barınak sağladığı iddia edilmiştir. Yalnızca 11 Eylül saldırılarını üstlenen El-Kaide'ye karşı değil, teröre ev sahipliği yaptığı düşünülen tüm devletlere karşı söylemler geliştirilmiştir. Örneğin, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell saldırıları bir savaş eylemi olarak nitelendirmiş teröre destek veren ülkelere karşı kuvvet kullanılabileceğini ifade etmiştir.

11 Eylül saldırıları ABD'nin nüfuz alanını, uluslararası terörizmle savaş neticesinde, Hindistan yarımadasına hatta Uzakdoğu'ya kadar genişletmesine neden olmuş; ABD'de dış politikanın temel karar vericilerinden Pentagon ve CIA'nin etkinliği artmıştır. Hukukun üstünlüğü prensibi delinerek ulusal güvenlik politikası güçlendirilmiş, ancak yeni yapıyla sivillerin terörizme karşı korunması konusu göz ardı edilmiştir. Daha ziyade

---

⁶¹ 20 Eylül 2001'de Amerikan Kongresinde yapmış olduğu konuşmada George W. Bush; ABD olarak elimizdeki tüm kaynakları, her türlü istihbarat aracını, her türlü hukuki yaptırımı ve gerekli tüm silahları kullanarak küresel terör şebekesini ortadan kaldıracaklarını ve bu çerçevede öncelikle teröristlerin mali kaynaklarını bitireceklerini ifade etmiştir. Ayrıca teröre destek veren veya bünyesinde bulunduran devletlerin ABD tarafından düşman rejimler olarak tanımlanacağını ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bush (2001). <https://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbush911jointsessionspeech.htm>

serbest pazar düzeninin desteklenmesi ve korunması nihai hedef olarak belirlenmiştir (Chossudovsky, 2010). Ayrıca teröristlerin, ABD'ye veya müttefiklerine karşı nükleer, biyolojik ve kimyasal silah kullanabilme ihtimalleri, terörizme karşı savaş kapsamının içerisine kitle imha silahlarını temin etme veya geliştirme kapasitesi bulunan devletlerin de dahil edilmesine neden olmuştur.⁶² Bu kapsamda, Vaşington'un Ortadoğu politikasında, bölge hükümetleri ile ilişkisinde en önemli unsur ilgili hükümetlerin terörizmle mücadelede ABD'ye verdiği destek olmuştur (Wallerstein, 2015). ABD, bu desteği göremediği Suriye, İran, Libya gibi devletlere şiddetli baskı uygulamıştır.

Terörizmi Önlemek ve Engellemek için Gerekli Vasıtaları Sağlayarak ABD'yi Birleştirme ve Güçlendirme Yasası olarak kabul edilen PATRIOT⁶³ yasaları ile küreselleşme karşıtı olarak sayılabilecek tüm eylemler suç olarak kabul edilmiştir (Chossudovsky, 2010). Bu kapsamda IMF veya Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı eylemler uluslararası terörizmle ilişkilendirilmiştir. Hatta daha ileri gidilerek 1999 yılında Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü'ne ilişkin küreselleşme ve kapitalizm karşıtı eylemler⁶⁴

⁶² 11 Eylül'den sonra ABD, Bush yönetimi altında, iki önemli güvenlik stratejisi uygulamıştır. Bunlardan ilki ABD'nin güvenliğinin sağlanması için teröristlerin yok edilmesi, ikincisi ise kitle imha silahlarını elde etme çabası içinde olan ve uluslararası barışı tehdit eden ülkelere karşı mücadelede diğer uluslara karşı kendi politikasını kabul ettirmektir. Bu kapsamda kullanılacak askeri güç, diğer devletler tarafından yapılan esnek koalisyonlarla sağlanacaktır. Örneğin Irak müdahalesi için İstekliler Konseyi'nin oluşturulduğunu ifade etmiştik. Diğer devletler tarafından desteklenmezse önleyici meşru müdafaa kapsamında ABD tek başına hareket edebilecektir. Sloan (2003).

⁶³ George W. Bush zamanında çıkarılan PATRIOT yasaları ile ABD'de özgürlük ve güvenlik dengesi değişmiştir. ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra terörle mücadeleye salt insan hakları ve demokrasi penceresinden bakmaktan vazgeçmiş, kamu düzeni ve kamu güvenliği gibi kavramların önemini ortaya koymuştur. Ulusal güvenlik için özgürlüklerin ihlal edilebileceğini ortaya koyan bu yasalar, ABD'nin her alanda denetimini arttırmıştır. Ayrıca yapılan birçok düzenleme ile ev ve işyerlerinin habersiz aranması yasallaştırılmış ve kişilere ait finans, sağlık ve eğitim ile ilgili kayıtlara izinsiz giriş yetkisi ABD kolluk kuvvetlerine verilmiş, tüm bunlara ek olarak telefon dinleme ve internet iletişimini izleme alanlarında da yürütmeye geniş yetkiler tanınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uniting And Strengthening America By Providing Appropriate Tools Required To Intercept And Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act Of 2001.

⁶⁴ Dünya ticaret Örgütü'nün 1999 yılında Seattle'da toplanmasına karar verilmiştir. Zirve başlamadan birkaç gün önce Amerika'nın kuzey ucundaki sanayi kenti Seattle'ı doldurmaya başlayan gruplar, "Battle in Seattle" olarak adlandırılan eylemleri organize etmiştir. Sayıları 50 bini bulan bu büyük grubun içinde, Güney Koreli işçilerden Norveçli çevre örgütlerine, Avrupalı genç anarşistlerden Fransız köylülerine birçok farklı kesim yer alıyordu. Göstericiler, önceleri toplantılar ve kısa yürüyüşlerle, hükümetler ve çokuluslu şirketlerden isteklerini kamuoyuna açıklamış, daha az sömürü, çevreyle dost üretim ve şirket çıkarlarına değil halk çıkarlarına uygun politikalar talep etmişlerdir. Dünya Ticaret Örgütü'ne üye ülkelerin temsilcilerinin Seattle'a gelmesi ve toplantıların başlamasıyla birlikte ise, gösterilerin dozu arttı. Özellikle gece saatlerinde Seattle sokakları savaş alanına dönerken, polis de eylemlere daha sert müdahale etmeye

ve Cenova Protestoları⁶⁵ terörist hareketler olarak görülmüştür (Chomsky, 2002, 2008; Chimni, 2006, s. 21). 2002 yılında geliştirilen Terörizm Bilgilendirme ve Önleme Sistemi (*TIPS, Terrorism Information and Prevention System*) yasası; işleri gereği kişilerin evlerine girebilme imkânı olan kablo montajcıları, telefon tamircileri gibi meslek gruplarında çalışan işçilerin, gerektiğinde şüpheli görülen şahıslar ile ilgili bilgi toplamak amacıyla ilgili şahısların evlerine girerek ajanlık yapmaları üzerine kurulmuş bir sistemdir (Chossudovsky, 2010, s. 46-47). Her ne kadar bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasından dolayı bu yasa iptal edilse de böyle bir fikrin yasalaşması bile ABD'nin konu ile ilgili uygulamalarının ne kadar ileri gidebileceğini göstermiştir.

1997 yılında yayımlanan Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nde ABD'nin Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak yerini aldığı, barış ve güvenliğin sağlanması için Asya, Avrupa ve Ortadoğu'da ABD'nin etkin rol oynamasına ihtiyaç duyulduğu kaydedilmiştir. Ayrıca, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin dört önemli sonuçtan ders çıkarması gerektiği ifade edilmiştir. Bunlar; (i) küresel gücünü sürdürüebilmek ve gelecek tehditler ile başa çıkmak için ordunun modernizasyonu, (ii) çıkarlarına aykırı hareket eden düşman rejimlere karşı demokratik müttefikler belirlemek, (iii) ekonomik ve politik özgürlüklerin dışarıda sürdürülmesini sağlamak, (iv) ABD'nin uluslararası sistemi korumadaki eşsiz rolünü kabul etmektir. Görüldüğü üzere, ABD aslında 11 Eylül saldırılarından çok daha önce dünyanın büyük gücü olma rolünü üstlenmiştir. Bu çerçevede 11 Eylül saldırıları, ABD'nin 1990'lar sonunda üstlenmiş olduğu rolün uygulanmasında büyük bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır (Chossudovsky, 2010; Chomsky, 2018).

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye ve 7 Temmuz 2005 tarihinde İngiltere'ye yapılan saldırılar terörizme karşı savaşı kamu yararı çerçevesinde gerekçelendirmiştir. Başka ülkelerin yapması durumunda en büyük insan hakları ihlalleri olarak görülen keyfi gözaltı kararları veya tutuklamalar, erkek, kadın veya çocuklara yapılan işkenceler, siyasal cinayetler hatta toplama kamplarını içeren uygulamalar terörizme karşı savaş doktrini

---

başladı. Yaklaşık bir hafta süren olayların bilançosu ise; 600 gözaltı, 3 milyon dolarlık maddi zarardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Encyclopedia Britannica, Seattle WTO protests of 1999, 21 Kasım 2018.

⁶⁵ Küreselleşme karşıtı hareketler, 2001 yılında İtalya'nın Cenova kentinde gerçekleştirilecek olan G-8 Zirvesi öncesinde devam etmiştir.

altında ABD tarafından meşrulaştırılmıştır (Chomsky, 2002; Chossudovsky, 2010; Blum, 2003). Örneğin; Afganistan müdahalesi sırasında kurulan toplama kamplarında suçlu oldukları kesin olmayan birçok insan işkenceye maruz kalmıştır. ABD, bu işkencelerin terörizme karşı savaş esnasında mazur görülebileceği düşüncesiyle hareket etmiştir. Bu tür toplama kamplarında yaşanan olayların başka ülkeler tarafından gerçekleştirilmesi halinde, başta ABD olmak üzere tüm dünya ülkelerince sert bir şekilde kınanacağını unutmamak gerekmektedir. ABD ise bu eylemleri insan haklarının korunması için yaptığını söyleyerek Afganistan halkının insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi kavramlarla yaşamasına olanak vereceğini iddia etmiştir.

Diğer taraftan, 1990'lı yıllarda Çeçenistan'ın önde gelen liderlerinden Şamil Basayev ve El-Hattab'a Afganistan ve Pakistan'daki CIA destekli kamplarda eğitimler verilmiştir. Çeçenistan'da terör yapılarının gelişmesi ABD desteği⁶⁶ ile olmuştur. Çünkü Rusya'nın ana petrol borusu Çeçenistan'dan geçmektedir ve Çeçenistan'daki savaştan kârlı çıkacak olanlar ise Hazar Denizi havzasındaki petrol kaynaklarını ve petrol koridorlarının kontrol edilmesi konusunda rekabet halinde olan Britanya ve ABD'dir (Chossudovsky, 2010). Rusya'ya karşı ayaklanan Çeçenistan, terör örgütleriyle ilişkisinden dolayı haydut devlet olarak zikredilmemiş aksine ABD yardımıyla ödüllendirilmiştir. Günün sonunda, terörizme karşı başlatılan savaşın nedenini, aslında yıllar önce Çeçenistan, Afganistan, Irak gibi ülkelerin istikrarını bozan terör oluşumlarını destekleyen ABD'nin kendisi oluşturmuştur.

ABD, insan hakları ve demokrasi gibi kavramların yeni düşmanlarla savaşmak için yeterli bir caydırıcılığa sahip olmadığını inanarak ulusal güvenlik ve özgürlük kavramları üzerinden dış politika söylemi geliştirmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ulusal güvenlik ve özgürlük kavramlarının sıklıkla kullanılması tesadüfi değildir. Bu kavramlar,

---

⁶⁶ ABD ve İngiltere, kendi çıkarları için terör örgütlerine destek verirken binlerce ton silah yardımı da yapmıştır. Bu destek kapsamında alınan silahlar daha sonra bu terör oluşumları tarafından Batı'ya karşı kullanılmıştır. "Geri tepme tezi" olarak adlandırılan bu yapı, Chossudovsky (2010, s. 83) tarafından bir uydurma olarak görülmüş; yazar, CIA'nin İslamcı Militan Şebeke ile bağlarını koparmadığını iddia etmiştir. Tüm bunlara ek olarak Yugoslavya'daki iç savaş sırasında Saraybosna'daki Müslüman hükümete İran'dan alınan silahlar satılmıştır. Yaptırımların uzun yıllar boyunca uygulandığı İran'dan ikinci kez skandal bir kararla silah alınıp başka ülkelere satılması, ABD Başkanı Clinton'ı zor duruma düşürmüştür (2010, s. 88). Bu kapsamda ABD'ye silah sağlayan İran'ın ise ABD tarafından haydut devlet olarak lanse edilen en önemli devletlerden biri olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca bkz. Blum (2003).

bundan sonra yapılacak olan ABD eylemlerinin haklı gerekçelerini barındırmaktadır. ABD'nin hızlıca güvenlik devletine dönüştüğü PATRIOT yasaları ile ABD hükümetine benzeri görülmemiş yetkiler verilmiştir. Terör karşıtı mevzuatlarla habeas corpus (suçsuzluğunu ispatlama hakkı) ilkesi askıya alınmış, boydan boya Batı Dünyası'nda yurttaşlar mimlenmiş, yaftalanmış, yurttaşların elektronik postaları, telefon görüşmeleri ve faksları izlenerek kaydedilmiştir (Chossudovsky, 2010, s. 30). Sonuçta, ABD istihbarat yetkililerine, askerine ve kolluk kuvvetlerine büyük yetkiler verilerek teröristlerin yakalanmasının amaçlandığı ifade edilmiştir.

ABD'nin 11 Eylül terör saldırılarına uğraması birtakım soruları da beraberinde getirmiştir. ABD halkı, bu saldırıların niçin ABD'de vuku bulduğunu sorgulamıştır. ABD'nin diğer ülkelere yapmış olduğu müdahalelerle kendi düşmanını arttırdığı düşüncesi çerçevesinde, ABD halkı 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan ve Irak'a yapılan müdahaleleri de sertçe eleştirmiştir (Chossudovsky, 2010; Chomsky, 2002). Eski başkanlardan Jimmy Carter, Beyaz Saray'dan ayrıldıktan yıllar sonra yaptığı bir açıklamada belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde ABD'nin uluslararası gelişmelere müdahil olması ile ABD'ye yönelik terörist saldırılardaki artış arasındaki bağlantıya değinmiş ve şunları ifade etmiştir (Blum, 2003, s. 11-12):

“Deniz piyadelerini Lübnan'a gönderdik. Suriye'ye, Lübnan'a ya da Ürdün'e gitmek, ne kadar çok insanın ABD'den nefret ettiğini birinci elden tanıklık etmek için yeterlidir. Çünkü tamamen masum köylüleri, Beyrut civarında köylerde yaşayan kadınları, çocukları bombaladık, kurşun yağmuruna tuttuk ve acımasızca öldürdük. Bunun sonucunda, derinden öfkeli o insanların gözünde bizler bir tür şeytan olduk. İnsanlarımızın rehine olarak alınmasına sebep olan ve hepsi tamamen haksız ve kriminal nitelikte olan bu saldırıları hızlandıran şey budur (New Times, 26 Mart 1989, s. 16).”

George W. Bush yönetimi, Soğuk Savaş sonrası yeni düşmanla savaşın; özgürlük, eşitlik, demokrasi ve insan hakları gibi kavramların ortaya atılmasıyla kazanılamayacağını tüm dünyaya vurgulamış, terörizmle ve kitle imha silahlarıyla mücadele etmek için her türlü tedbirin alınacağını belirtmiştir. ABD'nin hızlıca güvenlik devletine dönüşmesi gerekliliğinin altı çizilerek iki önemli kavram da gündemin ana maddelerinden olmuştur. Bu kavramlar, özgürlük ve ulusal güveniktir. PATRIOT I ve PATRIOT II yasaları ile kişilerin özgürlüğü ile ulusal güvenlik arasında bağ kurulmuştur. Kişilerin özgürlüğünün

sağlanması için ABD’de ulusal güvenlikle ilgili önlemlerin artması, aslında liberal düşünce için oldukça önemli olan kişilerin özgürlüğü konusuna büyük darbe vurmuştur. Ancak ABD, yine bu iki kavram arasında orantılılık ilkesi gereği büyük bir denge kuracağına dair halkına büyük sözler vermiştir. Sonuç itibariyle, ABD’nin, ulusal güvenlik adı altında yaptıkları bireylerin özgürlüğünden vazgeçmesine neden olmuş, ABD hızlıca güvenlik devletine doğru dönüşmeye başlamıştır (Chossudovsky, 2010).

Terörizme karşı savaş stratejisinin anlaşılması için terörizm teriminin kavramsal olarak sorgulanması yerinde olacaktır. Terörizm kavramının uluslararası hukukta belirleyici bir tanımının olması konusunda devletler anlaşmaya varamamıştır. Çünkü terörist oluşumlar bazıları tarafından kurtuluş mücadelesi olarak görülebilmektedir. Terörizmin birçok kavramsal tanımı olması ve ortak bir terörizm tanımı konusunda mutabakata varılamaması, terörist denilen kavramın da uluslararası hukukun bir süjesi olarak kabul edilmesine engel olmuştur (Natarajan, 2008). Terörizmin uluslararası hukuka dahil edilmesi, “devlet destekli terör” kavramı yoluyla olmaktadır. Kısacası, devlet sorumluluğu devreye girmedikçe, terör faaliyetlerine karşı silahlı saldırı kapsamında meşru savunma hakkı söz konusu değildir (Pazarcı, 2009; Doğan, 2013). Taraflardan birinin uluslararası hukuk kapsamında belirsizliği, diğerinin de menfaatinin kapsamını belirsizleştirmektedir (Özdemir, 2011, s. 41). Ancak, ABD’nin 11 Eylül sonrası stratejisinde, teröre karşı savaş için herhangi bir terörizm tehlikesinin var olmasına gerek yoktur, tabiri yerindeyse dünyanın herhangi bir bölgesinde faaliyet gösteren teröristin var olması yeterlidir. Böylece teröre karşı savaş silahlı çatışma durumuna değil terörist bir tehlikeye dayanmaktadır. Terörizm kavramının uluslararası hukukta belirgin bir şekilde tanımlanamamasına rağmen haydut devletlerin terör ile ilişkilendirilmesinin ne kadar doğru olacağı muallaktır veya bu ilişkinin nasıl kurulacağına ortaya konması da ayrı bir tartışma konusudur.

Uluslararası hukukta bir hak süjesi olarak kabul görmeyen teröristin, savaş hukukunun (*jus in bello*) getirdiği korumadan yaralanamayacağını iddia eden ABD, uluslararası hukukun tespit edemediği bir düşmanı uluslararası hukukun getirdiği korumadan

dışlamaktadır. Hâlbuki işkenceye karşı yapılan uluslararası sözleşmeler⁶⁷, tutsağın ne şekilde anılırsa anılsın işkence koşullarına bağlanamayacağını ifade etmektedir. Ancak bu noktada ABD, terörist olarak saptanan kişilere karşı *jus in bello*'dan yararlanamayacağını iddia etmektedir. Söylem dışı alan olarak görülen terörist kavramının uluslararası hukukta bir geçerliliğin olması için hukuk dışı dövüşçü/muharip terimi geliştirilmiştir (Natarajan, 2008, s. 289). Görüldüğü üzere geliştirilen yeni terim, kapitalist üretim ilişkilerinin üretimi ve yeniden üretimi için gereken şiddet türlerinin uygulanması için oldukça elverişlidir (Özdemir, 2011, s. 42). Bu terim altında uluslararası hukuk çerçevesinde istediği eylemleri uygulayabilme tekeli elinde bulunduran ise yine bu terimi üreten kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABD Dışişleri Bakanlığı bünyesinde çıkarılan Terörizme Devlet Desteği Raporlarında (*State Sponsors of Terrorism*), 2017 yılına baktığımızda Kuzey Kore, İran, Sudan ve Suriye'nin listede yer aldığını görmekteyiz.⁶⁸ Tezimiz itibariyle sürekli olarak haydut devlet olarak lanse edilen Kuzey Kore ile İran'ın mevcut dönemde listede olmasının nedenlerini açıklarsak konuyu daha rahat anlayabiliriz. Örneğin; Kuzey Kore'nin yabancı topraklardaki suikastlara katıldığı, nükleer ve balistik füze testleri geliştirerek Kim Jong Un'un Amerikan şehirlerine, bölgelerine ve ABD müttefiklerine yönelik tehditler salgıladığı için listede yer aldığı ifade edilmiştir. Öbür taraftan, İran'ın ise Lübnan Hizbullah'ı (LH), Gazze'deki Filistinli terörist gruplar ve Suriye, Irak ve Orta Doğu'daki çeşitli gruplara destek sağlayarak 2017 yılında terörle ilgili faaliyetlerine devam etmesi listedeki varlığının nedenleri arasındadır. Ayrıca İran'ın Ortadoğu'da Sünni gruplara yapmış olduğu ağır insan hakları ihlallerinden de bahsedilerek, insan hakları vurgusuna devam edilmiştir (Pompeo, 2018). ABD ile olan dönemsel ilişkilerine göre, zaman zaman bu listedeki devletlerin isimleri değişmektedir. Nükleer tehlikenin Soğuk Savaş döneminin başından beri var olduğunu düşünürsek Kuzey Kore'nin nükleer silah alanındaki faaliyetleri kapsamında ABD ile diplomatik olarak iyi ilişkiler yürüttüğü 2008 yılında aynı zamanda devlet terörizmine destek veren ülkeler listesinden de çıkarılması,

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli ek protokolleri

⁶⁸ Country Reports on Terrorism 2017, Bureau Of Counterterrorism And Countering Violent Extremism. Bu raporlarda devletlerin terörizme desteklerinin ABD Dışişleri Bakanlığında etkin kanıtlarla ispatlandığı ifade edilerek ilgili ülkelere uygulanacak yaptırımlar ise tek tek sayılmıştır.

ilgili listenin de aslında ne kadar politik kaygılarla donatıldığını gözler önüne sermektedir. İran ve Kuzey Kore'nin nükleer silah alanında yürütmüş olduğu çabalar haydut devlet olarak etiketlenmelerine neden olurken ABD'nin müttefiki konumundaki Pakistan'ın aynı aktiviteleri sürdürmesi haydut devlet olarak tanımlanmasına yol açmamıştır.

Sonuç olarak terörizm, barış durumu ile iç içe geçmiş bir savaş durumunu meşrulaştırmaktadır. Terörizme karşı açılan savaşta, terörizm karşısına konulan silahlı şiddet, önleyici meşru müdafaa kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Terörist saldırıların nereden geleceğinin belirsiz olması nedeniyle, kitle imha silahlarını destekleyen, teröristler yapıların oluşumuna üs sağlayan devletler haydut devlet olarak nitelendirilmiş, bu devletlere karşı ise çok geç olmadan müdahale edilmesi gerektiği iddia edilmiştir. Bu süreç hukuku politikanın, politikayı da hukukun uzantısı haline getirmiş, kapitalist iktidarın dönüştürücü etkisine yol açmıştır. 2. Bölümde anlatıldığı gibi, sermayenin ve devletin uluslararasılaşması sürecinde gerekli olan altyapının devlet dönüşümüne neden olması hususu, terörizme karşı savaş üzerinden yürütülmeye çalışılmıştır.

3.4. 1990 SONRASI AMERİKAN MÜDAHALELERİNİN HAYDUT DEVLET KAVRAMIYLA MEŞRULAŞTIRILMASI

Yukarıdaki bölümlerde anlatıldığı üzere, uluslararası hukukta meydana gelen değişimler, uluslararası hukuka eklenen yeni terimler ve uluslararası terörizme karşı başlatılan savaş ABD'nin diğer devletlere müdahale etmesinin araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Konunun somutlaştırılması adına, ABD'nin bu terimleri ve stratejileri kullanarak Ortadoğu'da ve Orta Asya'da yapmış olduğu örtülü veya doğrudan müdahaleler incelenecektir. Özellikle haydut devlet kavramının devlet biçiminin uluslararasılaştırılması sürecinde kullanımının somut olarak ispatlanması için ABD müdahalelerinden haydut devlet terimi kapsamında yapılan devlet müdahaleleri örnek olarak seçilmiştir. Bilindiği üzere ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra Irak'a ve Afganistan'a gerçekleştirdiği müdahaleler haydut devlet terimi kullanılarak yürütülmüştür. ABD hegemonyasının tek taraflılığının arttığı bu dönemde Afganistan ve Irak'ta yapılan savaşlar insani sebeplerle değil Batı değeriyle uyumlu demokratik

rejimlerin tesis edilmesi üzerine planlanmıştır. Bu alt başlıkta geçen Kuzey Kore ve İran örnekleri ise haydut devlet teriminin bahse konu ülkeler için sıklıkla kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Son iki devlet için haydut devlet kavramı daha çok politik bir söylem olarak kullanılmıştır.

1990 sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ABD'nin hareket alanı artmıştır. ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Orta Asya'dan Ortadoğu'ya kadar çok geniş bir alanda etkisini arttırmaya başlamıştır. Gerek ekonomik gerekse de askeri kapasitesinin artmasıyla üretim araçları üzerindeki tüm engelleri kaldırmak isteyen ABD, bu bölgelerdeki devletlere müdahale etmek için bir takım sorunlar ortaya atmış, kendi yaratmış olduğu sorunlara kendi çare aramaya çalışmıştır (Chomsky, 2018). ABD'nin 11 Eylül sonrası iyice tırmanan müdahaleleri, bazen Batılı devletler tarafından bile tepki çekmiştir. Bu çerçevede ilk önce 11 Eylül sonrası uluslararası terörizme destek veren Afganistan'a müdahalesi daha sonra Irak'a müdahalesi üzerinde durulacaktır. Sonunda ise haydut devlet olarak İran ve Kuzey Kore'nin rolü tartışılacaktır.

Terörizme karşı savaşı başlatan Bush doktrini; küresel ölçekte terör örgütleri, zayıf devletlerin terör örgütlerine destek sağlaması ve haydut devletler olmak üzere üç tür tehlikenin varlığından söz etmiştir. El-Kaide ve Afgan Talibanı bunlardan ilk ikisine örnek iken; haydut devletler, uluslararası hukuku kale almaksızın kendi komşularını tehdit eden, terörü destekleyen, yüksek askeri kapasiteleri ile saldırgan rejimler olarak hareket eden devletleri ifade etmek için kullanılmıştır (Preble, 2005). Nükleer silah kapasitesi olan, teröre destek veren, İran, Irak ve Kuzey Kore haydut devlet olarak tanımlanan ülkelerin başında gelmektedir. Her ne kadar haydut devlet olmanın kriterleri sayılsa da haydut devlet etiketlemesinde ilgili kriterlerin önemi çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Örneğin; Kuzey Kore 2002 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'ndan⁶⁹ (Treaty on Non-Proliferation Treaty (NPT)) çıkararak nükleer

⁶⁹ Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (*Treaty on Non-Proliferation Treaty (NPT)*) 1 Temmuz 1968 tarihinde imzaya atılmıştır, 5 Mart 1970 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Bir yanda, nükleer silaha sahip ülkeler, anlaşma imzalandığında nükleer silaha sahip olduğu bilinen ülkeler (ABD, Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık, Fransa ve Çin), varken diğer tarafta, nükleer silaha sahip olmayan ülkeler ve anlaşmayı imzalayan diğer ülkeler vardır. Anlaşma hükümlerine göre, nükleer silaha sahip ülkeler NPT'yi imzalayarak nükleer silahlarını yaymayacaklarını veya başka bir şekilde diğer ülkelerin nükleer silahları edinmelerine veya geliştirmelerine yardımcı olmayacaklarını kabul ettiler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Maerli ve Lodgaard (2007).

silah kapasitesini geliştirdiğini tüm dünyaya duyurmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen İran ve Irak'tan daha tehlikeli eylemlerde bulunan Kuzey Kore'ye karşı herhangi bir savaş ihtimali ABD Başkanı Trump yönetimine kadar hiçbir zaman ortaya atılmamıştır. Irak ve İran'ın ABD çıkarlarına olan yakınlığı yüzünden daha tehlikeli görünmesi, diğer bir deyişle ABD tarafından haydut devlet terimiyle Irak ve İran'a daha fazla müdahale edilmesi çıkarlar söz konusu olduğunda önceliklendirmenin tehlike bazında değil de politika bazında yapıldığını gözler önüne sermektedir.

SSCB'nin yıkılmasıyla, ABD, eski güvenlik anlayışlarının, teröre destek veren haydut devletler için bir çare olamayacağını düşünerek Soğuk Savaş boyunca belirlemiş olduğu çevreleme politikası stratejilerinde bir takım değişikliklere gitmiştir. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi çevreleme politikası ile haydut devlet olarak ilan edilen ülkelere meydan okunamazdı çünkü bu devletlerin herhangi bir sınırı veya çerçevesi yoktu. Ayrıca, haydut devletlerin, kitle imha silahlarını yalnızca kendileri için elde etmedikleri, aynı zamanda terörist müttefiklerine de bu silahların sağlanması önemli rol oynadıkları sık sık ifade edilmiştir.⁷⁰ 11 Eylül saldırılarından sonra yaptığı konuşmada ABD Başkanı George W. Bush, teröre destek veren devletlerin daha fazla tehlike yaratmalarını beklemeyeceklerini dile getirerek ilk saldıranın karşı taraf olmayacağını söylemiştir. West Point konuşmasında George W. Bush, bir önceki bölümde anlatılan önleyici meşru müdafaa kavramının konu ile ilgisine de dikkat çekmiştir.⁷¹

11 Eylül saldırılarının şüphelisi olarak kabul edilen El-Kaide bir terör örgütüydü ve El-Kaide ilgili saldırıları gerçekleştirirken yalnızca Afganistan'dan değil istikrarsız yapıları bünyesinde barındıran diğer devletlerden de yardım almıştı. Bu kapsamda ABD, Irak' a karşı saldırıya geçti ve bu harekâtını da şu gerekçeye dayandırmıştı: Irak'ın haydut bir devlet olarak El-Kaide'yi desteklemesi. Asıl düşman Afganistan iken Irak da listeye eklendi ve önleyici meşru müdafaa çerçevesinde Irak'a saldırıda bulunulmuştur (Chossudovsky, 2010). Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden karar

⁷⁰ George W. Bush'un konuşması için bkz. The President's State of the Union Address, 29.01.2002. <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> (Erişim Tarihi: 27.04.2017).

⁷¹ West Point Konuşması için bkz. <http://www.nytimes.com/2002/06/01/international/text-of-bushs-speech-at-west-point.html> (Erişim tarihi: 30.04.2017).

çıkarmakta başarısız olan ABD tarafından ad hoc oluşturulan İstekliler Konseyi (*Coalition of the Willing*)⁷² vasıtasıyla 2003 yılının Mart ayında Irak işgal edilmiştir. Kısa sürede Saddam Hüseyin yönetiminin ve partisinin son bulduğu işgal sonrasında, ABD'nin bölgenin yeniden inşası için görevli olduğu da ilan edilmiştir (Yoo, 2003).

Aslında 11 Eylül sonrası Irak'ın işgalinin gerekçelendirilmesinde Körfez Savaşının da çok büyük önemi vardır. Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesiyle Güvenlik Konseyi 660 sayılı kararı ile Irak'ın işgalini kınamış, Irak'ın bölgeden derhal çekilmesini ifade etmiştir. Diplomatik temaslar başarısız olunca Güvenlik Konseyi Irak için 15 Ocak 1991'e kadar 660 sayılı kararın uygulanması için süre veren 678 sayılı kararı çıkartmıştır. 678 sayılı kararda, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmeyi reddetmesi durumunda son tarih olan 15 Ocak 1991'den sonra "Çöl Fırtınası Operasyonunun" başlayacağı ifade edilmiştir. Bu operasyonla Irak, Kuveyt'ten 27 Şubat 1991 tarihinde atılmıştır (Yoo, 2003). 3 Nisan 1991 tarihli 687 sayılı Güvenlik Konseyi kararında ise; Irak'ın kimyasal ve biyolojik silahları ile balistik füzelerinin ortadan kaldırmasına, kitle imha silahları geliştirmesinin ve kullanmasının yasaklanmasına, nükleer silah veya nükleer silahla ilgili parçaları elde etmesinin engellenmesine ve mevcuttaki nükleer kapasite ile ilgili silahların veya materyallerin yok edilmesine karar verilmiştir. Bu kararların uygulanması için Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu (UNSCOM) kurulmuş ve bu Komisyon Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile işbirliği içerisinde çalışmalarına başlamıştır. Bu kararlar Irak'ın kuzeyinde özerk bir yönetim ortaya çıkmış, bu uygulamalar hakkında herhangi bir süre kısıtı ise belirlenmemiştir (Litwak, 2000). Irak, Güvenlik Konseyi tarafından verilen kararlara başından beri uymayı kabul etmekte zorlanmıştır ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve Birleşmiş Milletler Komisyonu ile çalışmaya da yanaşmamıştır. 1999 yılının Aralık ayında, Güvenlik Konseyi Özel Komisyonu dağıtılmış yerine Birleşmiş Milletler İzleme, Tespit ve Denetleme Komisyonu kurulmuştur (Litwak, 2000). Irak bu süreçte

---

⁷² İstekliler Konseyi'ne dâhil ülkeler şunlardır: Afganistan, Arnavutluk, Avustralya, Azerbaycan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, El Salvador, Estonya, Etiyopya, Filipinler, Güney Kore, Gürcistan, Habeşistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İtalya, Japonya, Kolombiya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Makedonya, Nikaragua, Özbekistan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Türkiye'dir. Mart 2003 tarihinden sonra pek çok ülke bu listeden çıkmıştır.

çıkmaza doğru sürüklenmiştir. Bu çıkmazın bir sonu olarak 11 Eylül saldırılarının ardından Irak'ın mevcut durumu tekrar gündeme gelmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide'nin Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapmış olduğu saldırılarla; teröristlere üs sağlayan ve kitle imha silahlarına ulaşabilen yapıların Afganistan ve Irak gibi devletlerde konuşlandığı ve bu nedenle de bu devletlerin mevcut durumlarının sorgulanması gerektiği fikri ortaya çıkmıştır (Chossudovsky, 2010; Chomsky, 2018). 8 Kasım 2002 tarihinde Güvenlik Konseyi, 1441 sayılı kararı ile son kez Irak hükümetini uyarmış, Irak silahsızlanma hakkındaki hükümleri kabul etmeyince ABD'nin Irak'ı işgali, 1441 ve 687 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarına ve meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanma hakkına dayatılarak başlamıştır. Yukarıda ifade edildiği üzere 687 sayılı Güvenlik Konseyi kararı İstekliler Konseyi'ne yalnızca kuvvet kullanma hakkı vermemiş, aynı zamanda bölgede uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması adına bazı görevler yüklemiştir (Litwak, 2000). 1483 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile Geçici Koalisyon İdaresi kurulmuştur. Bu Geçici Koalisyon İdaresi tarafından ise Irak Yönetim Konseyi kurulmuştur. Yönetim Konseyi ile Geçici Koalisyon İdaresi arasında 15 Kasım 2003 tarihinde yapılan antlaşmaya göre Irak, 30 Haziran 2003'de kendi yönetimini tesis edecek, Geçici Koalisyon İdaresi ise kaldırılacaktır. Daha sonra geçici ulusal meclis kurulacak, geçici hükümet tesis edilecektir. Bu geçiş süreci Güvenlik Konseyi'nin 1546 sayılı kararında da teyit edilmiştir. Biçimsel olarak işgalin bitiş tarihi Geçici Koalisyon İdaresi'nin kaldırıldığı 30 Haziran 2004 tarihine denk düşmektedir. Meclis seçimleri 30 Ocak 2005 tarihinde yapılmış ve Meclis ilk defa 16 Mart 2005'te toplanmıştır. 28 Nisan 2005 tarihinde Irak Hükümeti kurulmuş, 15 Kasım tarihinde ise hala tartışmalı olan anayasa kabul edilmiştir (Özdemir, 2011:182).

BM Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı kararına dayanarak ABD'nin Irak'ı işgal etmesi uluslararası hukuk bakımından bir takım endişelere yol açmıştır. Almanya, Fransa ve Rusya gibi devletler 687 sayılı Güvenlik Konseyi kararının ad hoc bir karar olduğunu ve 2003 yılında yapılan işgal için bir zemin oluşturamayacağını, bunun bir yasa olmadığını ifade etmişlerdir. 10 yıl öncesindeki bir Güvenlik Konseyi kararının dayanak gösterilerek böyle bir işgalin gerçekleştirilmesinin uluslararası hukuk bağlamında meşruluğu sorgulanmıştır (Natarajan, 2008). Hatta 7 Mart 2003 tarihinde ünlü uluslararası hukuk

teorisyenleri İngiliz *Guardian* gazetesinde kamuya açık bir mektup yayınlamıştır.⁷³ Ünlü hukukçular, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin izni olmadan ABD'nin öngörücü meşru müdafaa çerçevesinde Irak'a müdahalesinin uluslararası hukuku ayaklar altına alan bir eylem olduğunu belirtmişlerdir. Ancak, kimse Irak'ın istilasına neden olan talepleri üreten nesnel ilişkiler sistemi üzerinden konuşmamıştır. Hiç kimse uluslararası hukuka aykırı eylemlerin yine hukuk devletinin bir gereği olarak yaptırıma uğraması gerektiği üzerine konuşmamış herhangi bir eylemde bulunmamıştır. Örneğin; uluslararası hukuka aykırı bu eylemi gerçekleştiren ülkeler, tıpkı Libya'nın kötü insan hakları karnesinden dolayı Birleşmiş Milletler üyeliğinin askıya alınması gibi bir yaptırıma maruz kalmamış, müdahaleci hiçbir devlet Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlardan çekilmeye zorlanmamıştır (Özdemir, 2011).

Sonuç olarak, 1991 ile 2001 yılları arasında Saddam Hüseyin rejiminin yumuşak başlı olmadığı bir gerçektir. Ancak ABD otoritesine zaman zaman başkaldırısı bile 11 Eylül saldırılarına kadar Irak, uluslararası bir tehdit olarak görülmemiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra, ABD'nin Irak'a olan bakış açısı değişmiş, ABD'nin saldırılardan sonra kabul ettiği güvenlik yasaları bu değişimin net göstergelerini teşkil etmiştir. Küresel terörizme karşı başlatılan savaş tüm dünyada yankı uyandırmıştır. Müdahale sonrasında ise koalisyon güçleri, bölgeyi yeniden inşa etme sürecine kalkışmışlardır. Bu kapsamda petrol şirketlerinin özelleştirilmesi, yeni anayasa yapımı, güvenlik ile ilgili özel girişimlerin teşvik edilmesi gibi birçok konuda yeniden inşa süreci başlatılmıştır (Natarajan,2008). Irak'ın küresel terörizme ve kitle iletişim araçlarının yayılmasına yönelik desteğine ket vurmak için başlatılan savaş, Irak'taki kapitalist sistem önündeki engeli teşkil eden tüm kurumsal yapıların dönüşümü ile son bulmuştur. Bu çerçevede, ABD'ye verilen Irak'ın disipline edilmesi görevi ile Avrupa Birliği'ne verilen Irak'ın sistemin içerisine çekilmesi görevi ile sözde insan hakları, demokrasi gibi kavramlar vasıtasıyla Iraklı kadınların ve çocukların gündelik hayatının düzenleneceği söylene de Irak'ın günümüzdeki hali, durumun hiç de öyle olmadığını gözler önüne sermektedir. Diğer taraftan, Irak'ın disipline edilmesi için ABD tarafından yapılan müdahale haydut devlet kavramının anlaşılması için iyi bir örnektir. Irak'a müdahalenin ardından Batı'nın

⁷³ <http://www.guardian.co.uk/politics/2003/mar/07/highereducation.iraq> (Erişim tarihi)

etkisiyle demokratik uygulamaların ülkeye ihraç edilmesi Irak'ın haydut devlet listesinden çıkarılmasına neden olmuştur. Irak'ın haydut devlet olma vasfı ABD'nin bir ifadesidir. Esas amaç, liberal demokratik değerleri temsil eden bir Batı olgusu vasıtasıyla Irak'ın istikrarlı bir ülke haline getirilerek demokrasi ve insan hakları gibi Batılı ülkelere kabul edilen değerlere uygun bir yapıya kavuşturulmasıdır (Özdemir, 2011).

11 Eylül saldırıları incelenirken ABD'nin terör örgütleriyle olan yakın ilişki hiçbir zaman sorgulanmamaktadır. El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'in CIA-Pakistan askeri aygıtı çerçevesinde ABD tarafından yetiştirildiği hususu gündeme getirilmemektedir. Sovyetler Birliği'nin 1979 yılında Afganistan'a müdahale etmesinin ardından komünist tehlike çıkmazına giren Afganistan'ın ABD tarafından kurtarılmasına gerek duyulmuştur. Bu kapsamda, Pakistan İstihbarat Örgütü'nün (ISI) yardımlarıyla Taliban 1996 yılında Afganistan'da iktidara gelmiştir veya getirilmiştir.⁷⁴ Taliban'ın Afganistan'da güçlenmesinde ABD'nin rolünü, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'yle 1988 yılında yapılan söyleşi, çok açık bir şekilde doğrular niteliktedir. Brzezinski, her ne kadar kâğıt üzerinde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a girmesinden bir yıl sonra ABD'nin Mücahittin'e yardım etmeye başladığı bilinse de aslında Mücahittin'e yardım emrinin ABD tarafından çok daha önceden verildiğini ve bu durumun Sovyet işgaline neden olacağını bizzat kendisi tarafından öngörüldüğünü ifade etmiştir. Sonuçta CIA, ISI yardımıyla Afganistan'daki Mücahittin'in eğitilmesinde çok büyük rol oynamıştır. CIA destekli gerilla eğitimi, İslam öğretisiyle kaynaştırılmış, medreseler finansal olarak ise Suudi Arabistan tarafından desteklenmiştir (Chossudovsky, 2010, s. 66).

Taliban rejiminin Afganistan'da iktidara gelmesiyle kadın hakları çiğnenmiş, kız çocukların okula gitmesi engellenmiş, devlet dairelerinde çalışan kadınlar işten çıkarılmıştır. Ayrıca ülkede Şeriat Cezalandırma Yasaları güçlendirilmiştir (2010, s. 71). Tüm bunlar uygulanırken ABD sesini çıkarmamış, dost olduğu Taliban rejimini, bu eylemlerinden dolayı bırakın haydut devlet olarak tanımlamayı bu uygulamaların

⁷⁴ Afganistan cihadını tüm Müslüman Devletler tarafından Sovyetlere karşı yürütülecek küresel bir savaşa dönüştürmek isteyen CIA'nın ve ISI'nın çabasıyla 1982-1992 yılları arasında 40 kadar İslam ülkesinden 35.000 köktenci Müslüman, Afganistan savaşına katılmıştır. Rashid (1999).

demokratik olmadığını ve insan haklarına aykırı olduğunu bile söylememiştir. Çünkü bu dönemde Taliban İslami Devleti geniş ölçüde ABD çıkarlarına hizmet etmektedir. Ancak 11 Eylül sonrasında değişen dengeler sonucu ABD'nin Afganistan'a müdahalesi gerçekleşmiştir. Böylece aslında demokrasi, insan hakları, eşitlik, özgürlük, kadın hakları, çocuk hakları gibi kavramlar ABD çıkarları söz konusu olduğunda önemsizdir. Ancak çıkarların söz konusu olduğu durumlarda, bu kavramlar hemen ortaya çıkarılır ve karşı tarafa karşı bir koz olarak sunulur (Chomsky, 2018). Örneğin ABD, Irak'ı işgalinde Saddam Hüseyin yönetiminin insan hakları ihlallerini işgalin sebepleri arasında saymıştır.⁷⁵ Bir başka deyişle, işgalin nedeni yalnızca Irak'ın ABD'ye karşı güç kullanma ihtimali değil, aynı zamanda Irak halkının Saddam rejiminin zorbalıklarından kurtarılması olarak gösterilerek insani müdahale nosyonuna göz kırılmıştır.

“Kavgamız Irak halkı ile değil Saddam ile. Irak halkı daha iyisini hak ediyor. Irak, çok yetenekli bir nüfusa sahip, potansiyel olarak zengin ve başarılı bir ülkedir. Irak'ı uluslararası topluluğa tekrar davet etmek istiyoruz. Saddam'ın baskısı ve dehşeti olmadan insanların yaşamlarını istediği şekilde sürdürmelerini istiyoruz.” (Blair, 2002).

İngiltere hükümeti ise, başlangıçta yalnızca Irak'ın silahsızlanması konusuna odaklanırken, daha sonra silahsızlanmanın sağlanmasının tek yolunu rejim değişikliğine bağlayarak, Irak'taki insan hakları ihlallerinin yalnızca Saddam Hüseyin rejiminin son bulmasıyla önleneceğini ifade etmiştir.⁷⁶

Öte yandan, ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin ardından Irak'a gerçekleştirmiş olduğu müdahale çok daha büyük önem arz etmektedir. Irak'ın El-Kaide ile olan ilgisi ABD ve Birleşik Krallık tarafından kurulmuş, Irak'ın istilası meşru bir tabana oturtturulmaya çalışılmıştır. Dönemin İngiliz Savunma Bakanı Jack Straw 2003 yılının başında, Irak gibi haydut rejimlerin büyük olasılıkla El-Kaide gibi grupların kitle imha silah kapasitesine katkı sağladığını iddia etmiştir (Agence France Presse'den aktaran

⁷⁵ İnsan hakları ihlalleri kapsamında yapılan kadınlara karşı eşitsiz muameleler, hapisanedeki mahkumlara yapılan işkenceler, keyfi tutuklamalar, Kürt ve Şii gruplara yapılan zulümler, çocuklara karşı yapılan işkenceler belirtilmiştir. Saddam Hüseyin hükümetinin muhaliflere karşı uygulamış olduğu işkencelerden bahsedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. UK Foreign and Commonwealth Office Report (2002).

⁷⁶ Tony Blair rejim değişikliğinin gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir: “The moral case against war has a moral answer: it is the moral case for removing Saddam Hussein.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Blair (2003).

Chossudovsky, 2010). Hatta 2003 ABD müdahalesinden iki ay önce, Irak ile bağlantılı bir El-Kaide hücresi Edinburgh'da yakalanmış, bunların İngiltere'ye karşı biyolojik silah kullanacağı ifade edilmiştir. Tüm bu göstergeler aslında ABD'nin Irak'a müdahalesini etkin kılmak için yapmış olduğu Irak'ı karalama kampanyası ile yakından ilişkilidir (Chossudovsky, 2010; Blum, 2003) .

ABD'nin Irak'ı haydut devlet olarak betimlemesi ise Irak'ın meşru bir gücünün olmamasına dayandırılmıştır. Bu meşru gücün sınırlarının uluslararası hukukta nasıl belirlendiği de her zaman tartışmalara neden olmaktadır. İstekliler Koalisyonu, Irak'a müdahale ederken uluslararası barışı ve güvenliği koruyacaklarını, Irak halkının egemenliğini kuracaklarını vaat etmişlerdir. Böylece Koalisyon, Irak'ı değiştirme sürecine atılarak ülkeyi egemen bir devlet haline getirmek için çabaladığını iddia etmiştir. Bu egemenlik kavramı ise Batılı devletlerin tanımlamasıyla şekillenmektedir. Kısacası, bir devletin egemen bir devlet olup olmadığı Batılı devletler tarafından tanınıp tanınmamasıyla yakından ilgili hale gelmiştir (Natarajan, 2008). Irak'ı demokratik bir devlete dönüştürmek için çabalarken ABD, emperyalist saiklerle davranmadığını iddia ederek, Irak halkına kendi kendini yönetme hakkı bahsettiğini sürekli olarak öne sürmüştür.⁷⁷

Irak devletinin haydut devlet olarak somutlaştırılması aşamasında tarihsel düzlemde yaşanan uluslararası hukuk dönüşümlerine değinmek oldukça yerinde olacaktır. 19. yüzyılda klasik işgalci devletlerin anayasal kurucu iktidar kurma hakkı bulunmamaktadır. Kısacası, işgalci devletlerin yapabilecekleri askeri zorunluluk hallerinden ibarettir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu hak, kapitalist devlet düzeni ile bağdaşan müdahaleci devlet mekanizmaları ile işgalci devletlerin askeri müdahaleler sonrasında işgal edilen bölgede siyasi düzenin de dönüştürülmesi ile değişime uğramıştır. Günümüzde gerekli dönüşümler, uluslararası bir örgüt mekanizmasıyla mümkün kılınmaktadır. 19. yüzyılda yasaklanan işgalcinin kurucu iktidar kurma hakkı, uluslararasılaştırılmış geçici yöntemlerle kapitalist menfaat doğrultusunda realize edilmeye çalışılmıştır (Özdemir,

---

⁷⁷ George W. Bush konuşmalarında birinci hedeflerinin Irak halkına self determinasyon hakkı vermek olduğunu sürekli vurgulamıştır. Rejim değişikliği ve askeri işgalle birlikte hükümetin ve düzenleyici yapıların da değişime uğraması gerektiği ifade edilmiştir.

2011). Batılı devletler bu noktada uluslararası hukuka uygun davranmak için uluslararası örgütleri bir kalkan olarak kullanmıştır. Irak örneğinde kolektif iradenin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararlarına binaen belirsiz bir süre için Geçici Koalisyon İdaresi altında oluşturduğu düzenek buna en güzel örnektir. 2004 yılında söz konusu Koalisyon İdaresi'nin tasfiye edilmesinden sonra bile Irak hükümeti piyasa düzenine bağlı kalacağını ifade etmiştir (Natarajan, 2008:137).

Sonuç olarak, Irak hükümetinin ABD başkanlarının söylemleriyle haydut devlet olarak betimlenmesi ve bu ülkelere “yeni dünya düzenini” koruma adına müdahale edilmesi, yeni uluslararası hukuk düzenlemelerinin ortaya atılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu ülkelere yapılan müdahalelerin daha iyi anlaşılması için üretim ilişkileri ve bu üretim ilişkilerine dayalı olarak oluşan sınıf ilişkilerini incelemek gerekmektedir. Haydut devlet kapsamında Irak'ın işgal edilmesi ABD'nin mevcut üretim ilişkilerinin yürütülmesi için bir gerekliliktir. Ancak, bu müdahaleden sonra yapılan demokrasi inşası süreçleriyle, liberal düşüncenin iddia ettiği gibi Irak halkı özgürlüğüne kavuşamamıştır. Bu yalnızca ABD'nin Irak işgali için geçerli değildir. ABD, aynı zamanda diğer ülkelere yapmış olduğu müdahalelerde de (Suriye, Libya, Ruanda, Doğu Timor Afganistan gibi) başarılı olamamıştır. Bugün Suriye'de yaşanan meselelerin de bu kapsamda değerlendirilmesi bazı konuları daha iyi anlamak adına oldukça önemlidir. Uluslararası hukuka getirilen bu kavramlarla, yeni işgal biçimlerinin meşruluğunu sağlamak emperyalist politikaların birer ürünüdür.

ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra terörizme karşı savaş ilan etmesi, haklı neden (*jus ad bellum*) doktrini kapsamında değerlendirilmiştir. Haklı neden doktrinine haydut devletler de dahil edilerek 11 Eylül saldırılarını üstlenen El-Kaide'nin Sovyet-Afgan savaşı sırasındaki rolüne değinilmemiştir. Sovyetlerin Afganistan'a girmesiyle CIA ürünü olarak karşımıza çıkan El-Kaide, 1990'larda Balkanlarda yaşanan savaşlarda ve bağımsızlık mücadelelerinde önemli bir rol oynamıştır. Kosova Kurtuluş Örgütü ile El-Kaide arasındaki bağlantılar bunun en güzel örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kosova Kurtuluş Ordusunu eğitime yetkisi ABD ve İngiltere'ye verilmiş, öte yandan Kosova Kurtuluş Ordusu El-Kaide'den maddi ve manevi olarak destek almıştır. ABD ise Kosova Kurtuluş Ordusunu eğitirken uluslararası terörizmle, El-Kaide ile olan ilişkisini görmezden gelmiştir. 11 Eylül sonrası terörizme karşı savaş çerçevesinde, insan haklarına

ve Amerikan değerlerine önem veren ABD'nin işine geldiği dönemlerde, terörist oluşumlara vermiş olduğu destek veya en basitinden bu terörist oluşumları görmezden gelmesi bile kendi çıkarları söz konusu olduğunda Amerikan değerlerinden nasıl vazgeçebileceğini gözler önüne sermiştir. Hatta ve hatta Birleşmiş Milletler gibi evrensel bir uluslararası örgüt bile Kosova Kurtuluş Ordusu ile özdeş olarak hareket eden Kosova Muhafız Birliğini açık bir şekilde desteklemiştir (Chossudovsky, 2010).

Kısacası; haydut devlet, başarısız devlet gibi olgular emperyalist kavramlardır. Milletler Cemiyeti sonrasında gündeme gelen manda rejimleri bu kavramlarla ilişkilidir. Milletler Cemiyeti ile eskinin manda rejimi olarak müdahale edilen Ruanda, Filistin ve Irak gibi devletler günümüzde haydut veya başarısız devletler olarak adlandırılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında başarısız devletleri, manda rejimi altında düzeltmeye çalışan Batılı devletlerin tutumu ile Irak'ı İstekliler Koalisyonu çerçevesinde işgal eden devletlerin tutumu aynıdır. Her ne kadar başlarda Birleşmiş Milletler gibi küresel bir uluslararası örgüt Irak işgalini kabul etmese de uluslararası hukuk kapsamında önleyici meşru müdafaa, haydut devlet kavramı gibi söylemler ile söz konusu işgaller haklı gerekçelere dayandırılmıştır (Natarajan, 2008). ABD hegemonyasının pekiştirilmesi için uluslararası hukuka eklenen kavramlarla, kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesini sağlayacak kurum yapılarının ilgili devletlerde kurulması için uluslararası müdahaleler yapılmıştır. Ancak ABD hegemonyası, ilgili devlet dönüşümlerini sağlamak için her zaman işgal yoluna başvurmamıştır, piyasa yoluyla da ilgili yapıların dönüşümünü sağlamaya çalışmıştır. İşgal yolunun mümkün olmadığı durumlarda ise ilgili devletlere uluslararası kamuoyu nezdinde bazı yaptırımlar uygulanmıştır. İran'a yapılan ekonomik yaptırımlar, İran'ın rantiyeye devleti olarak lanse edilmesi bu duruma örnek olarak verilebilmektedir.

Haydut devlet olarak etiketlenen İran ve Kuzey Kore'ye karşı tutumlar ise Irak'a karşı yapılan müdahalelerden biraz daha farklıdır. İlk bölümde ifade edildiği üzere haydut devlet olarak tanımlanan devletlerin diğer bir özelliği nükleer silah geliştirme faaliyetlerinde bulunmalarıdır. Bu kapsamda İran ve Kuzey Kore sık sık nükleer faaliyetleri nedeniyle ABD tarafından haydut devlet olarak anılmaktadır. Konuyu daha iyi netleştirmek adına öncelikle Kuzey Kore ve İran ile ABD ilişkilerinin kısaca analiz edilmesi gerekmektedir.

İlk olarak İran ile başlayacak olursak, İran 1979 İran İslam Devrimine kadar ABD ile ilişkileri iyi olan bir devlettir. Ortadoğu bölgesinde önemli bir güç olarak var olmasıyla İran, zengin enerji kaynaklarının da etkisiyle hem ekonomik hem de siyasi alanda ABD'nin önemli müttefiklerinden biri olmuştur. İran ile ABD arasında nükleer faaliyetlerin barışçıl amaçlarla kullanılmasına yönelik anlaşmalar dahi yapılmıştır.⁷⁸ Ancak bu ilişkiler İran devrimi ve sonrasında ABD ile İran arasında rehine krizi⁷⁹ olarak bilinen olayla sekteye uğramıştır. 1984 yılında ABD tarafından İran, terörizme destek veren ülkeler listesine alınmıştır.⁸⁰ 1985 ile 1986'da ise İran'a karşı uygulanan uluslararası silah ambargosunun baş muhatabı ABD, İsrail üzerinden İran'a binlerce tanksavar füze ve tonlarca askeri yedek parça satmıştır. Bu durum Irangate ya da Conragate olarak anılan skandallara yol açmıştır (Cleveland, 2008). ABD'nin yaptırım uyguladığı İran'a, Irak savaşında kullanması için silah satarken öbür taraftan da daha sonra haydut devlet olarak tanımlayıp işgal edeceği Irak'ı, İran'a karşı savaşta desteklemiştir. Hatta İran'a TOW olarak adlandırılan anti-tank güdümlü füzeler verilmiş, bu satışların avansı ise banka hesaplarına yatırılarak Nikaragua kontralarının finansmanı için kullanılmıştır. Ayrıca İran'a satılan silahlarla Afganistan'da Mücahitin'in desteklenmiştir. Böylece ABD'nin küresel kapitalizm doğrultusunda Ortadoğu'daki güç dengesini düzenlemek için yapmış olduğu eylemlerin, Batı tarafından iyi olarak kabul edilen evrensel değerleri nasıl çiğnediğini gözler önüne sermiştir.

Tüm yaptırımlara rağmen⁸¹, İran'ın nükleer faaliyetlerini tüm hızıyla sürdürmesi, İran'a karşı sert tutumların ABD Başkanı Obama döneminde yumuşatılmasına ve ABD'nin İran konusunda politika değişikliğine gitmesine sebep olmuştur. Bu kapsamda yapılan resmi adı Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) olan anlaşma P5+1 (BM Güvenlik

⁷⁸ The Agreement for Cooperation Concerning Civil Uses of Atoms

⁷⁹ İran devrimi sonrası ülkeden kaçan Şah'ın ABD'ye sığınması üzerine Tahran'daki ABD büyükelçiliğinde çalışan 57 personelin Humeyni taraftarı İranlı öğrenci grupları tarafından rehin alınmasına yol açmış, rehin krizi 444 gün sürmüştür. ABD silahlı kuvvetlerinin iyi planlanmamış rehinelere kurtarma operasyonu başarısız olunca İran kamuoyu ABD'ye karşı iyice sert bir tutum izlemeye başlamıştır. İran Devrimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cleveland (2008).

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.state.gov/j/ct/list/c14151.htm> (Erişim tarihi: 26.01.2019).

⁸¹ Her ne kadar ABD ve Avrupa devletleri tarafından yapılan yaptırımlar İran ekonomisine çok büyük zarar vermese de BM tarafından 2006'dan beri dayatılan ekonomik yaptırımlar İran'ın Çin, Güney Kore, Hindistan ve Japonya ile olan ihracatına büyük oranda darbe vurmuştur.

Konseyi'nin beş daimi üyesi ile Almanya) ile İran arasında imzalanmıştır. Anlaşma ile İran, nükleer reaktör yapımında kullanılan zenginleştirilmiş uranyum üretimini 15 yıl boyunca ve zenginleştirmekte kullanılan santrifüjlerin sayısını da 10 yıl boyunca sınırlayacağını kabul etmiş, buna karşılık İran'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımların ise aşamalı olarak kaldırılmasına karar kılınmıştır (Samore, 2015; Sebenius ve Singh, 2012). Anlaşmanın İran'ın balistik füzelerine ilişkin faaliyetleri içermemesi ve anlaşmada yer alan nükleer kısıtlamanın birtakım süreler için geçerli olması nedeniyle anlaşma, ABD Başkanı Donald Trump tarafından tarihin en kötüsü olarak tanımlanmıştır. Trump yönetimi daha da ileri giderek 2018 yılında ilgili anlaşmadan çekildiğini duyurmuştur (Pompeo, 2018).

İkinci olarak, Kuzey Kore'nin haydut devlet olarak tanımlanmasının en önemli nedeni ülkenin nükleer faaliyetleri kapsamında yürütmüş olduğu çalışmalardır. Nükleer silah tehdidi, Soğuk Savaş sırasında iki süper güç arasındaki en büyük sorun olarak karşımıza çıkmaktaydı (Henriksen, 1999). Soğuk Savaş sonrası dönemde de etkisini kaybetmeyen nükleer savaş tehdidi, terörist rejimlerin ortaya çıkmasıyla bu nükleer silahların terörist grupların eline geçmesi sorununu ortaya çıkarmıştır. Nükleer silah kapasitesini geliştiren ülkelerin silahlarını terörist gruplara satması veya ilgili silahların terörist oluşumlar tarafından ele geçirilmesi, dünya ve tabii ki özellikle ABD için çok büyük bir tehlike arz etmektedir.⁸²

Kuzey Kore 1990'lı yıllar boyunca nükleer faaliyetlerini sürdürmüş, 1992 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasından (NPT)⁸³ çekilme niyetinin

⁸² Nükleer silahların haydut devletlerin eline geçeceği düşüncesiyle başlatılan "A New Defense Counter-Proliferation Initiative (DCI)", nükleer silahların yayılmasının önlenmesi için kitle imha silahları, uzun menzilli füzeler ve bazı geleneksel silahlar da dâhil olmak üzere diplomatik, askeri ve istihbarat tüm çabaların etkili olarak kullanılması düşüncesini kapsamaktadır. Ayrıca 2003 yılında başlatılan "Proliferation Security Initiative" ile kitle imha silahları ile dağıtım sistemlerinin tehlike arz eden devletlerin (ki bu devletler haydut, başarısız gibi kavramlarla anılan devletlerdir) veya devlet dışı aktörlerin eline geçmesinin önlenmesi için başlatılan bir girişimdir. Başlangıçta 11 büyük devlet (Avustralya, Fransa, Almanya, Japonya, Hollanda, Portekiz, İspanya, İngiltere, ABD ve Polonya) üzerinden yürüten girişim 105 ülkenin sürece dâhil olmasıyla kapsamını genişletmiştir.

⁸³ Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*), nükleer silahların ve nükleer teknolojilerin barışçıl alanlarda kullanılması için 1970 yılında yürürlüğe giren bir anlaşmadır. Ancak NPT, 1967 yılından önce nükleer test gerçekleştirmiş devletleri Nükleer Silah Sahibi Devletler (*nuclear weapon states-NWS*) olarak tanımlarken, anlaşmaya taraf diğer devletleri ise Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devletler (*non-nuclear weapon states-NNWS*) olarak tanımlamaktadır. Aralarında ayrım gözetilen iki devlet grubunun karşılıklı olarak verdikleri taahhütler ve

olduğunu tüm dünyaya duyurmuştur. Bu dönemde ABD’de etkili olan şahinler Kuzey Kore’ye karşı askeri güç kullanılması gerektiğini savunmuşlardır. 1994 yılında ABD ile Kuzey Kore arasındaki görüşmeler sonrasında nükleer silahların yok edilmesi için bir yol haritası oluşturulmuştur. Yol haritası çerçevesinde, Kuzey Kore’ye barışçıl amaçla nükleer faaliyet gerçekleştirebileceğinin izni verilmiştir (Litwak, 2000, s. 198). Ancak 2002 yılında Kuzey Kore’nin ABD ile yapılan ikili anlaşmaya uymaması yeni bir krize neden olmuş, Kuzey Kore’nin 2003 yılında NPT’den çekilmesiyle ilişkiler iyice gerilmiştir. Ancak Bush yönetimi, hiçbir zaman Kuzey Kore’ye karşı güç kullanma ihtimalini göze almamıştır. Irak işgali dönemine denk gelen bu kriz yine diplomatik yollar vasıtasıyla çözülmeye çalışılmıştır. 2006 yılında BM tarafından tasdiklenen Kuzey Kore’nin nükleer çabalarına karşı uluslararası yaptırımlar uygulanmıştır. Ancak 2008 yılında ABD ile gelişen ilişkiler sebebiyle Kuzey Kore, terörizme destek veren ülkeler listesinden tekrar çıkarılmıştır. Günümüz itibarıyla ise Trump hükümeti tarafından sürekli olarak haydut devlet olarak lanse edilen bir ülke konumundadır (Pompeo, 2018).

ABD, Kuzey Kore ile ilişkilerinde diğer devletlere uygulamış olduğu haydut devlet doktrinini uygulamamış, İran’ın nükleer silah kapasitesini daha büyük bir sorun olarak görmüştür. Bunun nedeni, İran’ın Ortadoğu’da ABD çıkarlarına aykırı faaliyetlerinin daha büyük bir tehlikeye neden olacağına dair inançtır. Kuzey Kore’nin bulunduğu coğrafyada etkisinin az olması, bölgede daha çok Çin ve Japonya’nın etkin olması Kuzey Kore’ye karşı politikaların önemini ikinci plana atmıştır. Ancak diğer tarafta Irak işgalinden kârlı çıkan İran’ın, Ortadoğu’da tarihsel olarak etki kapasitesinin yüksek olması, ayrıca bölgede ABD’nin yakın müttefiki İsrail’in İran’ın nükleer kapasitesinden rahatsız olması ve son olarak İran’ın terör örgütlerine vermiş olduğu desteğin bölge dinamiklerine olan etkisi ABD’nin nükleer kapasitesi bakımından uygulayacağı politikalarda Kuzey Kore’ye karşı İran’ın önceliklendirmesine neden olmuştur.

---

altına girdikleri yükümlülüklerden ilişkin hükümler içeren NPT’nin üç önemli ayağı vardır: İlki, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi (nuclear non-proliferation); ikincisi nükleer enerjinin barışçıl kullanımı (peaceful use of nuclear energy); sonuncusu ise nükleer silahsızlanmadır (nuclear disarmament). Bu kapsamda, Anlaşmanın 3. maddesi nükleer silaha sahip olmayan ülkelerdeki nükleer tesislerin, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu’nun güvenlik denetimlerine tabi olacağına dair hüküm getirmiştir.

ABD; Kuzey Kore, İran ve Irak'ı kitle imha silahlarını geliştirmekle suçlarken kendisi için terörizmle savaş çerçevesinde nükleer silah kullanmayı meşru kılmıştır. Ayrıca İsrail'in Arap uluslarına karşı örtülü nükleer tehdit oluşturması ABD tarafından göz ardı edilmiştir. NPT'ye taraf olmayan, ABD'nin en iyi dostu İsrail'in haydut devlet listesinde yer almaması ise tezimiz itibariyle şaşırılacak bir konu olmamalıdır. Görüldüğü üzere ABD, haydut devlet olarak etiklediği ülkelere karşı dış politika stratejisi geliştirirken konuya farklı açılardan bakmıştır. Güçsüz gördüğü ülkelere karşı işgal yolunu tercih ederken ki bu işgali gerçekleştirirken uluslararası camiada çok fazla destek arayışına girmemiş, etki kapasitesi daha güçlü olan devletlere karşı ise uluslararası kamuoyu oluşturarak yaptırımlar uygulamıştır. Ancak yapılan tüm haydut devlet etiketlemesinin arkasında yatan neden, 1990 sonrası “yeni dünya düzeni” olarak adlandırılan yapının çerçevesinde uluslararası sistemin, sermayenin uluslararasılaştırılması için gereken altyapıya uygun olarak revize edilmesidir. Gereken altyapının kurulmasında is hegemon devlet olarak ABD görevlidir.

3.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRME

11 Eylül ertesinde, Bush yönetimi tarafından Soğuk Savaş boyunca uygulanan “nükleer caydırıcılık” stratejisi rafa kaldırılmış, yerine terörizme karşı savaş başlatılmıştır. ABD, terörizme karşı savaşını uluslararası hukuka önleyici meşru müdafaa, koruma sorumluluğu gibi kavramları ekleyerek meşru bir tabana oturtmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrasında asimetrik tehditlerin nereden geleceğinin kestirilememesi ve kültür, kimlik gibi olguların küreselleşme adı altında tüm dünyaya yayılmasının, ABD'nin dış politika dinamiklerinin değişime gitmesine neden olduğu iddia edilmiştir. Ancak Amerikan gücünün ekonomik açıdan zor duruma düştüğünü ve tüm dünyada gerilemeye başladığını ifade eden Wallerstein'e (2015) göre, ABD'nin yeni savaş stratejisinin esas nedeni ekonomik temellidir. ABD'nin yeni savaşının esas amacı, askeri yollarla veya öldürücü serbest pazar reformlarının dayatılması yoluyla egemen ulusları açık topraklara bir başka deyişle, serbest ticaret alanlarına dönüştürmek olduğu göz ardı edilmiştir. ABD, ülkeler arasındaki etnik ve toplumsal ayrılıkları destekleyerek ülkeleri istikrarsızlaştırmakta ve istikrarını kaybeden bu devletlere daha kolay istediklerini aşılatabilmektedir. Nasıl ki savaş; ulusları yoksulluğa, geri kalmışlığa itiyorsa serbest

piyasa ekonomisinin dayatılması aracılığıyla yürütülen ekonomik dönüşüm politikaları da aynı şekilde ilgili devletlere zarar vermektedir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra uluslararası hukukun dönüştürülmesi faaliyetleri hız kazanmıştır. Yeni haliyle uluslararası hukukun, 19. yüzyıl sonunda var olan emperyal uluslararası hukuku arattığı Özdemir (2017, s. 196) tarafından da ifade edilmiştir. Tam anlamıyla uluslararası hukukta var olan kavramlarda değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin; devletlerin tanınması hususunun yalnızca betimleyici bir etkiye sahip olması, 1990 sonrası dönemde değişime uğramıştır. Kurucu etkiye sebep olan devletlerin tanınması, hükümetlerin tanınması konusunu da gündeme getirmiştir. Hâlbuki uluslararası sistemde İngiliz hakimiyetinin olduğu dönemlerde hükümetlerin tanınması hususunun zorunluluğu uluslararası hukukta bir norm haline gelmemiştir. Devletlerin tanınmasıyla kalmayıp hükümetlerin tanınması sürecinin 1990 sonrası dönemde önem kazanmasıyla haydut devlet olarak ilan edilen devletlerin egemenliklerinin tekrardan sorgulanması gündeme gelmiştir. Örneğin; ABD tarafından İran karşısında desteklenen Irak'taki Saddam Hüseyin yönetimi, daha sonra gelişen olaylar neticesinde haydut devlet olarak ilan edilmiş; Saddam Hüseyin hükümetinin egemenliğinin tanınması hususu ise yeniden sorgulanmıştır. (Özdemir, 2011, s. 196) Bununla birlikte, uluslararası hukukta devletlerin tanınmasında meydana gelen bu değişimlerle küresel güçler tarafından, herhangi bir ülkede var olan ayrılıkçı yapıların terörist ya da ulusal kurtuluş örgütü olarak kabul edilmesi yönünde siyasi kararların alınmasının önü açılmıştır. Ayrıca, tanıma kavramının devletlerin uluslararası sistemdeki mevcudiyeti için giderek zorunlu bir unsur haline gelmesi, Batı tarzı değerleri tüm dünyada kabul ettirmek adına da oldukça önemlidir. Batılı devletler kendi değerlerine uygun hükümetleri tanıma yoluna giderek az gelişmiş ülkelerde Batılı değerleri inşa etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Avrupa'da bağımsızlığına kavuşan Doğu Avrupa ülkelerinin de tanınması için demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına bağlılık ölçütlerinin sağlanması gerektiği Batı tarafından ön koşul olarak görülmüştür.⁸⁴ Bu koşullar sayesinde

⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Declaration on the `Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union" (16 December 1991). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan devletlerin Helsinki Süreci ve Paris ilkelerine bağlılıklarını göz önünde tutarak bağımsızlık süreçlerinde izlenecek yollar belirlenmiştir. BM kapsamında hukukun üstünlüğüne, demokrasiye ve insan hakları ilkelerine saygı göstermeleri gerektiği ifade edilmiştir. Tüm ülkelerin silahsızlanma ve nükleer silahların

uluslararası kapitalist sistemin devamlılığını sağlayan yapılar, tüm dünyada yapısal uyum çerçeveleri doğrultusunda kurulmaktadır.

Uluslararası hukukun dönüştürülmesi kapsamında, önleyici meşru müdafaa kavramını, BM Antlaşması'nın 51. maddesine uygun bulan Yeni Uluslararası Hukuk savunucuları, kavramın, uluslararası hukuka aykırı ama meşru olduğu kabul etmişlerdir. Bu düşüncenin arkasında kavramın tarihsel bağlamda okunması gerektiği yatmaktadır. Kısacası, BM Şartı'na 51. madde bağlamında meşru müdafaa kavramının yazıldığı dönemde, terörizm, aşırıçılık gibi tehditlerin var olmadığının iddia edilmesidir. Ancak burada açıkça belirtilmeyen, terörizm ve aşırıçılık gibi faaliyetleri bünyesinde barındıran devletlerin mevcut kapitalist devlet formuna sahip olmamasının büyük önem arz ettiğidir. Kısacası önleyici meşru müdafaa nosyonuyla bir bakıma, insanların aşırıçılığa ve terörizme yönelme sebebini liberal demokrasilerin bulunmayışına bağlayan Batı düşünce yapısı; demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve serbest pazar mekanizmasının bir an önce aşırı yapıları barındıran ülkelerde kurulması gerektiğini savunmuştur (Natarajan, 2008, s. 184).

Chimni (1993; 2006), Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından kapitalist dünya ekonomisinin gereği olarak, burjuva demokratik devletinin evrensel bir form haline getirilmesi sürecinin hızlandığını ve bu sürecin uluslararası hukuk normları aracılığıyla yapıldığını belirtmiştir. Bu kapsamda, dünya piyasasının artan bütünleşmesinin bir sonucu olarak, gerek emperyal devletler gerekse de bağımlı devletlerde ağırlıklı olarak temsil edilen sermayenin birikim sürecinin gerektirdiği ortamın sağlanması, şirketler dolayımı ile gerçekleşen üretim ve meta mübadelesini etkileyen harici koşullar ve durumlar üzerinde hakimiyet kurulması zorunluluğu ile uluslararası hukukun dönüşümü arasında bir korelasyon bulunmaktadır.

Uluslararası hukuk ile işlediği ilişkilerin iç içeliğinin kabul edilmesiyle, uluslararası hukuka haydut devlet gibi kavramların niçin eklemlendirilmiş olduğu daha kolay anlaşılacaktır. Uluslararası hukuk, sadece aynı anda karşıt menfaati korumak üzere

---

yayılmamasının önlenmesi bağlamında sürdürdüğü faaliyetleri, güvenliğin ve istikrarın sağlanması için şart tutmuştur.

gelişmiş ilkeler ve kurallar deposu değildir. Uluslararası hukuk aynı zamanda, içerdiği normları kapsayan ve aşan bir değerler sistemi ve ifade ediş biçimini de içermektedir. Her defasında tek bir hegemon –bu hegemon zaman içerisinde değişik devletler olabilir- tarafından akdedilmemiştir, ancak kapitalist merkezlerin menfaatini koruduğu bir gerçektir. Bu korumayı yaparken potansiyellerini ve sınırlarını sınıfsal yapıya göre şekillendirdiğini de unutmamak gerekmektedir (Özdemir, 2011). Ancak 1990 sonrası dönemde hegemon devlet olarak ABD'nin kapitalist üretim ilişkilerinin kurulmasında en önemli aktör olduğunun unutulmaması gerekmektedir.

Birden çok ulus devletin Amerikan hegemonyası kurduğu girift ilişkiler, yalnızca merkez kapitalist ülkeleri değil, üçüncü dünya ülkelerini de kapsamaktadır. ABD için devletin uluslararasılaşmasının, yalnızca Amerikan ulusal menfaatini değil aynı zamanda kapitalizmin yayılması ve yeniden üretimi için gerekenleri kapsayacak şekilde yeniden tanımlaması gerekmektedir. Bu nedenle uluslararası hukuk, uluslararasılaşma sürecinde meydana gelen krizleri çözmek için yegâne yol olarak ortaya çıkmaktadır. Manda sisteminin var olduğu dönemden farklı olarak yeni uluslararası hukuk, biçimsel demokrasilerin dışarıdan dayatılması için silahlı kuvvet kullanımından ambargoya; devletlerin içişlerine müdahale etmekten kredi sistemlerinin ve piyasa mekanizmasının baskıcı unsurlarını kullanmaya kadar birçok yolu denemektedir (Özdemir, 2011). Bu kapsamda Irak'a, Suriye'ye yapılan müdahaleler, uluslararasılaşma sürecinde beliren krizleri çözmek için uluslararası hukukun kullanıldığı en önemli örneklerdir.

1815 Viyana Kongresi sonrasında başlayıp 19. yüzyıl boyunca Avrupa devletleri arasındaki kuralları belirleyen uluslararası hukuk, sömürgeci güçlere işgal ettiği topraklarda anayasal bir iktidar kurmasına izin vermemekteydi. Ancak yeni uluslararası hukuk, siyasi düzenin işgalci tarafından değiştirilmesini küresel kapitalist menfaat doğrultusunda realize etmeyi sağlayacak örgütlenmeleri harekete geçirmektedir. Sonuç olarak, müdahale edilen ülkelerde kurulan geçici yönetimlerin amacı, işgal altındaki ülkede piyasa ekonomisinin ve onun gerektirdiği siyasi düzeneğin kurulmasıdır.

Chimni'nin (1993) ifade ettiği gibi uluslararası hukukun özellikleri şunlardır; (i) tarihsel olarak özgün biçimleri kendinde verili ve doğal şeylermiş gibi kavramsallaştırılan burjuva ideolojisini içselleştirmesi, (ii) uluslararası hukukta yeni kurumlar ve akdedilen yeni normların en başından ilerletici (*progressive*) sıfatı ile donatılmış olması, (iii) nesnel

olarak kabul edilen uluslararası hukukun iktidar ilişkilerini içeren bir eylem olduğunun göz ardı edilmesi. Hukuk önünde biçimsel eşitlik anlamına gelen uluslararası hukuk nezdinde eşit hak sjeliğinin; emperyalizmin ve küresel kapitalizmin dönüşüm aşamalarıyla, dolayısıyla sömürü ilişkilerinin küresel ölçekte farklı boyut ve biçimlere kavuşmasıyla, burjuva devlet formunun krizler içerisinde uluslararasılaşmasıyla, eşitsiz gelişme yasasıyla ve bir seri başka dönüşümle yakından ilişkisi vardır (zdemir, 2017, s. 177).

Sonuç olarak, uluslararası hukuk ile tarihsel anlamda gelişen iktisadi ilişkiler arasındaki bağlantı inkar edilemez. nc Dünya’da meydana gelen gelişmelerin, uluslararası hukukun iktisadi alanla ilişkisinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Uluslararası hukuk; IMF, Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla dayatılan koşullar için gerekli çerçeveyi sağlamakta, sermayenin ve devletin uluslararasılaşması sürecine yönelik mekanizmayı kurmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmayla, 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD dış politikasında bir söylem olarak karşımıza çıkan haydut devlet kavramının uluslararası müdahalelerin meşrulaştırılmasında bir araç olarak kullanıldığı gösterilmiştir. Bu kapsamda haydut devletin kavramsal olarak tanımının yapıldığı ilk bölümde, kavramın ortaya çıkış sürecinde yaşanan tarihsel olayların kavramla bağlantısı gösterilmiştir. ABD hegemonyasının haydut devletleri belirlerken göz önünde bulunduğu unsurlar tartışılarak kavramın, başarısız devletlerle olan bağı ortaya konmuştur.

İkinci bölümde ise neo-liberal devlet politikalarının tüm dünyada yayılma süreci anlatılarak İkinci Dünya Savaşından sonra hâkim olan kalkınma stratejilerinin ve 1980'li yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan yapısal uyarlama politikalarının yol açtığı devlet dönüşümleri tartışılmıştır. Neo-liberal politikaların, Üçüncü Dünya ülkelerinde sancılı süreçlere neden olması ve özellikle 1990 sonrası dönemde Amerikan hegemonyasının artan etkisiyle söz konusu ülkelerde ortaya çıkan sorunların esas nedenleri üzerinde fikir yürütülmüştür. Böylece neo-liberal devlet dönüşümleri ile haydut devlet kavramının bağlantısı vurgulanmıştır.

Son bölümde ise haydut devlet kavramının uluslararası hukuk yoluyla meşrulaştırılması sürecine değinilerek uluslararası hukuka eklenendirilen diğer kavramlarla haydut devlet kavramının ilişkisi sorgulanmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası teröriste karşı ABD tarafından açılan savaşın haydut devlet kavramıyla yakından ilişkisi gösterilmiştir. Irak, Afganistan, Kuzey Kore, İran gibi haydut devlet tanımlamasının yapıldığı ülkeler üzerinden haydut devlet kavramı tartışılmıştır. Özellikle haydut devlet kavramına dayandırılarak yapılan Irak işgalinin üzerinde durulmuş, uluslararası hukukta yer alan egemen eşitlik ilkesinin bu kavramla dönüştürülmesi süreci anlatılmıştır.

Sonuç olarak, üç bölümde de anlatılanların, kavramın anlaşılması için özetlenmesi yerinde olacaktır. Böylece bir söylem olarak karşımıza çıkan haydut devlet kavramının uluslararası hukukta hiçbir meşruluğunun olmadığı bir kez daha gösterilecektir.

İkinci Dünya Savaşından sonra sömürgeciliğin tasfiyesi ile başlayan gelişmeler tüm dünyada ithal ikameci politikaların uygulanmasına neden olmuştur. 1945 ile 1980 yılları

arasında kalkınma politikaları ile birlikte ilerleyen ithal ikameci politikalar devletin ekonomik alanla yoğun etkileşimi ile sürdürülmüştür. Ancak 1970’li yılların ortasından itibaren ithal ikameci modelin işe yaramadığı ve üçüncü dünya ülkelerine dayatılan endüstrileşmenin toplumsal zararları olduğu yönündeki düşünceler hız kazanmıştır. Tüm bunlara Petrol Krizi ve Bretton Woods sisteminin çökmesi de eklenince piyasa ekonomisinin kurulması ve devlet müdahaleciliğinin kaldırılması için neo-liberal politikalar kaçınılmaz bir yol olarak görülmüştür. Bu kapsamda, kalkınma anlayışı dönüşmüş, belirli şartları sağlayamayan devletler yetersizlikle suçlanmış, devlet olmanın unsurları yeniden belirlenmiştir. Bu bağlamda, kalkınma retoriğinin, Üçüncü Dünya devletlerinde, demokratik devletlerin olmazsa olmazı “sivil toplumun” gelişmesini engellediği iddia edilmiştir. Aslında batılı devletler, kalkınmacılığın demokrasi ile beraber yürütülmesi gerektiğine inanmış; demokrasiye, insan haklarına ve çevreye duyarlı bir kalkınma modeli kurgulamıştır. Ancak, kalkınma politikalarıyla piyasa ilişkilerini toplumsal yaşamın her alanında uygulayamayan Üçüncü Dünya devletlerinin varlığı uluslararası müdahalelerin yapılması fikrini gündeme getirmiştir.

1970’li yıllardaki kâr hadlerinin düşme eğilimi, Bretton Woods sisteminin dağılmasına “Yeni Ekonomik Düzen” olarak adlandırılan sürecin başlamasına neden olmuştur. Neo-liberal politikalar çerçevesindeki bu dönüşüm yeni sağ hareketi ile birlikte ilerlemiştir. Bu kapsamda devletlerin yapısında önemli değişiklikler olmuş, 1960’lı yılların refah devlet veya ithal ikameci politikaları yerini 1980’li yıllardan itibaren ulus aşırı kalkınma programlarına bırakmıştır. Hisse senedi ve borçlardan oluşan kredilerin, doğrudan yabancı yatırımların ve paranın dünya piyasalarında, üretilen metallerden daha serbest bir şekilde hareket etmesi, ulus aşırı sermayenin güçlenmesine neden olmuştur. Ulus aşırı sermaye sahipleri, ülkelerin devlet yapısına karışmaya başlamış, kendi çıkarları için ilgili devletlerdeki hukuksal, siyasi dönüşümlerin başlatılmasına ön ayak olmuşlardır. Ayrıca kalkınma kavramının yerine demokrasi kavramı kullanılmaya başlamıştır (Frank, 2003, s. 106). Bu kapsamda, devletin ekonomik yaşamda etkinliğinin yitirilmesi liberal politikalar çerçevesinde istense de kurumsal düzenin sermayenin ve devletin uluslararasılaştırılması süreciyle uyumlaştırılması noktasında ulus devletlere önemli görevler düşmüştür. Küreselleşme kavramı bu noktada etkin bir mekanizma olarak ortaya

çıkılmış, piyasa ekonomisi üzerindeki tüm engellerin ortadan kaldırılması için bu kavrama ihtiyaç duyulmuştur.

1980 sonrası sermayenin uluslararasılaşmasının hız kazanmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. Neo-liberal ekonomik ve siyasi politikalar neticesinde ilerleyen bu yeni düzende, sömürünün gerçekleşmesinde; küresel yatırım ve kredi düzeninin kontrolünden, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine; hukuksal düzenlemelerin küreselleşmesinden, yapısal uyum politikaları çerçevesinde yürütülen yardımlara; finansal serbestleşmeden, özelleştirmelere; yeni bir devlet biçiminin dayatılmasından, insani müdahalelere kadar pek çok buluşla faaliyetler uluslararası hukuk bünyesinde sürdürülmüştür (Özdemir, 2011; Chimni, 1993). Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ise yeni bir sermaye birikimi modelini ortaya çıkarmış, piyasanın hâkimiyeti her alanda genişletilmiştir. Bu dönemde biçimsel demokrasilerin evrensel bir form haline getirilmesi süreci başlamıştır. Demokratik yönetim hakkına yapılan vurguyla, önceki dönemlerden farklı olarak yalnızca hegemon devleti merkez alan sermaye grupları için değil aynı zamanda tüm sermaye grupları açısından elverişli ortamın yaratılması hedeflenmiştir (Chimni, 1993).

1990 sonrası dönemde hegemon devlet, sermayenin yeniden üretimi için gerekli koşulları tesis etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda ortaya yeni bir devlet biçimi çıkmış; sermayenin tikel devletler içerisindeki temsili ise artmıştır. Ancak hangi sermaye grubunun hangi tikel devlet içinde ne şekilde veya hangi ölçüde temsil edileceği konusu eksik kalmıştır. Böylece sermayenin farklı fraksiyonları arasındaki çatışmalar önceden anlaşılammıştır (Özdemir, 2011).

Sermayenin yeniden üretimi için yapılan devlet dönüşümleri yalnızca savaş veya işgal yoluyla değil, yeni dönemde IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler aracılığıyla yapılan yakınsaklaşma, zorla uyum stratejileri sonucunda piyasanın dönüştürülmesi yoluyla da tatbik edilmiştir. Böylece 1990 sonrası dönem, ABD hegemonyası altında üretken sermayenin uluslararasılaşması ve sermaye birikim sürecinin dünya ölçeğinde kurumsallaşması ile sonuçlanmıştır. Bu kapsamda, para-sermaye hareketleri için IMF, meta-sermaye hareketleri için GATT, üretken-sermaye hareketleri için Dünya Bankası görevli olmuştur. Ayrıca, özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası hukuka eklenmeye çalışılan önleyici meşru müdafaa doktrini çerçevesinde, haydut devlet

kavramıyla ilgili devlet dönüşümleri gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, merkez kapitalist devletlerin kendi devlet aygıtları içerisinde yükselen taleplere direnen çevre ülkeleri, Irak müdahalesinde olduğu gibi işgale uğramıştır. Bir başka deyişle, 1870-1945 yılları arasında uluslararası hukukta meşru olarak görülen savaş yolu 1990 sonrası dönemde, devlet dönüşümüne direnen ülkelere karşı yeniden gündeme gelmiştir.

Bu bağlamda, 1990 sonrası uluslararası hukuk; yeni bir sermaye birikiminin varlığı ve Sovyetler Birliği'nin yokluğu üzerinden şekillenmiş ve kapitalizm için gerekli olan devlet dönüşümü önündeki engeller gittikçe zayıflamıştır. Komünist ideolojinin ortadan kalkmasıyla uluslararası hukuk, kapitalist üretim ilişkilerine göre şekillenmiş; güçlü devletlerin politikalarının uygulanmasında en önemli araç olmuştur. Bu kapsamda, ABD hegemonyası dünyanın her yerine nüfuz etmiş; liberal değerlerin tüm kavramlarıyla dünyaya yayılmasının önündeki engellerin ortadan kalkmasını fırsat bilen Amerikan müdahaleleri kendine büyük bir alan yaratmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni dengelerin ortaya çıkmasıyla müdahale alanını genişleten ABD hegemonyası, bu müdahaleleri uluslararası hukuka eklemlendirmiş olduğu kavramlar aracılığıyla tatbik etmiştir. Yeni dönemde uygulanan politikaların arkasında yatan neden, kapitalist üretim süreçleri için gerekli kurumsal yapıların gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda, ülkeleri haydut devlet olarak etiketleme yöntemiyle sömürge sonrası oluşan devletlerdeki yapıları Amerikan sistemine uygun olarak dönüştürmek ve sermayenin ve devletin uluslararasılaşmasına hizmet eden kapitalist bir sistem oluşturmak amaçlanmıştır. Örneğin; Kaddafi yönetimine yönelik yapılan müdahale, Libya'nın kapitalist üretim ilişkilerinin devamı için gerekli olan devlet dönüşümlerinin karşısında yer almasından kaynaklanmaktadır.

İnsancıl hukukun Soğuk Savaş sonrası dönemde giderek hız kazanması, insan hakları bağlamında yapılan uluslararası müdahalelerin gündeme gelmesine neden olmuştur. Devletlere yapılan uluslararası müdahaleler her ülkede işe yaramamış, yeniden inşa süreçleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü devletlerin yapısal problemleri görmezden gelinmiştir. Olayların salt insan hakları hukuku kapsamında değerlendirilmesi; sömürgecilik faaliyetleri kapsamında yürütülen tarihsel olayların, sınıf ilişkilerinin ve sermayenin uluslararasılaşması sürecinin hız kazanmasıyla meydana gelen değişimlerin göz ardı edilmesine neden olmuştur (Rajagopal, 2006). Sistemin ilerleyişi için

uluslararası örgütlerin kapsamının genişletilmesi gerektiğine olan inanç artmıştır. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere pek çok küresel uluslararası örgüt eliyle bir ülkenin politik, ekonomik ve sosyal yapılarının Batı tarzı devlet modeli ile uyumlaştırılması süreci hız kazanmıştır. Bu kapsamda da uluslararası hukuka barışı koruma, barışı inşa gibi insan haklarını hedef alan kavramlar eklenmiştir. BM nezdinde ise insan haklarına yapılan en önemli vurgu koruma sorumluluğu kavramına ilişkin yayınlanan rapor olmuştur. Böylece özellikle insan hakları kavramı dünyadaki devletlere müdahale etmek için bir araç olarak görülmüştür. Bu müdahaleler hegemon devlet olarak ABD'nin ön ayak olması yoluyla yapılmıştır.

Ancak insan haklarının uluslararası müdahaleler için bir araç olarak kullanılması bazı çelişkileri bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin; Taliban hükümetinin ABD desteği ile başa geldiği yıllarda kadın ve çocuk hakları ihlalleri gündeme gelmezken ABD'nin 11 Eylül sonrası çakışan çıkarları çerçevesinde Afganistan'ı işgali yine aynı kavramların durumuna binaen gerçekleştirilmiştir. Böylece insan haklarının buyruk kuralı (*ius cogens*) olduğu kabul edilerek gerçekleştirilen müdahalelerin, uluslararası hukuka aykırı olmadığı iddia edilmiştir. Uluslararası hukukun ahlaki kaygılarla donatıldığını, bu bakış açısıyla hegemon gücün yapmış olduğu birtakım eylemlerin aynı ahlaki kaygıyı yerle bir ettiğini de söyleyebilmekteyiz.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD dış politikasında önleyici savaş stratejisi çerçevesinde yeni bir ulusal güvenlik stratejisi oluşturulmuştur. Uluslararası hukukta hiçbir karşılığı olmayan önleyici/öngörücü meşru müdafaa kavramı, Afganistan ve Irak'a karşı yapılan müdahalelerde haydut devlet kavramıyla birlikte kullanılmıştır. Haydut devlet kavramı müdahalelerin meşrulaştırılması konusunda araç görevi görmüştür. İşgallerin arkasında yatan nedenler kavramın arkasına saklanmıştır.

Irak işgalinin arkasında yatan nedenler, işgal sonrası Irak'ın yeniden inşası sürecinde daha açık bir şekilde görülmüştür. Irak'ta kapitalist sistem önündeki tüm kurumsal yapıların dönüşmesiyle başlayan süreç, Irak'ın liberal demokratik değerleri temsil eden bir Batı olgusu aracılığıyla insan hakları, demokrasi gibi kavramlara yer veren bir ülke konumuna ulaşması amaçlanmıştır. İstekliler Koalisyonu, Irak'ı değiştirme sürecine atılarak ülkeyi egemen bir devlet haline getirmek için çabaladığını iddia ederken uluslararası hukukta

var olan egemenlik kavramını da dönüştürmeye çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu hak, kapitalist devlet düzeni ile bağdaşan müdahaleci devlet mekanizmaları ile işgalci devletlerin, askeri müdahaleler sonrasında işgal edilen bölgedeki siyasi düzenin de dönüştürülmesi sonucunda değişime uğramıştır. Günümüzde gerekli dönüşümler, uluslararası bir örgüt mekanizmasıyla mümkün kılınmaktadır. 19. yüzyılda yasaklanan, işgalcinin kurucu iktidar kurma hakkı, uluslararasılaştırılmış geçici yöntemlerle kapitalist menfaat doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Irak işgalinde Geçici Koalisyon İdaresi altında gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Silahlı saldırının belirli bir tanımının olmaması ve kuvvet kullanma tehdidini kapsamına nelerin gireceği konusundaki belirsizlikler, öngörücü/önleyici meşru müdafaa kapsamında da kuvvet kullanımının mümkün olabileceğine dair düşüncelerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Uluslararası terörizme karşı meşru müdafaa hakkının kullanılıp kullanılmayacağı konusu da ayrı bir tartışma konusu olarak belirmiştir. Ancak haydut devletlerin varlığı, önleyici savaş doktrininin kullanılması ve müdahaleler için büyük bir imkân yaratmıştır. Öte yandan ABD, önleyici savaş doktrini ile yalnızca haydut devletlere karşı değil, dünyanın herhangi bir bölgesinde çıkarlarına aykırı hareket eden diğer devletlere de müdahale etmeyi meşru kabul ettirmeye çalışmıştır.

Bu kapsamda ABD, terörist oluşumlara ve haydut devletlere karşı, tehlike henüz meydana gelmeden müdahale ederek, tarihsel olarak Sovyetler Birliği'nin yıkıldığı yeni dünyada hedeflerine ulaşmadaki en önemli dayanağını elde etmiş bulunmaktadır. ABD, 11 Eylül sonrasında uluslararası terörizme karşı savaş ilan ederken, haydut devletleri ve teröristleri en büyük düşmanı olarak ilan etmiştir. Aslında bu düşmanlar, 11 Eylül saldırılarıyla değil sermayenin ve devletin uluslararasılaşması süreçleriyle belirlenmiştir.

Bush doktrini ile küresel ölçekte terör örgütleri, zayıf devletlerin küresel terör örgütlerine destek sağlaması ve haydut devletler olmak üzere üç tür tehlikenin Soğuk Savaş sonrası uluslararası arenada ortaya çıktığı ifade edilmiştir. İran, Kuzey Kore ve Irak haydut devletler olarak lanse edilirken, El-Kaide, Taliban gibi oluşumlar uluslararası terör örgütleri olarak tanımlanmıştır. Terör örgütleri ile haydut devletler arasındaki bağlantı ABD Başkanları tarafından sık sık vurgulanmıştır. Ancak ABD'nin haydut devletler

olarak tanımladığı ülkelere gerçekleştirmiş olduğu müdahaleler tehlikenin ciddiyetine göre değil tehlikenin siyasi boyutuna göre ayarlanmıştır.

Her ne kadar haydut devlet kavramı, Soğuk Savaş dönemi boyunca Clinton gibi ABD başkanları tarafından kullanılsa da esas olarak 11 Eylül saldırılarının ardından küresel terörizme karşı savaş başlatan George W. Bush hükümeti tarafından bir devlet politikası olarak sunulmuştur. Soğuk Savaş öncesinde, İslam Devrimi sırasında İran için ve Küba Krizi esnasında Küba için kullanılan haydut devlet kavramı daha çok ABD ile çıkarları çatışan devletler için kullanılmıştır. Ancak 1990 öncesi dönemde kavram, daha çok belli bir ülkeyi betimlemek için kullanılırken 11 Eylül saldırılarından sonra yapılacak olan önleyici meşru müdafanın bir gerekçesi olarak sunulmuştur.

Haydut devletlerin disiplin altına alınması gerektiği düşüncesi, başarısız devlet olarak da anılan Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra ortaya atılmıştır. Bu kapsamda, başarısız devletler bir uluslararası güvenlik konusu olarak görülmeye başlayınca, haydut devletlere olan algı da değişmiştir. Başarısız devletlerin haydutlaşmaya başlamasıyla, eskiden gözetim ve sivil destekli şiddet ile disipline edilen haydut devletler artık politik kurumların esaslı değişimi ile disipline edilmeye çalışılmıştır. İşte bu noktada Batılı ülkeler tarafından bu devletlerde demokrasinin tesis edilmesine yönelik çabalar başlamıştır. Bu kapsamda, uluslararası hukuk yoluyla ortaya atılan kavramlarla başarısız devletlerin haydutlaşmasının önüne geçileceği savunulmuştur. Ancak, başarısız devlet de tıpkı haydut devlet kavramı gibi kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır. Devletlerin uluslararası hukukta egemen eşit devletler olarak var olduğu kabul edilirken Batı standartlarına uymayan devletlerin başarısız olduğunu varsaymaktadır.

Soğuk Savaş öncesindeki dönemlerde uluslararası camiayla ilişkileri zayıf olan ve kendisini uluslararası sistemden dışlayan devletler için haydut devlet terimi kullanılmıştır. Ayrıca daha çok iki kutuplu dünyanın diğer kutbu olan komünist bloğa bağlı devletler için kullanılan kavramın zaman zaman Sovyetler Birliği'ni betimlemek için kullanıldığı görülmüştür. 1980'li yıllardan itibaren ise herhangi bir bölgede Amerikan çıkarlarına aykırı hareket eden tüm devletler için haydut devlet terimi kullanılmıştır. Bu dönemde haydut devletlerin özellikleri; bir grup tarafından zora dayalı ve insan haklarına aykırı olarak, belirli bir radikal ideolojiye göre yönetilen, diğer

lkelerle ilişkiye girmekten kaçınan ve kitle imha silahlarına sahip olan ülkeler olarak tanımlanmıştır. 1990'lı yıllara doğru ise uluslararası düzene tehdit oluşturan, diğer bir deyişle, kitle imha silahlarını kullanan, geliştiren ve terör faaliyetlerine yardım ve yataklık yapan tüm ülkeler bu sınıflandırmaya dâhil edilmiştir. ABD Başkanı George W. Bush, haydut devlet kavramını ileri boyuta taşıyarak haydut devletlere karşı önem alınarak müdahale edilmesi gerektiği fikrini ortaya atmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra Amerikan Ulusal Strateji Belgelerine giren kavram zaman zaman Şer ekseni kavramıyla birlikte kullanılmıştır. Haydut devletlere karşı askeri müdahaleyi de kapsayan her türlü aygıtın kullanılacağı iddia edilerek, ABD yeni tehdit arayışını bu kavram üzerine oturtturmuŐtur. Böylece sermayenin uluslararasılaşması sürecinde gerekli olan devlet biçimindeki dönüşüm için tatbik edilecek müeyyidelerin haydut devlet kavramıyla meŐrulaŐtırılmasının n açılmıştır. Haydut devlet kavramı ile suçlu olanlar belirlenmiş ve suçlu olanlara karşı yaptırımların uygulanması gerektiği iddia edilmiştir.

Sonuç olarak, uluslararası hukuk kapitalist dünya ekonomisinin düzenlenmesinde en temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası hukuka eklenendirilen kavramlarla yapılan uluslararası müdahaleler meŐrulaŐtırmaya çalışılmış, bugünün düşmanı belirlenmiştir. Esasında bugünün düşmanı, sermayenin ve devletin uluslararasılaşması sürecinde belirlenmektedir. Haydut devlet olarak ifade edilen ülkelerin kapitalist üretim ilişkilerinden bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Batı devletleri, egemen eşit devletler ilkesini kendi ilerinde uygularken, özellikle 1990 sonrası dönemde nc Dünya devletlerine karşı müdahale özgürlüğüne sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Akbulut, Ö. Ö. (2005). *Siyaset ve Yönetim İlişkisi, Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Amin, S. (2009). *Eurocentrism*, Paris, Monthly Review Press 1989.
- Amin, S. (2006). “Whither the United Nations?”, Bartholomew, A. (der.), *Empire’s Law: The American Imperial Project and the ‘War to Remake the World’* (21-43) içinde. Londra, Pluto Press.
- Amin, S. (2003). “Modern Kapitalist Dünya Sistemi Kavramına Karşı Eski Dünya”. Frank, A. G. ve Gills B. K. (der.), *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı Beş Bin Yıllık mı?* (457-507) içinde. İstanbul, İmge.
- Annan, K. (2005). “In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All”, *Report of the Secretary General*, A/59/2005.
- Anghie, A. (2004). *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Ambrose, S. E. (1991). *Rise to Globalism, American Foreign Policy Since 1938*, New York, Penguin Books.
- Arın T. (2013). *Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Arrighi, G. (2010). *Adam Smith Pekin’de, 21. Yüzyılın Soy Kütüğü*, (İbrahim Yıldız, çev.), İstanbul, Yordam Kitap.
- Arsava, F. (2011). “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 100-125.
- Auletta, A. (2000). “A Retrospective View of the Colombo Plan: Government Policy, Departmental Administration and Overseas Students”, *Journal of Higher Education Policy*, 22 (1), 47-58.
- Ayoob, M. (1996). “State-making, state breaking and state failure: Explaining the roots of third world insecurity” Goor L., Rupensinghe K. ve Sciarone P. (der.), *Between Development and Destruction* içinde, London, Palgrave Yayınları, 67-86.
- Barrow, C. W. (2005). “The Return of the State: Globalization, State Theory, and the New Imperialism”, *New Political Science*, 27 (2), 123-145.

- Blaut, J. M. (1992). 1492 *The Debate On Colonialism, Eurocentrism, and History*, New Jersey, Africa World Press.
- Blum, William. (2003). *Haydut Devlet: Dünyanın Tek Süper Gücü İçin Bir Rehber*, (Erdal Yüzak, çev.), İstanbul, Yeni Hayat Kütüphanesi.
- Bonefeld, W. ve Holloway, J. (2007). *Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi*, İstanbul, Otonom Politik Ekonomi.
- Bonefeld, W. (2007). “Küreselleşme ve İnsani Gelişim”. Frank, Bonefeld, W. ve Holloway, J. (der.), *Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi*, İstanbul, Otonom Politik Ekonomi.
- Bozkurt, E. (2007). “Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması”, *Anayasa Yargısı*, 24, 501-522.
- Burchill, S. (2013). “Liberalizm”, Burchill S. ve Linklater A. (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri içinde*, İstanbul, Küre Yayınları.
- Brands, H. W. (1994). *The Devil We Knew*, New York, Oxford Press.
- Caprioli, M. ve Trumbore, P.F. (2003). “Identifying ‘Rogue’ States”, *European Journal of International Relations*, 9 (3), 377-406.
- Caprioli, M. ve Trumbore, P.F. (2005). “Rhetoric versus Reality: Rogue States in Interstate Conflict”, *Journal of Conflict Resolution*, 49 (5), 770-791.
- Carment, D. (2003). “Assesing State Failure: Implications for Theory and Policy”, *Third World Quarterly*, 23 (3), 407-419.
- Chimni, B. S. (1993). *International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches*, Londra, Sage Publications.
- Chimni, B. S. (1998). “The Geopolitics of Refugee Studies: A View From the South”, *Journal of Refugee Studies*, 11 (4), 350-374.
- Chimni, B. S. (1999). “Marxism and International Law”, *Economic and Political Weekly*, 34 (6), 337-349.
- Chimni, B. S. (2006). “Third World Approaches to International Law: A Manifesto”, *International Community Law Review*, 8, 3-27.
- Chomsky, N. (2002). *Amerikan Müdahaleciliği*, İstanbul, Aram Yayınları.

- Chomsky, N. (2018). *Korsanlar ve İmparatorlar: Eskiler ve Yeniler*, (Aslı Önal, çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Chossudovsky, M. (2010). *Amerika'nın Terörizme Karşı Savaşı*, Ankara, İmge.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Mehmet Harmancı, çev.), İstanbul, Agora.
- Clinton, B. (1994). "Remarks to Future Leaders of Europe in Brussels, January 9, 1994," *Public Papers of the Presidents, William J. Clinton*, 1, Washington, D.C. Government Printing Office, 11.
- Cox, R.W. (1993). "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", Gill, S. *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* içinde. Cambridge, Cambridge University Press.
- Denk, E. (2011). "Uluslararası Hukukun Dayanağına İlişkin Görüşlerin Dönemsellikleri Sorunu: Doğal Hukuk Görüşü Örneği", *Bilgi Strateji*, 3 (5), 99-126.
- Denk, E. (2006). "Uluslararası Hukuk(ta) Neler Oluyor?" *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi GETA Tartışma Metinleri*, 96.
- Doğan, İ. (2013). *Devletlerarası Hukuk*, Ankara, Astana.
- Donnell, G. ve Schmitter, P. C. (1986). *Transitions from Authoritarian Rule Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press.
- Doyle, M. (1986). "Liberalism and World Politics", *American Political Science Review*, 80 (4), 1151-1169.
- Fukuyama, F. (1992). *End of History and Last Man*, New York, Free Press.
- Fukuyama, F. (2010). "Social capital, civil society and development", *Third World Quarterly*, 22 (1), 7-20.
- Frank, A. G. ve Gills B. K. (2003). *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*, (Esin Soğancılar, çev.), Ankara, İmge.
- Frank, A. G. (1966). "The Development of Underdevelopment." *Monthly Review*, 18 (4), 17-31.
- Frank, T. M. (2003). "What Happens Now The United Nations After Iraq". *American Journal of International Law*, 97 (3), 607-620.

- Gill S. and Law D. (1993). "Global Hegemony and Structural Power of Capital". Gill, S. *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* içinde. Cambridge, Cambridge University Press.
- Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding The International Economic Order*, New Jersey, Princeton University Press.
- Gözen Ercan, P. (2015). "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P", *Hacettepe HFD*, 5 (2), 165-182.
- Güler, B.A. (2015). *Ulusalçılık ve Karşıtları*, İstanbul, Pozitif.
- Güler, B.A. (2016). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995*, Ankara, İmge.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2008). *İmparatorluk*. (Abdullah Yılmaz, çev.), İstanbul, Ayrıntı.
- Harvey, D. (2006). "Neo-liberalism as Creative Destruction.", *Swedish Society for Anthropology and Geography*, 88 B (2), 145-158.
- Helman, G. B. ve Ratner, S. R. (1993). "Saving Failed States", *Foreign Policy*, 89, 3-20.
- Henriksen, T. H. (2001). "The Rise and Decline of Rogue States", *Journal of International Affairs*, 54 (2), 349-371.
- Henriksen, T. H. (1999). *Using power and diplomacy to deal with rogue states*, The Board of Trustees of the Leland Stanford Junior University.
- Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset*, Ankara, Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2008). *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, (Osman Akınhay çev.), İstanbul, Agora Kitaplığı.
- Hoyt, P. D. (2000). "The 'Rogue State' Image in American Foreign Policy", *Global Society*, 14 (2), 297-310.
- Huntington, S. (1996). *Medeniyetler Çatışması ve Dünyanın Yeniden Kurulması*, New York, Simon and Schuster.
- Işıklı, A. (2011). *Neoliberalizm ve 3. Dünya Savaşı*, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi
- İmer, S. (2012). "11 Eylül Sonrası Küresel Değişimler", Aydınğün, İ ve Özdemir, A. M. (der.), *11 Eylül: Küresel Felakete Yerel Yorumlar* içinde. Ankara, Tan Yayınları, 67-186

- İnat, K. (Ed.) (2004). *ABD'nin Haydut Devletleri*, İstanbul, Değişim Yayınları.
- Jessop, B. (2002). "Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective", *Antipode*, 452-472.
- Koskenniemi, M. (2008). "What Should International Lawyers Learn from Karl Marx?", Marks, S. (der.) *International Law On The Left: Re-examining Marxist Legacies* içinde. Cambridge, Cambridge University Press.
- Klare, M. (1995). *Rogue States and Nuclear Outlaw: America's Search For a New Foreign Policy*, Newyork, Hill and Wang.
- Lake, A. (1994). "Confronting Blacklash States", *Foreign Affairs*, 73 (2), 45-55.
- Litwak, S. R. (2000). *Rogue States and U.S. Foreign Policy: Containment After the Cold War*. Washington, Woodrow Wilson Press.
- Luxemburg, R. (1986). *Sermaye Birikimi*, (Tayfun Ertan çev.), İstanbul, Belge Yayınları.
- Mastanduno, M. (1997). "Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and US Grand Strategy After the Cold War", *International Security*, 21 (4), 49-88.
- Maerli, M. B. ve Lodgaard, S. (2007). *Nuclear Proliferation and International Security*, New York, Routledge.
- Magdoff, H. (2006). *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm*, (Erdoğan Usta, çev.), İstanbul, Kalkedon.
- Mamdani, M. (2001). *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*, New Jersey, Princeton University Press.
- Miéville, C. (2005). *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law*, Leiden, Brill Academic Publishers.
- Natarajan, U. (2008). *The 2003 Iraq Invasion and the Nature of International Law: Third World Approaches to the Legal Debate*, Yayınlanmamış doktora tezi, Australian National University.
- Özdemir, A. M. (2011). *Güç, Buyruk, Düzen*. Ankara, İmge.
- Özdemir, A. M. (2017). "Egemenlikteki Dönüşüm, Kendi Kaderini Tayin Meselesi ve Sovyet İhtilali", *Monthly Review Bağımsız Sosyalist Dergi*, 4, 177-215.

- Özdemir, A. M. ve Soran, E. (2014). “Kolektif Emperyalizm Kuramı’nın komşu (Marksist söylem içerisinde üretilen değer) kuramlarla ilişkisi üzerine”, Özdemir, A. M. (der.), *Kolektif Emperyalizm* içinde, Ankara, İmge.
- Özdemir, A. M. (2014). “Sermaye Birikimi Üzerine”, Özdemir, A. M. (der.), *Kolektif Emperyalizm* içinde, Ankara, İmge.
- Panitch, L. ve Gindin, S. (2004). “Global Capitalism and American Empire”, *Socialist Register 2004*, 1-42.
- Panitch, L. ve Gindin, S. (2006). “Theorizing American Empire”, Bartholomew, A. (der.), *Empire’s Law: The American Imperial Project and the ‘War to Remake the World* (21-43) içinde. Londra, Pluto Press.
- Pazarcı, H. (2009). *Uluslararası Hukuk*, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Poulantzas N. (2000). *State, Power Socialism*, London, Verso.
- Pompeo, M. R. (2018). “Confronting Iran”, *Foreign Affairs*, 97(6), 60-70.
- Posen, B. R. ve Ross, A. L. (1996). “Competing Visions for US Grand Strategy”, *International Security*, 21 (3), 5-53.
- Preble, C. (2005). “The Bush Doctrine and Rogue States”, *Foreign Service Journal*, October, 25-30.
- Rajagopal, B. (2006). “Counter-Hegemonic International Law: Rethinking Human Rights and Development as a Third-World Strategy”, *Third World Quarterly*, 27(5), 767-783.
- Rajagopal, B. (2002). “From Modernization to Democratization: The Political Economy of the “New” International Law”, Falk, R., Edwin, L., Ruiz, J. ve Walker, B. J. (der.), *Reframing the International Law, Culture and Politics*, içinde New York and London, Routledge, 137-162.
- Rajan, R. (2004). “Failed States, Vicious Cycles, and a Proposal”, *Manuscript*, International Monetary Fund.
- Rashid, A. (1999). “The Taliban: Exporting Extremism” *Foreign Affairs*, 78(6), 21-35.
- Rawls, J. (1999). *The Law of Peoples*, London, Harvard University Press.
- Richardson, H. J. (1996). “Failed States’, Self Determination and Preventative Diplomacy: Colonialist Nostalgia and Democratic Expectations”, *Temple International and Comparative Law Journal*, 10, 1-78.

- Rotberg, R. I. (2003). ‘Failed States, “Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators”, Rotberg, R. I. (der.), *State Failure and State Weakness in a time of Terror*, içinde Washington, Brooking Institution Press, 1-29.
- Samore, G. (Ed.) (2015). “The Iran Nuclear Deal A Definitive Guide”, *Belfer Center for Science and International Affairs-Harvard Kennedy School*, Ağustos 2015.
- Sebenius, J. K. ve Singh, M. K. (2012). “Is a Nuclear Deal with Iran Possible? An Analytical Framework for the Iran Nuclear Negotiations”, *International Security*, 37(3), 52-91.
- Simpson, G. (2001). “Two Liberalism”, *European Journal of International Law*, 12, 537-571.
- Slaughter, A. M. (2013). “A Chance to Reshape the UN”, *Washington Post*, 13 April 2013, B7.
- Sloan, E. (2003). “Beyond Primacy: Rican Grand Strategy in the Post-September 11 era”, *International Journal*, Spring, 2003, 303-320.
- Strange, S. (1996). *The Retreat of the State*, Cambridge University Press, United Kingdom.
- Strange, S. (2016). *Mad Money*, Manchester University Press, Manchester.
- Stiglitz, J. (2004). “Capital-market Liberalization, Globalization, and the IMF”, *Oxford Review of Economic Policy*, 20 (1), 57–71.
- Stiglitz, J. (2007). *Making Globalization Work*, New York, W. W. Norton and Company.
- Taşdemir, F. (2006). “Uluslararası Anarşiye Giden YoI: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2 (5), 75-89.
- Teson, F. R. (1998). *A Philosophy of International Law*, Oxford, Westview Press.
- Terzioğlu, S. S. ve Özarslan, B. B. (2016). *Uluslararası Örgütler Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Thompson, A. (Ed.) (2007). *The Media and Rwanda Genocide*, Londra, Pluto Press.
- Toluner, S. (2004). *Türkiye ’nin Bazı Dış Politika Sorunları*, İstanbul, Beta.
- Toye, J. (2014). “Assessing the G-77: 50 Years After UNCTAD and 40 Years After NIEO”, *Third World Quarterly*, 35 (10), 1759-1774.

Yoo, John. (2003). “International Law and the War in Iraq”, *The American Journal of International Law*, 97 (3), 563-576.

Wallerstein, I. (2015). *Amerikan Gücünün Gerileyişi*, (Tuncay Birkan, çev.), İstanbul, Metis.

Wallerstein, I. (2009). *Liberalizmden Sonra*, (Erol Öz, çev.), İstanbul, Metis.

İnternet Kaynakları

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Stratejisi, 2018. Erişim adresi: <https://dod.defense.gov/portals/1/documents/pubs/2018-national-defense-strategy-summary.pdf>

Amerikan İhracat Yönetimi Yasası. (1979). Erişim adresi: <http://www.fas.org/asmp/resources/govern/crs-RL30169.pdf>

Blair, T. (2002). “Speech to TUC Conference”, Blackpool, Erişim adresi: <http://www.ukpol.co.uk/tony-blair-2002-speech-to-tuc-conference/>

Blair, T. (2003). “Speech to the Labour Party Conference”, Glasgow. Erişim adresi: <https://keepTonyBlairForPM.wordpress.com/2009/12/13/tony-blair-quotes-on-iraqsaddamwmds-february-2003/>

Bush, George H. W. (1992). Erişim adresi: [https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches?field_president_target_id\[40\]=40](https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches?field_president_target_id[40]=40)

Bush, George H. (2002). Erişim adresi: [https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches?field_president_target_id\[40\]=40](https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches?field_president_target_id[40]=40)

Clinton, B. (1994). Remarks to Multinational Audience of Future Leaders of Europe, 9 Ocak 1994. Erişim adresi: <https://usa.usembassy.de/etexts/ga6-940109.htm>

İmer, S. (2019). “Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri Sempozyumu”, Bilgi Şöleni, Bölüm 3, 05.03.2019. <https://haberguncel.blogspot.com/2019/03/anayasaya-aykiri-anayasa-degisiklikleri-sempozyumu-bolum-3.html>

UK Foreign and Commonwealth Office (2002). “Saddam Hussein: Crimes and Human Rights Abuses”, Londra, Erişim adresi: <https://usiraq.procon.org/sourcefiles/FCOSaddamdossier.pdf>

The National Security Strategy of the United States of the America, September 2002.

Trump's 2017 U.N. Speech Transcript, September, 19, 2017. Erişim adresi:
<https://www.politico.com/story/2017/09/19/trump-un-speech-2017-full-text-transcript-242879>

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ PUBLIC LAW ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
<p>Tarih: 03/05/2019</p>
<p>Tez Başlığı: Tarihsel Devlet Dönüşümü Kapsamında Haydut Devlet</p>
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 132 sayfalık kısmına ilişkin, 26/03/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 6'dır.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; alıntının tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğuna beyan ederim.</p>
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p> Tarih ve İmza 03.05.2019</p>
<p>Adı Soyadı: Şadaman Ceren YILMAZ</p> <p>Öğrenci No: N14221532</p> <p>Anabilim Dalı: Kamu Hukuku</p> <p>Programı: Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans</p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR</p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW DEPARTMENT

Date: 03/05/2019

Thesis Title : "Rogue States" in the Framework of the Historical State Transformation

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 26/03/2019 for the total of 132 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 6 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature
03.05.2019

Name Surname: Şaduman Ceren YILMAZ

Student No: N14221532

Department: Public Law

Program: Public Law

ADVISOR APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR
[Title, Name Surname, Signature]

EK 2. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 03/05/2019

Tez Başlığı: Tarihsel Devlet Dönüşümü Kapsamında Haydut Devlet.

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmamasını gerektirmemektedir.
3. Beşen bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

03.05.2019
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Şaduman Ceren YILMAZ
Öğrenci No: N14221532
Anabilim Dalı: Kamu Hukuku
Programı: Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>
Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW DEPARTMENT

Date: 03/05/2019

Thesis Title: "Rogue States" in the Framework of the Historical State Transformation

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

03.05.2019 *C. Yılmaz*
Date and Signature

Name Surname: Şaduman Ceren YILMAZ
Student No: N14221532
Department: Public Law
Program: Public Law
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

[Handwritten Signature]
Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR
(Title, Name Surname, Signature)